

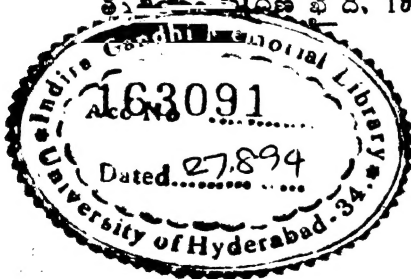
కాపీరైట్
రచయితది

T
83
R14K

తొలిముద్రణ : "చైతన్య" 1952

ద్వితీయముద్రణ : "దొంగ-బాట" 1954

తృతీయముద్రణ ఫె బి. 1990

వేల :

రు. 20

ముద్రణ

వంశీ ప్రింటర్స్

రాజమండ్రి - 533103

అంకితం

కుపాకితో వెన్నుపై కాలచిడి తన కవోష్ఠ
రుధిర తర్పణతో తెలుగు పువమిని పునీతం
చేసి తనువుచాతించిన వతిత్ర క్రామికమూర్తి
కందికట్ట నాగభూషణంకు.

**"The Proletarians have
nothing to lose but
their chains. They
have a world to win."**

— Karl Marx.

నివేదన

నిజానికిది నివేదనకాదు—ఆవేదన.

దొంగల్లో దొంగల్ని పట్టాలంటే కష్టపడి కావ్యమే రాయ నక్కరలేదు. యిత ఆవేదనా చెందనక్కర లేదు. కారణం ; యీ రోజుల్లో ఏ ఆస్పెక్ట్ గేటుముందు నిలబడి చూచినా, మంచి నికి పట్టే నిల్లుల్లా వీళ్ళు కొల్లలుగా కనబడతారు.

వీళ్ళు సమాజంలో కాస్త బాగున్న ఎవణ్ని చూచినా కళ్ళు పొడుచుకొని వాడి వినాశనానికి కంటిపై కునుకు లేకుండా పనిచేసే స్వార్థ పురుగులకు, దరిద్రంతో కుమిలిపోయే ఏ పేవోడ్ని చూచినా వాడిపై నిందలు మోపి, చేతులకు బేడీలు తొడిగించిందాకా మెతుకు ముట్టమని శవధాలు చేసే పాషండ పీనుగులకు ప్రతి నిధులు.

అంచేత నా ఆవేదన వీళ్ళగురించి కాదు.

కాని దొంగల్లో దొంగలున్నారు—క్షీరసీరన్యాయంగా. వాళ్ళ హృదయాలు వెన్నల తరగలు. పరాయివాడూ పాడవుతుంటే కళ్ళ పొడుచుకోక, నెత్తురిచ్చి జీవం పోయడానికై నా సందేహించని నిండు మానవులు వారు.

పరాయివాడు కుబేరుడై నా వాడి క్షేమాన్ని కోరుకుంటూ, వాడి గొప్పనే పొగుడుకుంటూ, యింటికొచ్చి, కుక్కిమంచంలో తలదూర్చి, కడుపులో కాళ్ళు పెట్టుకొని క్రుంగిపోయే దరిద్ర నారా యణులు—వారు.

కల్లాకపటం తెలియని కారుణ్యమూర్తి — అమానవుడు. బుద్ధదేవుని గుడి—అతని గుండె. వాడిక్కే దొరల్లో దొంగలు, దొంగని ముద్రవేస్తారు. వాళ్లు కాకపోయినా వాళ్ళే సమాజానికి ప్రతి విరులో ఆ సమాజమైనా వేస్తుంది — వరోక్షంగానో, ప్రత్యక్షంగానో.

అలా ముద్రవేయబడ్డ దొంగల్లో దొరల్ని గమనించలేక పోతోందే—యీ సమాజంలో 'మంచి' అనే ఆవేదనతోనే యంత ముద్దీర్చమైన నవల రాయాల్సివచ్చింది.

ఈ నవలలో 41వ ప్రకరణం వరకూ నేను జైలులో వుండగా రాసింది. అది 'ఫైదీ'గా మీ ఆడరి అదరాభిమానాల్ని సంపాదించుకుంది.

జైలునుండి బయటికొచ్చాక కొద్దిపాటి అక్షరజ్ఞానంతో ఇంకో 9 ప్రకరణాలు చేర్చి "దొంగా—దొర"గా వెలువరించాను. ఇప్పుడు మీ చేతిలోనున్న నా మూడో ముద్రణ "ఫైదీ"ని ఇంకా అనుభవజ్ఞానంగా స్వీకరించమని వేడుకున్నా.

ఇదలి పాత్రలన్నీ కల్పితాలే. పుటలన్నీ — కొన్ని మినహా—యధార్థాలే. ఈ నవల చదివి మీరు నేర్చుకున్నవీ, నేను నేర్చుకోవలసినవీ రాసి పంపితే సంతోషిస్తా.

విజయదశమి

1990

2

భవదీయుడు

పదాల రామారావు

భై దీ

చేతిలో నాలుగు పిక్కలుంటే వాలు - దొంగ దొరై పోతున్న యీ రోజుల్లో నా మాటెవరింటారు విన్నా - బూటకమంటారు. మీరు వినండి వినకపోండి. నమ్మండి - నమ్మకపోండి. మీరు వినే రోజులూ, నేను చెప్పింది - నమ్మి ముమ్మాటికి విజయనే రోజులూ ముందున్నాయనే విశ్వాసము నాకుంది. అందుకే “ఇదంతా సొద” అని మీరు శ్రోతేసినా రాదెత్తి మరీ చెప్పదలిచా.

అసలు మాది తూర్పు - చీపురుపల్లి తాలూకా - పడమర ఉన్నలకు మే మంటే బరే వేళాకోళం. చీపురుపల్లి తాలూకాలో మాదో జమిందారీ గ్రామం. జమిందారుగా రుందేది - విజయనగరమైనా - పంటలన్నీ వాళ్ళ గాదులకీ అప్పులన్నీ మా కొంపలకీ చేరేవి ఇవి గాక కాస్త పల్లంగా ఉన్న భూమంతా వారి సొంత కమతమే. పూర్వం ఓ రాక్షసుడు భూమినంత టీనీ బాపలా చుట్టేసి సముద్రంలో దాగొన్నాడని - మీరు వినే వుంటారు. అది విజయో కాదో గాని యీ జమిందారుగారు భూములన్నీ దస్తావేజుల్లో చుట్టేసి వారి బోషాజాల్లో దాచుకున్నది మాత్రం విజయం మా పూర్వో పూతక పంటకు పే రెళ్ళిన మొరకలో మాబాబాస్తి రెండెకరాలు.

మా పూర్వో పాతక కొంప లుటాయేమో గాని - పండగలొ సే మాత్రం కోడిపందేలూ, పేకాటలూ, ఓ మాంచి జోరుగా సాగిపోతుంటాయ్ జమిందారీ గ్రామం కదండీ మరీ, యీ కాస్తూరికే వున్న పెద్దల్లో ఒకరు - మా బాబు మా బాబంటే నాకు బరే మంటలెండి. ఎందుకంటారా - పక్కా త్రాగుబోతు మా అమ్మ మాత్రం చాలా మంచిది. ఏమైనా కాస్త ఇంటిలో

పదే మా అమ్మ కష్టమే. వేరుకెనగ తీతలకి. గొప్ప క్రవ్వలకి వెళ్ళి ఏదో నాలుగు డబ్బులు తెస్తుంటాది నొసట అర్థజాకాసంత బొట్టూ. ముక్కుకు అద్ద పూసా. మీరు చూస్తే వట్టి మూర్ఖపు మనిషి అంటారు. నిత్యం క్రాగొచ్చి మా బాబు చావగొట్టడమువల్ల మా అమ్మ శరీరం కాయకాచి పోయింది

యీ దశలో నేను పుట్టా. నేను కాస్త ఎదిగాక అనుకున్నా "ఎందుకు పుట్టానురా బాబూ." అని. కాని నేను పుట్టగానే అనుకున్నాడు మా బాబు - "ఏ డెండుకు పుట్టాడురా నాయనా," అని. అయితే మా బాబుకు డర్బదరి ద్రంలో నా పుట్టుక. మూలిగే నక్కపై తాటికాయపడ్డట్టయి వుండాలి. నేను అలా అనుకోడానికి మాత్రం - దరిద్రభూతానికి భయపడి కాదు సుమండి. మరెందు కంటారా వినండి.

2

ఆ యేడు పరిస్థితులన్నీ వూర్తిగా తాడుమాలై పోయాయ్. ఎందు సంసారాలన్నీ తల్లక్రిందులై పోయాయ్. చల్లకదలని కడుపుల్లో కార్చిచ్చు రగిలింది. శయంకరమైన తుపాన్. రాక్షసుడిలా రొప్పుతూ. రోదుతూ అనుస్తూ వీధి ప్రసాంత జీవనాన్ని అమాంతంగా హరించి వేసింది.

ఎంత భయంకరమైన తుపాననుకున్నారూ మా పూర్వో ఒక మిద్దించి తాపేకుటో పేరం ఎగిరిపోయి, మా ప్రక్కూరి పొలిమేరలోని తాటి చెట్టు కర్రపై పడింది వీరిలోంచి వస్తున్న ఒక ముసలమ్మను - ఆ తుపాన్ ఎత్తుకుపోయి ఎక్కడో పారేసింది. మరి ఏ లోకంలో పారేసిందో. మా ఇల్లు నిలవుగా కూలిపోయింది. మా బాబు మూటాములై కట్టి మా అమ్మతో.

"పదవే" అన్నాడు. అప్పటికి కాస్త పూహనచ్చింది నాకు.

"ఎక్కడికి?" అంది - మా అమ్మ తయారవుతూ - ఏమో ఎదురా
డితే తంజావేమో!

తన్న లేదు మా బాబు. పైగా బిక్కమొగ మేసాడు - చిన్నపిల్లవా
డిలా వూహించరావి మార్పు మా బాబులో అవేళ కనపడింది. అన్నాడు—
గదదంగా—

"ఏం చేస్తామే? విజయనగరంలో మా తమ్ముడుగా రింటికయినా
పోయి తలదాచుకొందాం."

"దగ్గిరోడెవరాదుకుంటాడు - నీ పిచ్చిగాని" అంది మా అమ్మ. మా
అమ్మకు బాగా తెలుసు - అసలు కష్టాల్లో ఆదుకుంటే దూరపోదే ఆదుకుంటా
డనే సంగతి.

"ఏమైనా - ఒక ప్రేమగున పుట్టాం యింక గడ్డుదినంలో కాదవడని.
నాకు" బేలగా ఏదో మాబాబు పూర్తి చేస్తున్నాడో లేదో మా అమ్మ చటు
క్కున చొరవ తీసుకొని అనేపింది.

ఏంటో - సంసారమంతా ఇలాగే తగలెట్టావ్ - ఒకడిమీద ఆధార
పడమని ఎవడు చెప్పాడు - మన రెండెకరాల మొరకమ్మేసి. ఏ కూలో
నాలో చేసుకొని యిక్కడేపడి వద్దాం.

మాబాబు హడలిపోయాడు. మా అమ్మ ఆమె జీవితంలోనే మాట్లా
డెనుగదు. అవును మరి చెప్పండి - ఎంత దగ్గరోడన్నా - ఒకరోజూ
రెండు రోజులూ చూస్తాడు. తరువాత పాతరోతే గదందీ! ఇకటువంటిప్పుడు
నాళ్ళ మోచేతి నీళ్ళకు పడుంటే స్థితి ఎవడు నహిస్తాడు - చెప్పండి.
నిజంగా మా అమ్మ చెప్పిందే రైటు.

మా బాబుకు నాలుక తడబడుతూవుంది. మాట బయటికి రావడం
లేదు. అనలేక - అనలేక అసలు రోగుట్టు బయట పెట్టేసాడు.

ఆ మెరక కాకట్టులో వుండే అని, మా అమ్మ దిగాలు పడిపోయింది. ఇక మాబాబు చెప్పిన త్రోవే - గత్తెంది.

బయలు దేరాం విజయనగరం మాబాబు ముందు ఓ కావిడి భజాన వేసాడు. ఆ కావిడిలో ఓ కత్తెమంచం, ఓ రంగంపెద్దై, కుండలూ, మండలూవున్నాయ్. మక్క నేను మా బాబు చేయి పట్టుకుని - ఆయాసంతో పరుగెడుతున్నా. వెనుక మా అమ్మ - మాపిన చింకిరిగుడ్డల మూట తలపై పెట్టుకొనే వస్తోంది. తరతరాలుగా కాపురమున్న వూరు - ఇక మమ్మల్ని విడిచి పెట్టేసింది. నా భజంపై వేడిగా పడింది. వెనక్కి తిరిగి చూచా .... అది మా అమ్మ కన్నులనుండి కార్చిన కన్నీటి బిందువు - కాదు కాదు రక్త బిందువు. కాకపోతే అంత వేడిగా ఎందుకుంటుంది - చెప్పండి.

3

విజయనగరం ప్రవేశించాం ఈ విజయనగరంలో వున్న జమీందారే పూర్వం మా పంటల్ని కొల్లగొట్టి యిక్కడకు చేరవేసుకొనేవాడు. ఆ జమీందారుని కొండగుహలాంటి పుక్కుకోరం నోటిలోకి తిన్నగా మేం ప్రవేశించినట్టుగా నాకు తోచింది ఇదేదో అతికయోక్తి అనుకునేరుగనక్క - హరి శ్చంద్రుని విశ్వామిత్రు డెంత దాన మడిగదో ఈ కు తెలుసుకదూ! అంటే ఎత్తైన ఏమగుపై బలమైన మానవుడు నిలబడి, బరింగవూని, సమతూని తైన రాయి పైకివిసిరితే ఎంతెత్తు వెడుతుందో, అంతెత్తునుండి చూచినా చూపుకొనవంతటి విస్తీర్ణమైన జమీగరి జమీందారుకి కడుపెంతుంటుందో - నోరెంతుంటుందో అలోచించండి. ఇక యీ విజయనగరం గండు దోమల్ని మించి ప్రసిద్ధి ఆనలు ఎక్కోస్తాకై నా యిక్కడనుండే దోమలు ఎగుమతి అవుతుంటాయి.

మేము గుమ్మంలో అడుగు పెట్టేటప్పటికి ఒక వ్యక్తి ఆ గుమ్మం దిగుతూ....

"ఎళ్ళు డొచ్చావ్ అన్నా!" అంటూ పలకరించాడు. అప్పుడు నేననుకున్నా ఇకనే మా చివబాబుని, ప్రశ్న వివగానే మేం బయలుదేరేటప్పుడు మా అమ్మ అన్న మాటలు గుర్తుకొచ్చాయి. లేకపోతే వాడెమరుగుండనే మేం వస్తే "ఎప్పుడొచ్చావ్ అన్న ఆ ప్రశ్నేమిటండీ! ఈ ప్రశ్నను బట్టి నేనూహించుకొన్నా అతని నైజాన్ని. ముఖం చూచా కందగడ్డలా వుండి.

మేం యిన్ని మైళ్ళు కాళ్ళకు బొట్టలెత్తి నడిచి వస్తోంటే కుశం మైరా అడగకుండా, వెనుకే వస్తున్న భార్యతో—

"చూడే - మా అన్న మంచి - చెడ్డా!" అనేసి గబగబా ఎక్కడికో వెళ్ళిపోయాడు.

"రా వనినా!" అంటూ మా పిన్నమ్మ లోపలికి తీసుకెళ్ళింది ఆమెన్నా కాస్త కాళ్ళకు నీళ్ళన్నా యివ్వలేదు.

మా సంసారం అఖరికి మా చివబాబుగారింటిలోకి నడిచింది. లోపల మా అమ్మ, పిన్నమ్మ ఏవేవో మాట్లాడుకుంటున్నారు బయట మా బాబు!

"రారా! అలా వెడదాం" అని వన్ను తిన్నగా పెద్దబజారుకు తీసుకుపోయాడు ఆచేళి వారమోగాని, బజారు తిరునాళ్ళలా సాగుతోంది. -బజారులో మర్యాదితామగా పున్న గవీయారం స్తంభంపై "టంగ్! టంగ్!" మంటూ తొమ్మిది గంటలు కొట్టాయ్.

'జయం! రారా! ...." అంటూ మా బాబు నా రెక్కట్టుకుంటూ లాక్కెళ్ళాడు. అవును మరి కష్టాల్లో వున్నాడు అఖరికి యిలా సంతృప్తి పడుతుంటాడు

ఎదురుగా ఓ అల్యామినియం కొట్టు ముందు మా బాబాగారు—

“మేమేం తుపానుకు కొట్టుకుపోకుండా వున్నామనా దుకాణ మంతా మా కొంపకు చేర్చావా?” అన్నాడు. ఎవరూ - ఏదో ఓజానికి వెడితే కసిరి కొట్టే ఎవడో సాహుకారు - కాదు - మా చినబాబే!

మా బాబుకు ఆ మాటలు “గియ్ మనేంతటి గట్టిగా తగిలుంటాయ్— తమాయించుకొని ప్రాదేయ పూర్వకంగా—

“రెండు రోజులు కనిపెట్టరా! తరువాత ఏదో దారి చూచుకంటాం” అనేసి ఓ అటవీమ్మరి దుకాణంవద్ద నున్న నా పీపుపై చెల్లిన బాదాడు.

“చూచుకుంటారు ఇప్పుడు మమ్మల్ని చూస్తున్నారుగా” అని మా చినబాబు గొణుక్కుంటూనే వున్నారు

4

ఆ వేళరాత్రి మా అమ్మ, మా బాబుకేదో చెబుతోంది - అదేదో అని అనుకొనేడు గనుక. అబ్బే ఏమీ లేదు - మీ తమ్ముడి అల్యామినియం కొట్టులో పనిచేసి, ఏదో అడక్కూడచూ అని - అంతే

మా బాబు చరబుర లాదం మొదలెట్టాడు, కాని మా అమ్మ మొత్తం మీద మా బాబును ఒప్పించింది.

నేను విద్రులో కెవ్వు మన్నాను — పుదయాన్ని మా బాబు కొట్టిన దెబ్బ గుర్తుకొచ్చి. వెంటనే మా అమ్మ చెల్లిన చరిచింది - మాయముండా బుచ్చిగారు - వీడితో ఏగలేకపోతున్నా నని.

నా కేడుపు అగడంలేదు. దానిపై మా బాబు. ఇంకో రెండరిగ త విచ్చారు - నే నేదో వాళ్ళ రహస్యాలు వెల్లడించేస్తానేమో ననే వారి బాధ.

అంటే నా ఏడుపు విని ప్రక్కనున్న చినబాబు లేస్తే ప్రమాదం కదండీ -
మరి అండులోనూ. నారికి మాకూ - ఒక వంటిటుక గోడద్దు. ఏ వుద్దే
శంతో చూ బాబు నన్ను బావాదో - అది నెరవేరలేదు - నేనేడుస్తూనే
వున్నా, యింతలో చూ యమ్మ - ఏడికిలా కాదు. అని లో తొడల్లో సొంటి
సిక్క పెట్టేసింది. నేను పైకప్పు ఎగిరేటంతటి రొదపెట్టేసాను. వారేదో
చూట్టాడుకుంటూనే యున్నారు

నా ఏడుపు సన్నగిల్లుతోంది. వాళ్ళు కునికిపాటుపడ్డారు. నా ఏడుపు
ఆగిపోయి మైమరచేను - నిజానికి నన్ను ఏడిపించి. ఏడిపించి పడుకోబెట్ట
డంలో చూ అమ్మకు మాంచినదీవులెండి చూ చచ్చిపోయిన చూమ్మ -
ఒకసారి ఓ కథలో ..... ఆలా చిన్నవాణ్ని దాది జోలపాడుతూ జోకొ
డుతూ నిద్రలు ప్పింది. అంటూ ముగించింది. అంతేలెండి. పెద్దవారి పిల్లలు
జోలపాడులో నిద్రిస్తారు - ఇది సహజమే గదండీ"

మమనాడుదయాన్నే చూబాబు చూచినబాబు కొట్టువద్దకు వెళ్ళి -
రాత్రి వచ్చిన అతిప్రాయాన్ని చెప్పగా - నా చిగ్గరే ఆరుగురు పనిలేకుండా
జీకాయ పుచ్చుకుంటూ మేస్తున్నారు - నీవొకడివా? అని చీదరించి - పైగా
ఇవా రాత్రి మీరాలోచిస్తున్న దురాలోచన; అని గపిరేడు - చూసావా. ఎంత
రహస్యంగా రాత్రి చూట్టాడుకున్నా వెల్లడయిపోయింది - గోడకు చెవు
లుంటాయంటారు - ఇదే కాబోలు పోసిలెండి. - ఆరుగురు పనివాళ్ళను పని
లేకుండా పెంచుకున్న చూ చినబాబు అన్నగదా అనైవా చూ బాబుకేదో పని
చెప్పి కూలిడమ్మని వచ్చుచుగా, అంతేలెండి. దూరపుకొండలు ఏలాగూ
నునుపే

శవిగాడు నెత్తినెక్కి నాట్యం చేస్తున్నాడేమో, మాబాబు కాళ్ళరిగ్గి బట్టు తిరిగి, తిరిగి యింటికివస్తూ పోతుండడంతో రోజులు గడిచిపోతున్నాయి

ఇక్కడ యింటివద్ద - తోడికోడలు దెప్పేతో మా అమ్మ కృంగి పోతోంది. బలవంతంగా బయటకు పొమ్మనే దశ వచ్చేసింది, మా అమ్మ మరీ దెగిలిపోతుంది. అందులోనూ మా అమ్మ కడుపులో యిప్పుడు నాకో తిమ్మడు పుట్టబోతున్నాడు. ఈ నారాయణ - నా పేరుతెలిసి ప్రక్క ఏ ఆవతారం ఏ తబోతాదో?

నా పని మరీ చురికినై పోయింది, ఒకరోజున వర్షం వచ్చింది. పీఠిలో గుమ్మం ముందు నీరు పారిన క్వార్టర్ యనుకతో గూడు కట్టుకుంటున్నా ఇంతలోనే మా చినబాబుకొడుకు "రయ్" మంటూ వచ్చి నా గూడును త్రొక్కేసాడు నాకు వొట్టె మండింది మీకొంప ఎవడై నా కూల్చేస్తే మీ కెలా వుంటుందో చెప్పండి ఆమట్టుకు వాణ్ని పట్టుకొని వాళ్ళ బాబుకేరు తల్చుకునేవరకూ చావగొట్టేసాను, మా అమ్మవచ్చి నన్ను చావగొట్టింది, ఇంకోరోజు - నేను వీధిలో ఆగిపెట్టెల ముక్కలాడుకొంటే - నేను గెజురు కొన్న ముక్కలన్నీ చూస్తుంటాననిచెప్పి పుచ్చుకొని ఎత్తుకుపోయి వాళ్ళమ్మ ఒడిలో దాగొన్నాడు ఈదపా మా పిన్నమ్మ అనడానిమాటలన్నీ అని గుమ్మంలోంచి బయటకు త్రోచేసింది. నా మోచేతులూ, మోకాళ్ళూ కొట్టుకు పోయాయ్ నను లేవదీయడానికి వచ్చిన మాఅమ్మ మరో నాగు కొట్టి లోపలికి లాక్కుపోయి నన్ను వాడిలో పెట్టుకొని ఏదనటం మొదలెట్టింది, అప్పుడు నేనడుకున్నా - మా అమ్మకు మా పిన్నమ్మగారిన మాటలు ములుకుల్లా గుచ్చుకొన్నాయిగదా - అని. నాకూ గుచ్చుకొన్నానుకొండి, మా

అమ్మేగాని వీధిలోవద్ద నన్ను లాక్కుపోకపోతే మా పిన్నమ్మ పీపు విమానపుమోత మ్రోగించేవాడిని, ఇంతకీ మా యీ దుర్భినాలు ఎప్పుడు మంచిగా మారతాయో:

6

వీధిలోంచి మాబాబు మంచిహుషారుగా వస్తున్నాడు. నేను “చక్” చూచి మా అమ్మ ఒడిలోంచిలేచి మా బాబు తెమరెళ్ళి కాళ్ళ మధ్యపడ్డా. ఎన్నడూలేనిది అవేళ మాబాబు నన్నెత్తుకొని పకోడీర పొట్లాం చేతికందిచ్చాడు - మరెక్కడ సంపాదించాడో? ఎలాగైనా మాబాబు మనస్సు చాలా మంచిదిలేంది. త్రాగుబోతైతే మాత్రం నీతి విప్పులాంటిది.

నేను మాబాబు ఊజాలనుండి దిగి మా అమ్మ దగ్గరకు పరుగెత్తుతేళ్ళా, మా బాబుకూరపచ్చి సంతోషంగా—

“నూనె మిల్లులో పని కుదిరిందిలేవే? అన్నాడు. మా అమ్మ సంతోషానికి మేరలేదు.

యంతకీ ఆ పనేంట్లో ఎలా వచ్చిందో వినండి.

ఎవరో - స్నేహితుడొకడు - చూలాగే చెదిరిపోయి వచ్చిన వాడే నట! నూనెమిల్లులో కనబడి - వేరుళవగ సొరపోతలో - ఒకడు ఆ పని చేయతేక జాయింటుయిస్తా నన్నాడట. ఇంతకీ కూలి రోజుకో ముప్పావలా వస్తుందంటంటే ఎంతైతేనేమండి! ఆ సమయంలో అదే - పదివేలు.

చూశారా, శగ్గిరోడికంటే దూరపోడే చూస్తాడని చూఅమ్మ చెప్పింది విజయంటారా? కావంటారా? పూర్వకాలపు మనిషవ్వడంవల్ల మా అమ్మ ఏం చెప్పినా “వేదవాక్కే” అనుకోండి.

మా బాబు పనిలో ప్రవేశించాడు, ఆ వేళే మా అమ్మ కూడా ప్రస
వించింది. నాకు తమ్ముడు పుట్టాడు. పుట్టగానే దొండాంలా వున్నాడు. ఇక
పెద్దయితే పుట్టండపిండమే కదండీ!

మా బాబు పనయ్యాక చిత్తుగా త్రాగేసి వచ్చాడు. నేను ఎదురెళ్ళి -
అన్నా—

నన్నా! తమ్ముడు పుట్టాడు అని.

పుట్టాడూ! అని తూగుతూ అన్నాడు మా బాబు.

ఇంటికి వచ్చి రాగానే ఎచ్చి బాలింతరాలై న మా అమ్మపై కారాలు.
విరియాలూ నూరుతూ—

కన్నావ్ - యింకొకడ్ని. నా ప్రాణం తీయించడానికి:

“అదేంటయ్యా - బంగారం లాంటి కొడుకు పుడితే ఆ మాటలు:”
అంది మా అమ్మ నీరసంగా.

పుడతాడు - బంగారం లాంటోడు. మొయ్ - ఆ బంగారమంతా
నువ్వే, అనేసి మా బాబు విషాలో తూలి పురిటి మంచంపై పడ్డాడు.

“పోనీ. నీవేమీ పెంచవక్కర్లేదు. నా కొడుకును పెంచుకోడానికి
నే నేడైనా పనిచేస్తా. అని అమ్మ అనేసరికి మా నాన్న విరుచుకుపడి—

ఎంచే లంజా, నీ మొగుడు వచ్చాడనుకున్నావా? పనిలో కెడతావేం?
అని పెద్దేబున కొట్టాడు.

మా అమ్మ సొమ్మసిల్లి పడిపోయింది. ఇరుగు పొరుగువారంతా మా
యింటిలో చొరబడి మా బాబుకు అదా పెదా చీవాట్లు పెట్టారు. దాంతో ఆ
పూటకు మాబాబుకు మత్తొదిలింది.

చూసారా! దరిద్రానికి ఎంత శక్తివుందో! తనకూ, పిల్లలకూ మధ్య
ఎంత ద్వేషాన్ని కల్పించిందో.

మదనాడు చూ బాబు పనిలోకి వెళ్ళాడు. నన్ను మా అమ్మ ముస్తాబుచేసి - అంటె, కోటూ, పంటాము తొడిగించనుకునేరు. కాదు - గోచీ, బనేనూనూ. తొడిగి బదికి పంపింది.

నేను బదిలో అడుగు పెట్టానో లేదో పిల్లలంతా ఘొల్లుప నవ్వారు. అంతా నా వైపు చూచేవాళ్ళే.

అందులో ఒక పీటుగా తయారై న. కుర్రోడు -

చూడండ్రా స్టూడెంటు - పాకీ గోచీ వీడూనూ అని పకాణన నవ్వాడు.

దాంకో అంతా నవ్వాడు. నాకు వొల్లు వచ్చిపోయింది. ఇంకో చోట యితేనా, నా సామిరంగా వీళ్ళ చిన్నప్పడేసిన దొండాకు వసర పిందేవాడ్ని

అంతలోనే యింకొకడు -

"చూడండ్రా, పరికా, పుస్తకాలూ లేవి స్టూడెంటు" అని లేవడి కొట్టాడు.

ఇంటిపద్ద బయలుదేరే బప్పుడు - అక్కడికి చూఅమ్మ దగ్గర పరిక కోసం పేచీ పెట్టాను. మా అమ్మ మాత్రం ఎక్కడ నుండి తెస్తుంది? ఆ జ్ఞానం యీ కుర్రకుంకలకు ఏడవ వస్తూ:

ఇంతలో చూరామ్మిండి పంతులుగారు బల్లపై బెత్తంతో కొడుకూ -

పింటిరా అల్లరి. ఎవడ్రా వాడు? అన్నాడు. నన్ను ఆయన తూడ లేదు. అసలు పంతులుగారు బెత్తమెత్తే బప్పుట్టి. నన్నే కొడతారేమో - నా నాలికంచూచి అనుకున్నా. కాని అలా జరగనందుకూ నాలో ప్రాణం లేచివచ్చినట్లయింది.

పంతులుగారి ఆ మాటకు ఒకడు - వాడు మంచి దాటుసరిగా బంగివి పల్లి మామిడికాయలా వున్నాడులెండి—

ఏదాండి త్రాగుబోతు లక్ష్మయ్య కొడుకండి అని చటుక్కున అందు కున్నాడు.

నారో కోపానికి బదులు ఏడుపు పొర్లివచ్చింది. ఇక నలుగురిలో వుండలేక పోయా. రివ్వన పరుగెత్తు కుంటూ యింటికి వచ్చేసా.

మర్యాహ్నం మా బాబు తిండికి వచ్చేటప్పటికి వుబ్బివున్న నా ముఖాన్ని చూచి మా అమ్మను అడిగారు.

ఏంటే కుర్రోడి ముఖమలా కండిపోయింది:

ఏంటా బిడికి పంపితే త్రాగుబోతు కొడుకవి తిట్టి గెంటేసాడు.

ఎందుకు పంపావు. నా పరువు తియ్యడానికా అని మా అమ్మను దబీ దబీ బాదారు - మా బాబు, నే నద్దెళ్ళాను, నన్ను జాటునట్టుకొని తల గోడతేసి అదే కొట్టడం కొట్టి తిండి తినకుండా వెళ్ళిపోయాడు.

నేను తల వట్టుకొని కూలబడి పోయాను. మా అమ్మ వేడిసిగ్గుతో తలకాచి నానా వుపదర్శన చేసింది. సాయంత్రానికి గవి నా తలనొప్పి తగ్గ లేదు. ఇకప్పటినుండి నేను బిడి ముఖమే చూడలేదు. పదిమందిలో పరువు కోసమైనా మా బాబు త్రాగుడు మావలేదు.

8

రోజులూ, నెలలూ, ఏళ్ళూ గడచిపోతున్నాయి. మా అమ్మకు మా తమ్ముడుపై ప్రేమ పెరుగుతోంది. వాడప్పుడే నాయంతయ్యాడు. నేను దగుతున్న కొద్దీ చీపురుకట్టల దెబ్బలు ఎక్కువవుతున్నాయి. ఈ దెబ్బలు

పదలేక మా బాబుతో మిల్లులోకి పోతున్నా. మిల్లులో కొలగారం కుక్రొ
డిగా పనిజేస్తున్నా. రోజంతలా లేదన్నా — మూడుశేర్ల తెనక్కాయలు
దొరుకుతాయ్ లెండి. మూడుశేర్లు మూడణాల పరక కిమ్మత్తు. అయితే
యిక్కడ మా బాబుతోనూ దెబ్బలు తప్పదంలేదు. నా బ్రతుకలా బండబారి
పోతోంది.

ఇంతలో ఆ మిల్లుకూడా మూత పడిపోయింది. ధరలు పెరిగితే
లాబాలు రావడం నహజంగాని శనక్కాయలకు ధరలు పెరగడంవల్ల
మిల్లులో నూనెకెవడిస్తాడు? ఆ ఫలంగానే అమ్ముకుంటాడు గాని.

మిల్లు మూతపడ్డంతో మా నోళ్ళు మూతపడిపోయాయి. కాని ఆ
మిల్లు యజమాని మా బాబుపై అభిమానం కొద్దీ అన్నాడు.

ఒరేయ్ ల క్షయ్య. నేను రాజమండ్రిలో మా బావగారి కర్రల
అడ్డీలో వాటా పుచ్చుకున్నా. ఏ కిక్కడేం పనీ దొరక్కపోతే అక్కడ
కొచ్చేయి అవి.

మిల్లు మూతపడ్డ కొన్నాళ్ళవరకూ పనిలేక తిరిగాం యిక జీవనం
గడవకమే దుర్లభమై పోయింది. రాజమండ్రికి పయనమయ్యాం తిన్నగా —
మిగిలిన ఆస్తితో. అంటే ఏవో మడి మాన్యాలూ అనుకునేరు గనుక!
కాదు — రెండు కుందొల శనక్కాయల బుట్టితో. మా బాబు ముందూ మధ్య
నేనూ. మా తమ్ముడు పల్లం. వెనుక మా అమ్మ — శనక్కాయలు తింటూ
త్రోవలో మండిసిళ్ళు త్రాగుతూ — “నీరం నారాయణ స్వరూపం” అన్నా
రుగా పెద్దలు. కాళ్ళిద్దుకుంటూ వారం రోజులకు రాజమండ్రి చేరుకున్నాం.

పోన్లెండి దేముడి దయవల్ల, వెళ్ళగానే ఆ సాహుకారు మా బాబుకొ
అడ్డీలో పనిచ్చాడు. అందులోనూ మేస్త్రీ. లింగాలపేటలో తాటాకిల్లు మా
వివాసం.

ఇదీ నా గతం — ఇక ప్రస్తుతం — .....

కాలం గడుస్తోంది. గడుస్తున్న కొద్దీ, ఏదో కొత్తదనం అందరిలోనూ పొటమరించింది. నాలో ఏమైనా నా చేయగల జవం, యవం తొణికిసలాడుతోంది. మా బాబుతోపాటు నేనూ అడ్డీరోనే పనిచేస్తున్నా. అయితే మా బాబును మేస్త్రీ అవి అంతా గొరివంగ చూస్తున్నారు. ఇకనన్నా — హు చేతిలో నాలుగు పిక్కులున్నా —

ఈ ప్రపంచం పుంచి చూసారూ — వెదవ ప్రపంచం — నన్ను దొంగంటుంది. ఇలా అనేరకాలే నేను గజదొంగలంటాను. ఈ గోదావరి వీళ్ళ బాబుసామ్యూ; ఆ మాటకొస్తే ఐదేండ్లబట్టి యీ గోదావరంతా నాకు కొట్టినపిందే. నాకు స్వేచ్ఛా జీవితాన్ని ప్రసాదించినది యీ నదీ మతల్లే. మస్కాలు కొట్టించడంలో వీళ్ళకంటే నేనూ మొనగాడినే. ఈ గోదావరి పైనుండే కలపను త్రినేత్రుడికి కవచంకూడా మటుమాయం చేయడంలో గడిచేరిన టకాన్నే నా తమ్ముడు సల్లయ్యున్నాడే వాడలా వా పక్కనుంటే చాలు — వాడు మహా ముత్యమైన రకంలెండి. ఎంత పెద్దపరికినైనా సరే అమాంతంగా లాక్కుపోయి ఏడ్చుకునేవాడే చేపుగల చేయి తిరిగిన పుటాన్నే.

ఈ నదీమతల్లే నాకు స్వేచ్ఛాజీవితాన్ని ప్రసాదించిందన్నానే — నాకే కాదులెండి. యీ పట్టణంలో లెజియాలై వేల మందికి ప్రాణభీతి పెట్టినపిందే ఇంతెందుకు; యీ గోదావరే కనుక లేకపోతే యీ పట్నం ఇంతకయ్యే! డేమిటి! ఎందుకన్నానంటారా ఆ విషయం చెబితే నేను స్వేచ్ఛాజీవినేనని మీరు ఒప్పుకోకతప్పదు. నాకు బాగా జ్ఞాపకం — నాకు పూహవచ్చిన లగా యితూ మా అమ్మచే నేనుపడ్డ చీపురుకట్టల దెబ్బలు. మా బాబు కాలి తన్నులా ప్రక్కపోట్లా.... ఒకటా ... రెండా.... మరచిపోదామన్నా మరపు

రావనుకోండి!.... అయితే ఇప్పుడవి తప్పేయూ! అంటారేమో. తప్పలేదను కోండి! కాని ఇప్పుడు ఓ అరగంట తిట్టులతో సరిపోతోంది. యీ ఘటనలే నన్నీ గోదావరికి మార్గం చూపించాయి "ఏదాం లేకపోతే గోదారే" అంటారుగా మరి అంతా వినండి!

అది శరత్కాలపు వెన్నెలరాత్రి. గోదావరి ఎంత ప్రశాంతంగా వుండ చుకున్నాడు! వర్షాకాలంలోలాగ ఇప్పుడు వర్షద్రు గ్రక్కడం లేదు. వర్షాకాలంలో గోదావరి తన స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలను బాహుళంగా బాటతూ అడ్డువచ్చిన మానులను. అనకట్ట మీదనుండి విసిరేస్తుంది. మహోత్సాహంతో వుప్పొంగి ప్రవహించడమే కాకుండా చూస్తున్నవారి నెవరైనాసరే స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలకోసం అటంకాలను అధిగమించమని వుత్తేజ పరుస్తుంది.

కాని నాదో. ఆ శరద్రాత్రి జరీబుతాల తెల్లని చీరకట్టుకొని, విరగ బడి నవ్వుతుంటే గొతమీ గంగకూడా ప్రతినవ్వులందిచ్చడానికి తన అలలతో లేవబోతుంటే తనుచూపు మేరివరకూ క్రమ్మివున్న కలప పలకలు ఆ అలలను ఆణిచేస్తున్నాయి.

చూసారా! పస బాగీరది తోబుట్టు అగచాట్లు వర్షకాలంలో వున్న స్వేచ్ఛ శరత్కాలంలో లేదు. ఆ త్రొక్కి పెడుతున్న కలప పలకలకోసమే నేనూ నా తమ్ముడూ. కోటిలింగాల రేవులో రావిచెట్టు ప్రశాంత నీడలో నున్న సమాధిపై కూర్చుని ఆలోచిస్తున్నాం. ఎలాగై నా ఆ పలకలను వీటిలో కొన్నింటినై నా లాక్కుపోయి మరోఒడ్డు చేరుద్దామనే మా ఆలోచనంకా.

గుడిలో "గ ఇ గ ఇ" మని విజయగంట మ్రోగింది. ఇక ఇప్పుడు పనికుంకించామా? విజయంమారే. కోటిలింగాల గుడిలోని గంట మ్రోగడం అంటే - అందులోనూ, మేం - ఆలోచిస్తున్నప్పుడూ మాటలనుకున్నారా.

దేశదేశాలనుంచి యీ కోటిలింగాలు పుణ్యక్షేత్రమనేగా అంతా వచ్చి గంట
మ్రోగించి ఫలప్రప్సాదలు సమర్పించడం! అటువంటిప్పుడూ మేమాగంటకు
విలువైన పోవడం తీరని అవచారం కదూ?

తెప్పలపై కాపలావాళ్ళు ఇంకా కియిర్లు చెప్పుకుంటున్నారు, నేనూ
నా తమ్ముడు పల్లయ్య నెమ్మదిగా ప్రక్కరేవుకు బయలుదేరాం. వాళ్ళు
చూడకుండా - ఒడ్డున చూచినా పరవాలేదనుకోండి! యేటిమీద చూడకపోతే
చాలు. అయినా కాస్త జాగ్రత్తగా వుంటాననే మా పల్లయ్య నన్ను ఎంతో
మెచ్చుకుంటాడు.

నెమ్మదిగా ప్రక్కరేవులోడిగి టాప్‌పేస్తూ తెప్పల చివరికి యీదుకు
పోతున్నాం. మా తెదురుగా ఇసుకపర్రల వద్ద ఓ చిన్న పల్లెటూరిలా పడ
వలు వరుసలుదీర్చి వున్నాయి. వాటిలోని దీపాలూ మింట మెడస్తున్న నక్ష
త్రాలు మాకు చివరితయైన పుత్సాహాన్నిస్తున్నాయి. ఎందుకంటారా? ఆ దీపాల
కాంతులూ యేటిపైబడి విజంగా గోతమీ గోదావరిదేవి నడుంకు బంగారు
వడ్డాణం మెడలో మంచి ముత్యాలహారం ధరించిన కన్యలూ మెరసిపోతూంది

తెప్పలపై నున్న కాపలాదార్లు యిప్పుడు మాకు దూరమైపోయారు.
చివరతేలియాడుతున్న చూలాన్ని చూచి “ఒరేయ్! పల్లం! నీవు యీ చివర
పట్టుకో అవి నేను గబగడా రెండు అంగలేపి దూరం వర పట్టుకున్నా.

“ఊ! ముందుకు తోసేయ్! ఒకటి చాల్తే. ఇది పేకదూలమే!” అని
నేననగానే మా పల్లం ముందుకు తోసేడు చూలాన్ని. ఇరువురమూ రెంగు
చివరలూ పట్టుకొని ఆనదిమీద తేలిపోతూ పెద్దపెద్ద అంగలేసుకొని వాకిరేవు
లకు యీడ్చుకోపోయాం. బలేదూలం రెండి. ముప్పైరూపాయలై నా
వుంటుంది. పల్లయ్యను దూరంవద్ద కూర్చోబెట్టి నేను షాపుకారి వద్దకు
వెళ్ళాను. ఆ షాపుకారు ఎవరోకాదు అర్రీవర్రకుడే అయితే ఏం? మేమే

కలవదీనుకు వెళ్ళినా కొంటాడు. అతన్ని తీసుకొచ్చి చూలాన్ని చూపించాను. పదిరూపాయ లిచ్చాడు. నాతమ్ముని చేతిలో రెండురూపాయలు పెట్టి ఇంటికి పొమ్మని నేవెళ్ళిపోయాను.

* * * *

రాత్రి చాలాబాగం గడిచిపోయింది. నేను మంచి పడును మీద వచ్చేను రెండి ఆమాత్రం పుచ్చుకోకుండా ఇంటికి వస్తే మాబాబు బండబాతులు పహి చ గంనా; అరుగుపై అలికిడిగా ఉంది. నెమ్మదిగా తేరిచూస్తే మా బాబే. కమ్మటి వాసనకూడా కొడుతోంది. అప్పుడేవచ్చి పడుకున్నట్టుగా ఉన్నాడు. ఊలిసంపకం ఆయ్యేప్పటికీ పవిత్రదీక్షాజలేమో ఆరిస్యమవుతుంది రెండి. యీ మాయదారి కలవ మోత - ఇంకో రెండు నెలలుంటుందేమో అంతే. ఏడాదిగనికి - అదేది నాలుగుమాసాలేగా మా బాబు లక్ష్మయ్య వున్నాడే. అడ్డీలో మేస్త్రీగదండి - నేనంటే ముక్కుమీదికి వస్తుంది - కోపం. అంచేత నెమ్మదిగా గుమ్మం దగ్గరికి వచ్చాను. తలుపు జేరవేసుంది. మా అమ్మ గుమ్మానికి అడ్డంగా. ద్వారబంధంపై తరిపెట్టుకు పడుకుంది. చిన్నదిపం లోపలి మిణుకు మిణుకు మంటోంది మా తమ్ముడు లోపలి నిద్రిస్తున్నాడు - వచ్చి పరాకర్తగా భోజనం చేసినట్టున్నాడు. అందుకే మంచుగుర్రు పెడుతున్నాడు. మా తమ్ముడంటే మా బాబుకు, అమ్మకుకూడా ఎంతో ప్రేమ. మాబాబు వాణ్ని కాస్త కేకలేస్తుంటాడు, అదైనా “పెద్ద లంజాకొడుకు ఎలాగూ పాడయ్యాడు. వాడితో తిరుగులా వేమీట్రా వెధవా” అనే మా అమ్మకు నాడిమీద ఆమితమైన ప్రేమ. ఎందుకంటారా నాలాగ వచ్చిన డబ్బంతా తగలేయకుండా, ఏదోకాస్త చేతికిస్తాడని, అంతేగాకుండా. ఎలాగూ నేను పాడయిపోయానని. వాడినైనా బాగుచేద్దామనికోసం. కేక లేస్తే ఇంటిపట్టన లేకుండా పోతాడేమోనని ఎమీ అనడు. తల్లికి చిన్న కొడుకుమీద ప్రేమ సహజమే గదండీ.

చూచాను మాబాబు కొన ఎడమవైపు వొత్తిగిల్లక నెమ్మదిగా అరు
గెక్కాను. ఎక్కిఎక్కగానే చూరు నెత్తికి తక్కియని తగులుకుంది. మా
అమ్మ తులుక్కుపడి లేచింది చూ అమ్మకు ఆనవాలేగా, ఆ సమయంలో
నేను తప్ప ఎవరూ రాదని, అదీగాక వెన్నెలరాత్రి. లేచుచేసరికి స్పష్టంగా
కనబడతున్నా.

ఏమిట బుచ్చిగా! ఏకోటిలింగాల సక్రంతోనై నా వొడ్ల లేకపోయావా,
అంది.

అర్జుం కాలితే తాడు పామై తరుస్తున్నానని. ఎంత నెమ్మదిగా వచ్చినా
యీ వెనవచూరు తగులుకుంది. చూబాబు ఎక్కడ లేస్తాడేమోనని గుండె
దితుకు దితుకు మని కొట్టుకొంటోంది. అంత పని జరిగింది లేవాడు. ఇక
ఏప్పుడు బూతుల పంచాంగం.

ఏమిట లంజాకొడకా! గౌరవంగా బ్రతుకుతున్న కొంప వట్టేట కలు
పుతా వేంటివా! పో వెదవా! నా కండ్లముందు లే పో! అని తిట్టాడు.

బండబారిపోయిన నాకు యీ తిట్లు తగులుతాయా:

మా అమ్మ కలుగజేసుకొని—

“ఏమిటా గొంతుకు! అంతా లేవరూ! యీ వెనవ సంసారం యింకా
కాకిపందిరి లేసుకోవా లేమిటి! పోనీలే వాడి త్రోవ న నాడు పోతాడు,
మొక్కప్పు దొంగనిది మావయ్యాక వొంగుతాడా!” అంది.

ప్రక్క కాపురమున్న వెంకన్న వొల్లిరుచుకొంటూ లేచి—

“ఏమిటండీ లక్ష్మయ్యగారూ, రోజు కీగొడవే చూకు విద్రులు పట్ట
క్కర లేదేమిటి! అన్నాడు.

దానికో అర్థం ఆణిగిపోయింది.

ఇదంతా కండ్లుమూసుకు వింటున్న మా తమ్ముడు నెమ్మదిగా లేచి వీధిలోనున్న నా వద్దకు వచ్చాడు. నేను అప్పటికే - గొడవవుతుండేమోనని నెమ్మదిగా రోడ్డువైపుకు సాగటం మొదలెట్టాను. పెద్దవాళ్ళు కేరలేనై ఏదో కాస్తా ఆ సమయానికి ముఖం చాచేసుకోదం మంచివి కదండీ.

నా కూడా వచ్చి నా దుఃఖంమీద చేయివేస్తూ నా తమ్ముడు—

“ఒరే, అన్నా నాకు మంచి ఐడియా తట్టిందిరా” అన్నాడు

“ఏమిటో చెప్పు.”

“మరి వింటానంటే?”

“చెప్పురా.....”

అమ్మకే. ఏదై నా, నాబగయిదు కాసుల నాను కొని పారేస్తే మన కిగొడవుండదురా; ఒక పేజీ బాబేమన్నా అంటే - సర్దేస్తుంది కూడాను, ఏం; ఎంటంటావు?”

“బలే ఐడియా చెప్పావురా. వయస్సుకి చిన్నయినా బుద్ధికి బృహన్న లివిరా. సరే రేపు” అని నేను వెళ్ళిపోయాను.

10

వుప్పపువ్వులా వెన్నెల కాస్తోంది. మే మిద్దరమూ చాకిరే వుల్లో కలుసుకున్నాం. గట్టుప్రక్క కాపురముంటున్న బాకళ్ళనడిగి దోనెల తెద్దామని బయలుదేరాం. మా పల్లం—

“దోనెలెందుకురా. డబ్బు దండగ. ప్రణాళికగా వుంది గోదావరి, ఇదే యాదలేమేమిటి” అన్నాడు.

వాడు నాకు లోకువేగవంటి. డబ్బాయద్దామనుకున్నా. కాని వాడు చెప్పిందే బాగుంది.

“సరే. నీ విక్క డుండరా. నేను అలా వెళ్ళి ఏమైనా తిట్లు వచ్చేలా వున్నాయేమో చూసొస్తా.” అని పర్యవేక్షణకు బయలుదేరా.

ఆపేజీ ఎక్కడ చూచినా వెయ్యరు తెప్పలే కనబడుతున్నాయి. లేకుండాపోతే పరిశోధిస్తూ వెళ్ళుదిగా బయలుదేరా. అన్నట్టు మీకు జ్ఞాపకముందే వుంటుంది చూ అమ్మకు నాను చేయించాలిగా. అలా జరగాలంటే సాధ్యమేటకే పూనుకొనాలి మరి. యీ ఎట్టిడికాలం ఇంకో నెలలంటే ఎక్కువ వుండదాయె

అదీరేవుకు వచ్చా. మనుష్యుల సంభాషణలు వినబడుతున్నాయ్. కొంచెం వెనక్కి తగ్గి చెట్టచాటుకు వెళ్ళా - ఏమిటో ఆ సంభాషణ విందా మరి.

వెనక అంపంగాళ్ళు వినబడవిస్తేగా? రాక్రిం బగళ్ళు చెప్పులు కోపిన నక్కల్లా ఒకటే అరుపు. ఆ ధ్వనిలో ఆ మనుష్యుల అరుపులు కుక్కలరుపులుగా వినబడుతున్నాయి. గట్టుదిగి వెదురులాటు ప్రక్క విలబడ్డా. యీ సారి బాగా వినబడుతున్నాయి.

“ఒరే మనరేవులో జాగ్రత్తగా కవిపెట్టండి. లంజాకొడుకుల కాళ్ళు విళగగొడదాం” అన్నాడొకడు.

కోపంగా ధ్వనించిన యీ మాట వినబడి. అదేమిటో విందామనే కుతూహలంతో ఇంకొంచెం ముందుకు జరిగా.

పాపం వెంకన్నమామ కడుపు కొట్టారు. ఆ చూలనికీ నాడికూలంతా ఏరగ్గోసా రా సాహుకారు.

అసాహకారికి బుద్ధుండక్కరలేదూ, వెంకన్నమామ దూ లాన్ని కొరుక్కుతినేసాడా? అన్నాడు ఇంకొకడు.

ఇప్పుడర్థమైంది నాకు. ఎన్న మేము తీసుకుపోయిన దూలం గొడవ అది ఇక నాకు వాళ్ళు కాళ్ళరగొడతానంటే కోపంరాలేదు, పైగా ఎంతో జాలేసింది.

ఎందుకంటారా? సాపం! గదుమన్యంనుంచి, ఈ కలప తీసుకొస్తారు యీ కోయవాళ్ళు, కలపనంతటివి, వరదలు గ్రక్కే నడిగోదావరిమీద, చలికి వాణికిపోతూ అన్ని గండాలూ దాటి ఏలాగై తే. యీరేవు చేరవేస్తారు.. అఖిలికి మిగిలేవి మొండిచేతులు. అంతబాకపడి తెచ్చిన యీ కోయదొరలకు, రోజుకు ఆయిదడాల కూలి మరియెన్ని బాధలు పడతారో చూడండి.

ఈసారి యిటువంటి పేదవాళ్ళకు దెబ్బతగలకూడ దనుకున్నాను. నెమ్మదిగా వాళ్ళకు కనపడకుండా కోటిలింగాల రేవు చేరుకున్నా. రేవులో ఎక్కడ చూచినా వెదురు తెప్పలే. నడిగోదావరిలో ఎంతో ప్రశాంతంగా వున్నా నిండుకుండ తొణుకుతుందా మరి - గట్టున ఎర్రరాళ్ళకు ఒక్కొక్క అలా డీకొంటూ, తుపాఠములు వెదజల్లుతూ, మధ్యలో ఏటిలోకి గల గల కేరింతలు కొడుతూ పోతున్నాయి. ఆ ఘననలు నేను చూచి నవ్వుడు గోదా వరీనదీ నా కండ్ల ముందు వరకూవచ్చి, వచ్చి మళ్ళీ లోపలికి వెళ్ళిపోతున్నట్టు కనబడు తోంది.

స్మసానాలరేవు చేరుకున్నా. సాధారణంగా అర్ధరాత్రి స్మశానంలోకి వెళ్ళడం అంటే ఎవరూ తెగించరు. ఏవోభూతాలుంటాయంటారు. కాని నే నది నమ్మను. నమ్మడానికి కూడా తగినంత కారణాలున్నాయ్. ఒక్కొక్క సారి స్మశానంలో పెద్దమంటల్లా వస్తాయి. దానిగురించి నేను మా బాబు

సాహుకారు కొడుకును అడిగాను - నాకు కాస్త చనువులెండి. అతని పేరు రవి. బాగా చదువుకున్నవాడు కూడాను; అడిగితే అంటాడు గదా!

“ఏమీ లేదురా నారాయణా! అదంతా వొట్టిభ్రమ” అని.

చూచినవాణ్ణి నన్నే డబాయిస్తూంటే ఎలాగు? నేనూ డబాయింవాను.

చూస్తే భ్రమంటారు ఏమిటండీ!

చిటికిన ప్రేలితో బుర్రగోక్కుంటూ అన్నారు.

అయితే ఒకటి జరిగుంటుంది. శవాన్ని కార్చినప్పుడు ఆ కట్టెనుండి వెలువడ్డ కొన్ని రసాయనిక పదార్థాలు గాలిలో వుండిపోయి తద్విత్యరేఖమైన రసాయనిక పదార్థాలు ఆ గాలినుండి బయలుదేరినప్పుడు అవి ఆగ్గువ మండి పోతాయి. ఆ మంటతే అవి” అన్నాడు.

ఆ మాటలు నాకర్థం కాలేకపోయినా అది భూతం కాదని మాత్రం నాకొక నమ్మకం. స్మశానాల రేవులో కనుదూపుమేరలో రేవుఅంతా కాళిగా వుంది. రేవుకు కొంచెం దూరములో మాత్రం ఊరు పరికరాలు తేలాడు తున్నాయి. పుచ్చపువ్వులాంటి వెన్నెలలో రేవులోని నీటితరగలు తళ తళ మెరుస్తున్నాయి. ప్రకాశవంతమైన చల్లని చంద్రకిరణాలుపడి స్మశానంలో మెరసిపోతున్న గోరీలు ఏవో తలపుకు తెస్తున్నట్లున్నాయి. అవును మరి! ఆ అంకశయ్యలో ఎంతమంది మహానుభావులు సాశ్వత సుఖనిద్ర చెందారో! ఆ గోరీ పెద్దలు చెప్పే పురాణాలన్నీ జ్ఞప్తికి తెచ్చాయి. నాకు ఒక సాధుగారు, కోటిలింగాల సత్రంలో ఒకటి చెప్పారు.

మనరేవు ప్రసిద్ధికి కారణం ఏమిటో తెలుసా. పిచ్చివాడా మహాభారతాన్ని రచించిన అడికవి నన్నయ్య లగాయితూ, ఆధునిక కవిత్వకు వీణాల వేసిన వీరేశలింగం లాంటివారి సమాధులన్నీ యిక్కడే వున్నాయి అని.

ఓహో! అట్టి మహానుబావు లెంతమంది ఇక్కడ మట్టిలో కలిసిపో
యారోనని తల్లిడిల్లాను.

స్వశానం లేవులోని దేకు పరికలు చిన్నపడవల్లా కనపడుతున్నాయి.
గట్టుమీదికి అక్కడికే దగ్గరలోనున్న పేపరుమిల్లు పెడబొబ్బలు నక్కల
ఁరపులు - అన్నీ ఏవో పెద్ద గందర గోళంగావుంది, కనిపెట్టే వాడెవడు,
అనేక పెద్ద సమస్యల్లో ఓచిన్న సమస్య లెట్టా. జమా! అని.

రంయ్ మని వెనక్కి తిరిగా. చాకిరేవులో మా తమ్ముడు ఏదో
పుట్టు మునిగిపోయినట్టు పొయ్యంటిస్తున్న ఇద్దరు చాకళ్ళతో అస్సుకొడుకు
న్నాడు. గజగబావెళ్ళి ఎలాగు ఓడదామా అనుకున్నా. కాని ఆ ఇద్దరు చాక
ళ్ళను వెనకేసుకు పోతేనేగాని, ఓ పెద్ద పరిక లాక్కురాలేం. అందుచేత
నేను వాళ్ళ నడిగా - వాళ్ళ పరిచయమైనవారేలెండి.

ఏమోయ్ సూరన్నా. ఈ వెధవపని ఎంతచేస్తే ఏముంది? తవుడుకు
పొడుచుకున్నట్టేగా. ఇదిగో ఏమైనా ముట్టచెవుతా మీ రిద్దరూ వస్తారా.

“ఎంత ఇస్తావో” అన్నాకతను.

వాడికి తెలుసు - మా పని ఏమిటో. అందుకే గంట పన్నెనా డబ్బె
క్కువ అడుగుతాడు.

వరే చెరో రూపాయి తీసుకోండి! అన్నా.

మూతి ముడిచారు. నాకు కోపం వచ్చింది.

వెధవ పొడపాము రకాలను చూస్తే నాకు బరే చిరాకులెండి. వాళ్ళ
ఊజాలు తడుతూ అన్నా పనిలో పని చూపండోయి, నేను మీ చేతిలో పైసా
చూపిస్తా! ఎం? .....సరేనా? వూ? ..... లెండి.

“అలా ముందే ఆనగూడమా!” అంటూ వాళ్ళిద్దరూ లేచేరు మొత్తం నలుగురమూ యీదుకుంటూ బయలుదేరేం. మా పల్లం చెప్పిన ఐడియా పల్లం దోనెండు కలిపివచ్చింది. ఈదుకు పోతుంటే హాయిగా వుంది కూడాను. చలవలేదు తన పల్లవి కిరణాలతో మాకు ఆహ్లాదాన్ని కలుగజేస్తున్నాడు. పల్లవి చంద్రకాంతిలో గంగాభాగీరథి చాందినీ క్రింద సవ్వళిస్తున్నట్టుంది. అలా అని నడిరేయి గోరంతను చులకనచేసారు గన్య. ఆ సమయంలో యీకంటే నిద్రిస్తున్న త్రాడుపై సవారీ చేయడంలాంటిదే. లోతుపెడుతున్న కొలదీ గుండె గుళిలుమంటుంది.... మరేం ప్రజాకా కాదు.... మేము టారా సిద్ధపాస్తులం. “వూ పెద్దబార వేయండివా. డబ్బుమాత్రం బారలు చాపి పుచ్చుకుంటారే. అన్నా వాళ్ళతో.

గదాగదా బావేసాం. పెద్ద అంగలమీద స్వళానాల రేపు చేకు న్నాం. కాటికాడ వరదలా ఓ కలపయజమాని తెచ్చమీద కూర్చున్నాడు. మేము కుడిప్రక్కగా తప్పించుకొని పరికిలను చేరుకున్నాం. అందులో మారుజాతి పరికిలకూడా వున్నాయి. నేనన్నా.... “అదే చేకు పరికి కట్టు తెగోయరా తమ్ముడా”

అది మారుజాతి తెలుసా అన్నాడు మా పల్లం.

అట్టే చేకుపరికి త్వరగా కానిద్దురూ వెదవ తన్నగడితోనూ, చెప్పులున్నవాడితోనూ అప్పులున్నవాడితోనూ వెళ్ళకూడ దంటారు అందుకే అన్నాడ చాకలిసూరన్న. నాకు “సర్” మంది - కాని అది కోపానికి సమ యంకాదు.

అట్టే మారుజాతే అన్నాడు మళ్ళీ మా పల్లయ్య.

“నోరుమూయ్ పొరుగోరు పాడిగేదంటే. ఇంటివాడు గొడ్డుగేదన్నా డది. అలావుంది వకస. వూ తెగోయి అని హంకరించా.

కట్టు తెగోసారు. బలే పలకలెంది. అనుకున్న అలోచనకు సరిపోతుంది పలక బయటకులాగి, మళ్ళీ కట్టుకట్టి లాక్కుపోతున్నాయి. ఇంకా చునెలేదు చాకరేపురికి గాదిదల్లా ఒగురుస్తున్నారు. ఆ ఇద్దరు చాకళ్ళు గజగజ వాణికి పోతున్నారు. కుక్కతోక పట్టుకొని గోదారి యాదినట్టుంది పళ్ళతో వరుస అని నెనెనుకున్నాను.

'దబ్బు పుచ్చుకోడానికి యీ వాణ్ణుకుందదే? ఊ! పలక తోయం దోయ్ రేపుకు అవి, మా తమ్ముడుకు సైగచేసాను. ఇరువురమూ రెండు చివరలు ఒక్కసారిగా తోపేం. ఆ పూపూపు చేరుకున్నాం.

విప్పటిలాగే అడ్డీసాహుకార్ని తీసుకొచ్చి పలక చూపించాను. ఇంకేం? రెండువందల రూపాయలొచ్చాయి. అది ఆరువందల రూపాయలైనా వుంటుందిలెంది. అందులో ఆ చాకలివాళ్ళకు చెరొక రెండు రూపాయలిచ్చే బిప్పట్కి చంక లెగరేస్తూ పోయారు. పవీ నేను తీసుకొని, తతిమాది మా పల్లంకు ఇచ్చి పొమ్మన్నా.

* * * *

కోళ్ళు కొక్కురో కో అని కూస్తున్నాయి.

నేనూ ఒక గంటలో ఇంటికి చేరుకున్నాను. మా అమ్మ కల్లాపు జల్లతోంది. నన్ను చూచి మా అమ్మ ఏమీ అనలేదు. ఇంటిలోకి వెళ్ళాను; మా తమ్ముడు మంచంపై పడుకున్నాడు - మెరికువగానే ఉన్నాడలెంది. నన్ను చూడగానే లేచి జరిగినదంతా చెప్పేరు.

ఒరే అన్నయ్యా! మొన్న రూలానికి బాబు పరపతంతా పోయినదట. అడ్డీలో అంతా తిట్టారట. మత్తుగా త్రాగొచ్చి అమ్మమీద, "పైర్" వబోయాడట. ఇప్పుడే దొడ్డికి వెళ్ళాడు. అమ్మే నన్ను చూడగానే ఆళ్ళర్య

పోయిందిరా. మొదట బాకు కనపడింది. దానిలో కంగారెక్కవైంది. ఆ కంగారుచూచి అమ్మకు వెంటనే అదభుతా ఇచ్చేసా మరీ భయపడింది. మీలయ్యోస్తే తిడతాడు త్వరగావడుకో" అని వడుకోబెట్టి దుప్పటి కప్పేసింది కాకిపిల్ల కాకికిముద్దుగవండి మరి. నేనన్నా సరే. నాన్న వచ్చేరోగా నేనెళ్ళిపోతా. దీవాట యినా తప్పుతాయీ అని నేను బయటికి వచ్చా

మా బాబు కాయముడులా ఎదురై చేతిలోనున్న చెంబు. నామీద విసరి ....

"లమడీకే! ఎవడి గుమ్మం అని ఎక్కావురా. గౌరవం అంతా గంగపాలు చేస్తున్నావు. ఈదపా గుమ్మం ఎక్కడై కాళ్ళిరగొడతా — అముందవనాలి. నిన్ను గుమ్మం ఎక్కావిచ్చినందుకు " అని గర్జనా మీదకొచ్చి మెద పట్టుకు గెంటాడు.

నాకు పొడిచేదామా అన్నంత కోపమొచ్చింది. తీరా — కండ్రి చేతులు కాలేదు. మీరే చెప్పండి! తెచ్చిన సొమ్మంతా ఇంట్లోనే పోస్తుంటే. ఇంకా వురకడం ఎందుకు? చిన్నచటినుండి నేను తిన్న దెబ్బలూ — అన్న గిరువబుర్రలో తిరిగాయి ఆవేదనతో నా హృదయం ద్రవించిపోయింది. "సరే వెళ్ళిపోకున్నా!" అని వచ్చేసా.

"ఏమి అలంజాకొడుకునుకూడా పొమ్మను" అని మా అమ్మను కూడా గమిపాడ. దాంతో మా పల్లంకూడా నా వెనుకే వచ్చేవారు.

11

గోదావరి కలపంతా. కొంచె మించు మించు అయిపోయినట్టే. హేమంత ఋతువుకూడా పూరి కావసోంది. కలప ఎదడి కాలం పూరి అయిపోయింది అప్పటివరకూ మేమిద్దరం ఇంటికి పోకుండా రెండు మాసాలు గడిపేసాము. అంతవరకూ మకాం కోటిలింగాం సత్రమే ఇక అదీమే మాకు ఆధారం. రేపురో కలప లేదుకదండి మరి

అనేక పుదయాన్నే అడ్డీకి చేరుకున్నాం — కడపునిండా టిపిన్ చేద్దామని, మా కాతా హొటలుండిలెండి — అడ్డీలో. అంధరికిమల్లై అర చేయంత పెనరట్టువేసి అణా పుచ్చుకోదు. అలాగయితే కూరిజనంము దు అరగంటకు ఎత్తేస్తాడు. విననకరగ్గంత పెనరట్టుకు అర్థజాకంటే ఎక్కువ పుచ్చుకోదు. కడపునిండా టిపిన్ చేసి, రంపంపిల్లకెడురుగవున్న, శవాల చెట్టు క్రింద పిగరెట్లు కాలుస్తూ కూర్చున్నాం — శవాలచెట్టు అంటే ఏదో అనుకోకండి. ఏశవాన్నైనా యీ చెట్టుక్రింద దింపకుండా శ్మశానం లోకి తీసుకెళ్ళరు. అందుకే దానిని శవాల చెట్టు అంటారు. ఎదురుగుండా పిసిమాబోర్డులున్నాయి. నేనే అన్నా మా పల్లంకో —

“ఒరే తమ్ముడూ! యీవేళ పిసిమాకు పోదారా?”

ఏ పిసిమాకి? అని ప్రశ్నించాడు మా పల్లం.

“గజంపీల్లోకి ఏదో వచ్చిందటగా!”

నాకంటే పల్లయ్యకే బాగా తెలుసు — యీ పిసిమా! గోడవ. అన్నట్టు వాడికి సంపాదన వంటికి పడితేనేగా.

“ఓన్ అదా, అరపపిసిమా! వట్టి వెళవ పిక్కరు, అంతా మోకలూ, మంత్రాలూ, అదవాళ్ళ చమ్మలూ తీశాడురా — ధబ్బుచేసుకోవడమేగా, నాళ్ళకు కావంపింది సరే, అదిగో చూడు, గోడకి “మజదూర్” బరే పిక్కరులే, హిందివాళ్ళు తీశారు, కార్మికుల కష్టాలూ దనికుల దౌష్ట్యాలూనూ, బాగా వుందట ఏం వెడదామా? అన్నాడు. “ఓరిపిడుగా! ఎంతవీడుగ లేవురా” — అనుకున్నా.

“మజదూర్”కు అసలేవదూ వెళ్ళటం లేదటగా అన్నా.

“ఎందుకెడతారు? — అదీ మనలాంటి వెత్తసరుకే.” తీవ్రంగా అనేపి మళ్ళీ

'అయితే ఏం అబ్బి ఏం పినిమరా అసి,' అని చిటికేతాడు.

ఇక నేనొప్పుకోకపోతే. దానికి ఇంకా పెద్దాపురం దాంత్రితాండం అట్లుకాదని నాకు తెలుసు "రే" అన్నా

"మరి దబ్బో" అన్నాడు. అలా అంటాడని నాకు తెలుసు. "సివిక్కుడుండరా. అయిదు విముషాల్లో తేల్చుకొస్తా" అని ఘావాద్ని శవాలింక క్రిందే కూర్చోబెట్టి నేను బయలుదేరా.

అట్టి మహాకోలాహలంగాడింది. పెద్దబుట్ట తలపాగాలన్న మేష్ట్రులు కూలీలమీద హుటచేస్తున్నారు శేషగిరిరావుగారి అడ్డవద్ద గొడవగావుంది శేషగిరిరావు మా బాబు పాహుకారే మర్యాదవాళ్ళు కొంతమంది విలబడి వున్నారు. శేషగిరిరావు కేకలేస్తున్నారు.

"రోజుకీ ఎవడిసొమ్ము తేవడం కుదిరదు మీరే అడుకున్నారు ఈ నాటకమంతా. మీ కూలీలోనే విరగ్గోస్తా" అంటున్నాడు శేషగిరిరావు.

ప్రక్కనున్న జట్టుకూలి ఒకడు —

"వాళ్ళకొచ్చేవే పావలా డబ్బులు. అందులో విరగ్గోస్తే. వాళ్ళ బాధ్యాభిధాన గతేంకాను. చెప్పండి" అన్నాడు.

"ఎన్నెవడూ బొట్టూ. కాటుకపెట్టి పిలువలేదులే వూరుకోవోయ్."

ఇలా సంభాషణలు జరుగుతున్నాయి. యీ గందరగోళంనుండి కప్పించుకోదానికి, మట్టూ తిరిగి, అడ్డీ చివరకు బయలుదేరేను.

నేను వెనక్కి జంకా. అలా వెనక్కి మళ్ళానో. లేదో చటుక్కువ చేయిపట్టుకొని లాగేడు. తీరాచూస్తే ఇంతవరకు అడ్డీకాపలానా అప్పున్నా. వాడు నాకు పరిచయమే.

“ఏమోయ్ మామా, అమ్మాయి పెద్దమనిషయిందా ?” అన్నా.
అయిందని నాకు తెలుసు.

అప్పన్నకు కోపమొచ్చింది. నేను ముందుకడుగేయబోతుంటే,
చొక్కా కాలరు పట్టుకొని —

ఏడిశావులే వెధవవు! పద మా సాహుకారి దగ్గరికి! అని కండ్లెర్ర
చేశాడు

“వెళ్ళదాంలే తొందరపడకు. ఇ త్త రి దీ తేలుద్దాంలే. సరేకాని
అబ్బాయిని కుదిర్చావా ?”

అప్పన్న ముక్కురెమ్మ లెగరేశాడు. కాని వాడికి ఏదో భయమే
సింది. వాడిరంతులున్నాయిలెండి వాడిసాయం లేకపోతే, అడ్డీలో కలప
కిదిలింపడం మాటలేదుటి! వుక్రోశంతో నా ఆపాదమస్తకం పరికించాడు.
వాడికి నా సంగతి బాగా తెలుసు. రేపు వాడి అడ్డీకే ఎవరు పెడతానని.
అంచేతనే కాబోయి. కాస్త తగ్గి అన్నాడు.

“పట్టిచేరా! నీకు కాస్త భయంచెప్పువామని అంటే. లేకపోతే నిన్ను
సాహుకారి దగ్గరకు తీసుకెడతానా!”

“అహ. నీ సంగతి నాకు తెలీమా. రావోయ్! అప్పన్నా కాఫీ
తాగుదాం” అని దుఃఖమీద చేయివేశాను.

నేను కాఫీ త్రాగమనడంలో ఏదో అర్థమొందని కాబోయి. నాతో
పాటే హోటలుకు ఒచ్చాడు. హోటలులో నాకు అరువు కాతా వుంది.
టిఫిన్ ఇప్పించిన తరువాత అన్నా.

“ఏమోయ్! పుల్లయ్యగారి అడ్డీకి యీవేళ వేస్తాం. నీ ప్రక్క
నేగా నీవు నోరెత్తకూడదు సుమా.”

‘అది తెలుసుగావి, నా వాటా గురించి మరచిపోవుగ’ అన్నాడు. వెంట్రుకలు వొత్తుగా పెరిగిన కనుబొమల క్రింద నుండి చూస్తూ.

“సరేగాని ఓ రెండుంటే ఇప్పించు మామూః” అన్నా తమాషాగా,

సరే, రెండే వున్నాయి నాదగ్గరానూ” అన్నాడు. రెండు రూపాయలు పచ్చకున్నా.

అప్పన్నను. నమ్మించి గొంతుక కోసేకం. అనుకునేరుగవక. మీరు. ఎకదయితే ఏంచేస్తాడు చెప్పండి. ఎమాటకామాటే చెప్పాలి, వెధవ పదిరూపాయలు. నెలకు ఏం సరిపోతాయి - నలుగురు తినేవాళ్ళుగల అప్పన్నకి.

ఆ రెండు రూపాయలూ. పుచ్చుకొని. మా తమ్ముడు వద్దకు వెళ్ళాను. వాడు “ఇంత ఆలస్యమాః” అని బునగొట్టాడు. పిల్లకాకికేం తెలుసు? వుండీల దెబ్బ. ఈ రెండురూపాయలకూ నేను పక్ష శ్రమ — వాడికేం తెలుస్తుంది? వెంటనే రెండూ వాడి ముఖమీద పారేసాను. రెండు మంచుముక్కుల్లా పనిచేసాయి చల్లబడ్డాయి.

. . . . .

మావాడితో ఏదో అన్నానుగావి, పివిమా మాత్రం చాలా గొప్పగా వుంది. అంతగొప్పగా వున్నదని ఎందుకన్నానంటారా? కార్మికులంతా ఏక మైతే, ఒక యజమాని ఏంచేయగలడు? అంటాడు. అందులో నాయకుడు. అఖిరికి అలాగే జరిగింది కూడాను.

పివిమా అయ్యాక మేము ఆకబుర్లూ, యాకబుర్లూ చెప్పుకుంటూ ఆర్థిక చేరుకునేప్పట్టి పదకొండు చాటిపోయింది. సద్దుమణిగిపోయింది.

అదీ మొగలో మా తమ్ముడి కూర్చొబెట్టి నేను అప్పన్న దగ్గరకు బయలుదేరేను.

ఓ! ఇంకేం? అప్పన్నమాత్రం తక్కువ తెలివైనవాడా యేమిటి? ప్రక్క కాపలాదారుని తనవద్ద కూర్చొబెట్టుకొని కబుర్లు చెబుతున్నారు.

ఈ నేళ కష్టబడకుండా పనిజరిగేలాగుంది. వెంటనే మా తమ్ముడికి సైగచేసేను. వచ్చేడు. ఎవరూ చూడకుండా నేను నడిరోడ్డుమీద నిలబడి, పల్లయ్యను దూరం లాగమన్నా. తెలివితక్కువ పెద్దమ్మంట! ఎవడైనా క్రిందిదూరం లాగుతాడా? వాడు పెళ్ళి ఆలాటక్రింద దూరం లాగేప్పట్కి పెద్ద శబ్దంతో లాటులో చూలాలన్నీ దొర్లిపోయాయి. పల్లయ్యకాదు వాటి క్రింద పడిపోయింది.

నేను పల్లయ్యను బయటకు లాగటానికి చాలా ప్రయత్నించాను. లాభం లేకపోయింది ఇంతబ్లోకే ఆ శబ్దంవిని కాపలాదార్లంతా చుట్టూ క్రమేపారు. చివరికి వాళ్ళతో అరగంట దెబ్బలాడినా తప్పించుకోలేకపోయా. నేనుకూడా చిక్కిపోయా. ఒకడు మంచి బరింగా. నా తలమీద కొట్టాడు. నిండు కొబ్బరికాయ పగిలినట్లు “ధన్” మంది - నా తలకాయ. బొటబొటా రక్తం కారిపోతుంది. ఇక లాభంలేదనే. మొలనున్న బాకుతీసి ఒక్క టివి గతుక్కున పొడిచేబప్పటిక్కి. పిరికినాయాళ్ళు! రక్తం కండ్లచూచేట పుట్కి కాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పారనుకోండి! నేనూ ఎలాగో తప్పించుకుపోయా. మిగతా కాపలాదార్లంతా క్రిందపడ్డ పల్లయ్యను, బలవంతంగా పైకిలాగి. తలకొక బాదుబాది, ఎదురుగావున్న చెట్టుకు కట్టేసారు. “సగం గొడవ తగ్గిపోయిందనుకుంటూ” కాపలాదార్లు ఎవరి పనుల్లోకి వాళ్ళు వెళ్ళి పోయారు. పేరదుమిల్లు సగ్గా ఒంటిగంట కొట్టింది. నేను ప్రక్కనే

వుండి ఇదంతా కవిపెడుతున్నా. గ్రుడ్డిముందాకొడుకులు. వన్ను కవిపెట్ట లేకపోయారు.

ఎదురుగా పది గజాలదూరంలోనున్న కాపలాదారు ఒకడు కవికిపాట్లు పడుతున్నాడు. నేను నెమ్మదిగా పొట్టమీద ప్రాక్కుంటూ, ఆ చెట్టు వెనక్కి జేరి, నెమ్మదిగాలేచి, మా తమ్ముడు చెవిలో - "ఊ! తెగకోసేస్తున్నా. సర్దుకో!" అన్నా. వాడు పులిక్కిపడి వన్నుచూచి పుప్పొంగిపోయాడు. వికవిత వదనంతో - "ఊ! రదీ" అన్నాడు. కాపలాదార్లు కొట్టివప్పు రున్న బాధ ఇప్పుడు మావాడి ముఖంలో లేదు. మంచి హుషారుగా వున్నాడులెండి. వెంటనే మొలనున్న బాకుతో కట్లు తెగకోసేసాను. ఇద్దరం పంజరంలో చిలకల్లా ఎగిరిపోయాం.

12

సంసారంలేచి సన్యాసులకు సత్రాలే ఎందుకు ముఖంగా వుంటాయో నాకు బాగా తెలుసు. సత్రాల్లో పుచిత భోజనాలే కాదు వాళ్ళను తృప్తి పరచేవి - నూరువరహాల పూలచెట్ల క్రింద ఆ నాపరాయిపై నుండేంతటి చల్లదనం, ఇంతెక్కడా దొరకదు.

మేము తప్పించుకొని, ఇక్కడకే చేరుకున్నాం మా తమ్ముడు చాలా విచారంగా కనబడుతున్నాడు.

"నెమ్మదిగా యింటికి చేరుకోవాలిగా. ఇంటిపట్టు దేనికిసాటి వస్తుంది? పూరిగుడిసె అయినా అందులో ఉన్నహాయి యిక్కడ వుంటుందా?" అన్నారు మావారు.

నేను, వాడిచాంక తిరిగి, కాలిలి రాస్తూ,

“రాత్రి గొడవ అందరికి తెలుస్తుందంటావా లేదంటావా ఇంటికి వెళితే బాబు బ్రతకనిస్తాడురా.”

“మనం చేసుకున్నదే. లేకపోతే ఇంటికి వెళ్ళబట్టబడికి, మనం దుర్మార్గులమని తెలిసికూడా ఏ తల్లిరా హాయిగా చూడేది?” అన్నాడు చూచాడు వాడిమొఱం తల్లికోసం అరుస్తున్న మేకపిల్లలావుంది.

నాకు జాలేసింది.

“నిజమే తల్లిలేని బ్రతుకు, కళ్ళులేని కబోది బ్రతుకుతో నమా నమే ఆచుకో, కాని, ఇటువంటి తల్లిదండ్రులు పుండడంకంటే లేక పోతేనే మేయరా అన్నా.

వాడికి కోసమొచ్చినట్టుగా వాడి ముఱం చెబుతోంది.

“ఏవెప్పుడూ ఇంతేరా. అబ్బ. నాకాలేస్తుంది’ అని చేతులు తల క్రింద పెట్టుకొని, నావరాయిపై వాలిపోయాడు.

“రా, మన కాకారాదున్నాడుగా, లే.’ అని మా తమ్ముడ్ని లేవగొట్టుకొని అడ్డీలో హోటలుకు తీసుకెళ్ళాను. అప్పటికి వడినాటి పోయిందిలెండి.

హోటలు కుర్రాడు నావద్దకు వచ్చి -

‘ఇదిగో నాతాయణా. నీకే చిన్న సంగతి చెప్పతా.’ అన్నాడు. వాడు నాకు తెలిసినవాడే. వాడిముఱం - చీమలు తిన్న రొట్టెలా వుంటుంది. నేను వాడికి టిఫను ఇప్పించని రోజే ఉండదు, బత విషయాలు పేక రిస్తాడలెండి.

“వుండరా టిపిన్ ఆయిపోవీయ్!” గజగజా పెసరట్లు మడతలు పెడుతూ, అన్నా.

“కాదు అర్జంటు సంగతి!”

“ఏంటి?”

వాడు చెప్పడం మొదలెట్టాడు.

“ఏం! ఏం.....”

“ఏం! ఏం! ఏంటిరా నీ ముఖం! అదేదో కాస్త త్వరగా ఏడద్దూ” అన్నా. వాడికి కాస్త నత్తిలెండి.

“ఏం! ప్రొద్దుట. నేను శేషగిరిరావుగారికి పెసరట్లు తీపిక్కెళ్ళే అక్కడ మీ బాబును కేకరేస్తుండటం నేను చూచా”

మా బాబు. శేషగిరిరావుగారిని అబ్బాయిగారూ! అని పిలుస్తాడు. శేషగిరిరావుగారు పిల్లవాడనుకునేరు — కాదుకాదు అతనికి ఇద్దరు పిల్లలు. మనిషంటారా! బాప్తే కదవంతుంటుంది — ఇక పూహించుకోండి — రూపం. శేషగిరిరావు కూడా మా బాబును “గొరవంగనే చూస్తాడు. వ్యాపారమర్కాయ మా బాబు మేష్ట్రీగా. శే.గిరిరావుకు కుడిదుకంలాగు వుండి చెబుతుంటాడు. అయినా వర్తకులతోటి వ్యవహారమంతా, “ఎక్కడైనా దావ అనుగాని వొంగతోటవద్దమాత్రం అనకు” అన్నట్లు వుంటుంది గదా! ఏదో గొడవలేకుండా ఎందుకు కేకరేస్తాడు” అని నేననుకొని, నోటిలో పెట్టివ పెసరట్లు ముక్కుతీపి. చేతితో చూసుకొని. అతడుతగా అడిగా!

“అసలు గొడవేమిటి?”

“గొ....గొ.... గొడవంటావేమిటి: శేషగిరిరావు ఒక్కడే కాదు వరకులంతా మీ బాబును కేకలేశారు. పెద్ద గంధరగోళంగావుంటిరే. అయితే మీ బాబు ఏమన్నారో తెలుసా.... చేతులు నలపుతూ, ఎంచేయ వాన్నారు చెప్పండి! వెదవల్ని కొట్టినా తిట్టినా బుద్ధిరావడంలేదు. మొన్న పెద్దలంజాకొడుకు నన్ను పొడవబోయాడు కూడాను అన్నారు.”

నాకిప్పుడక్కమైంది. ఇదంతా నిన్నటి గొడవేనని, అబ్బ నత్తిముందా కొడుక్కి ఎంతజ్ఞాపకమనుకున్నారూ .... గ్రుడ్డివాడికీ, నత్తివాడికీ, చెవిటి వాడికీ జ్ఞాపకక్తి వుండడం సహజంకూడా అని నేనుకుంటూ అడిగా.

“అలా శేషగిరిరావుగారేమన్నారూ?”

“ఎమంటాడు: అయితే పట్టుకొని బోలీసు స్టేషన్కు వాళ్ళుగించేస్తా” నన్నాడు.

ఒసోపి నేను దొరకడ్డూ - మీరు అప్పగించడానికి అనుకొని — ‘సరే మా బాబు ఏమన్నాడు’

అలా చేయొదని పాదాలపై పడి, “పెద్దలంజాకొడుకు వాడ్ని పాడు చేస్తున్నాడంటి: లేకపోతే బాగుపడేవాడే. వాడికి ఏదైనా పని .... అని మొత్తుకున్నాడు.... మీకు ఉద్యోగాలు దొరుకుతున్నాయలే” అని మెల్ల కన్ను ఎగరవేశాడు కుర్రకుంక.

“ఒ చెప్పరా, లంకదాగో” అన్నా సర్దిగా కొత్తేంకొడుతూ,

“మరి నేను చెప్పవంటే!” అని మాలించేశాడు.

“బాబువుకదూ, చెప్పరా!” అని గెడ్డంపట్టుకున్నా.

‘అలా, అలాదిగిరా విను. శేషగిరిరావుగారే ఏ.....ఏ..... ఏమన్నారో తెలుసా. “సరే పల్లెయ్యను అందాకా అడ్డీలోపెట్టు. నారిగడి గొడవ

నేను మానుకొంటానే. వాట్ని అత్తలో పెడితే మరింత దొంగవెధవవు తాడు. వాడిని మా యింటిపద్ద పెడితాను కాస్త చదువునంద్యులు చెప్పించి బుద్ధి వచ్చేలాచేసి, ఆ మూడుముళ్ళూ నేయించేస్తే వచ్చి ట్టు పడుంటాడు... " అన్నాడు 'ఇంకేం తంతే బూరెలబుద్ధిలో పడుకున్నావ్' అని ఇంత లోకే ఏవో భరంవచ్చి వాడు పాపాకారు పిలిస్తే వెళ్ళిపోయాడు.

"అమ్మ. శేషగిరిరావుగారి కొట్టి నేతిలో పడింది' అనుకొని. "ఏమిరా. ఏమంటావు. అని మా తమ్ముర్ని కదిపేను. మౌనంవహించాడు. మౌనం అంగీకారసూచకమేకదండీ.

మేమూ టిఫిన్ చేసి బయటకు వచ్చేం. యార్బచ్చికంగా. అత్త పెంటరులో. శేషగిరిరావుగారు ఎదురయ్యాడు. భోజనానికి వెరున్నారనుకుంటా. ఒక్కసారి నా గుండెలు జల్లుచున్నాయి. నేనే చొకవలీసుకొని—

"నచుస్కారిమండి.' అన్నా.

"వంకదజ్జాలకేంలేరా? వెధవా." అని చనువుగా తొణక్కుందానే మాట్లాడాడు.

"మీతోనా మా వేగకోశం. ఆలా అనుకోకండి"

"అయితే రండి, మీతో మాట్లాడాలి ఇంటికి వెరదాం" అన్నాడు.

మేమిద్దరం. శేషగిరిరావుగారి కూడా వరుస్తునే ఉన్నాం.

శేషగిరిరావుగారు నా చేయిపట్టుకుని ముందుకులాగి. మా పల్లెయ్య గాడి దుంజపై చెయిపేసి —

'దేవాంకక వరాంకకలురా మీరు. మీ దుంపతెగా. సుఖంగా బ్రతక్కుడదురా?"

“చెప్పండి ఏంచేయమంటారో,” అన్నా నేను.

‘మీరేం చెప్పినా సిద్ధం’ అన్నాడు పల్లయ్య.

శేషగిరిరావుగారి ముఖంలో సంతోషం తొణికిసలాడింది. మేము ఏమంటాడోనని, అతని ముఖాన్నే ఏకదీక్షగా చూస్తూ నడుస్తున్నాం. మా ఎదుట ఓ మేక ప్రత్యక్షమైంది - అది శేషగిరిరావుగారిదే.

13

అది రెండో తస్తలమేద. ఆ మేడద్వారాలన్నీ నాకు కొట్టినవిదేలెండి. ఇంకా పక్కా చాలాసార్లు వచ్చాను. ఆ మేడ సరిగ్గా గోదావరి కుప్పవైపు గట్టు క్రింద వుండిన వలన చక్కని గోదావరిగలి వీస్తోంది. దొడ్డిమాత్రం చాలావికారంగా వుండి ఆ ప్రాకారంలో, పెరుగుతన్న విశాలమైన వూరి చెట్లు, నువానన వెడల్పాటూ ఎంతో హృదయాహ్లాదంగా వున్నాయి క్రింది అంతస్తులో. కోమట్ల చిహ్నాలన్నీ వున్నాయి. పొగచూపుబొమ్మన గది లా. కాకల కాలనాటి నిలుపున్నరెట్లు మంచి లానైనకోళ్ళుగల వ దిరిగిట్టి మంచం లక్ష్మీ వరస్వతీ, పార్వతీ, వినాయకుడు. మొదలయిన పెద్ద వియెత్తు పటాలు అన్నిచూస్తే వికారంగా వున్నట్టు లాయి అది జీవనం లేని బొమ్మలుగాని, విజంగా జీవనమే వుంటే ఒక పది నిమిషాల్లో ప్రాణాలు తావుచని ఎగిరిపోతాయనుకోండి. ఇక పై అంతస్తు అంటారా ఆ గదులు చూస్తే నేదాలు ఎటువంటి వాడైనా సమ్మోహితుడై పోవలసిందే. శేషగిరిరావుగారి అబ్బాయి వున్నాడే - రవి! ఎర్రగా పొడగ్గా వుంటాడు, గొప్ప చిత్రకారుడలెండి. ఇందుకే బి.వి. రెండేళ్ళు ఫేరియరోయి అం

దకు మానేశాడు. ఇంతకీ చెప్పబోయేది ఏమిటంటే కోమటింట పుట్టవలసి నోడుకాదు. ఆయన గీసిన నగ్న శ్రీర. చిత్రపటాలే వాలు ఆకర్షించ దానికి.

మేము ఇంటిలోకి అడుగుపెట్టేటప్పుడు రవి, ఎవరో స్నేహితుడితో ఏదో మాట్లాడుతున్నాడు. శేషగిరిరావుగారు లోపం అడుగుపెట్టగానే -

‘రవీ, వుమ ఏదిరా? ఇలాపిలు’ అన్నాడు.

“వుమా!” అని పిలిచాడు రవి. మళ్ళీ మాట్లాడేవాని. వాళ్ళ నాన్నతో -

‘యీ దొంగవె:వల్లు ఎక్కడపట్టావు నాన్నా!’ అన్నాడు. నేనంటే రవికి బాగా తెలుసులెండి. ఆస్పత్రువుకు దబాయించి, పినిహాకివి డబ్బులు పట్టుకుపోయేదీ రవిగారి దగ్గరే.

‘యీ వెదవల్ని బాగుచేయకపోతే పాదై పోతున్నా! పది! నీ పని కూడా వుంది. పైకి వెదరాం’ అన్నారు శేషగిరిరావుగారు. మేము ఆయనతో ముందుకు సాగాం.

రవికూడా లేచి ఎదట స్నేహితునితో కరచాంపంచేసి “రేపు కలుసుకుందామోయ్.” అని మా వెంటరాసాగాడు.

ఆ లేచిన యువకుడు పరిచయమున్న వ్యక్తిలా మా ఇద్దరి ముఠాలూ చూచుంటూ బయటికి వెళ్ళిపోయాడు.

రవి నన్నుచేసింది -

“ఏమిరోయ్, వారాయనా ఏడు మీ తమ్ముడేమిటి? ఇసుక తక్కిన పేర తక్కిన గొడ్డలాగున్నారే - వాడెప్పుడూ పినిహాడబ్బులలోపం రాలే

దేమిటి: అన్నాడు ఎగతాళిగా.

నేను పకపకా నవ్వేను.

మేము మేడమెట్లు ఎక్కుతున్నాం. వును చకచకమని మెట్లు దిగుతూ మాతెనురుయింది. వును శేషగిరిరావుగారి కూతురే, ఏదో భదువు కున్నదే. సంగీతం కూడా పాడుతుంది. పెదాలకు ఏరో రంగువేసి నట్టుంది. అంతే పెదాలు నగడాల్లా మెరిసిపోతున్నాయి. అవిడ యవ్వనం చేనినో పెడుకుతున్నట్టు కనబడింది.

“సరే వును! టీ కలిపి తీసుకురా! నేను చిట్టలు మార్చుకువస్తా.” అని శేషగిరిరావు మేడదిగి వెళ్ళిపోయాడు. మేము మేడ ఎక్కాము.

అది చచ్చి శిరముతువేమో. గోదావరి అప్పుడే తీత మొదలెట్టింది. మధ్యాహ్నం పదకొండు అయింది. సూర్యకిరణాలకు, నదీజలం ఘగ ధగ మెరుస్తూ షా కండ్లపైకి, విద్యుత్కాంతలను వెదజల్లుతున్నట్టుంది. గోదావరి మధ్య ఇసుక తన్నెల్లోంచి, ఇసుకలేణువులా గజముక్కల్లా తళ తళ మెరుస్తున్నాయ్. శిరముతువు ఎంత నల్లగనం ఇచ్చినా, సూర్యుడు కిల్లెరచేస్తే ఏముంది. చెప్పండి: ఇంతలోనే వును టీ తెచ్చింది.

రవి బలవంతంవల్ల మేమూ టీ త్రాగక తప్పిందికాదు. ఇంక లోకే శేషగిరిరావుగారు పైకి వచ్చి సంభాషణ మొదలెట్టారు.

“అబ్బాయి, యీ నారాయణకు నాలుగు ఆక్షరంముక్కలు చెప్పా రిరా? అన్నాడు రవితో.

“ఏడికా? ఏదే నాకు చెబుతాడు.” అని నవ్వాడు. వుమా పకపకా నవ్వింది. శేషగిరిరావుగారుకూడా చిరునవ్వు నవ్వుతూ — వెంటనే ముఖం పీరియవగా పెట్టి.

“చూచావురా. వీపేరెత్తేవుటికి ఎవరయినా అసహ్యించుకుంటారు; అని ముఖంలోకి చూచురాచూచేడు. ఇక అక్కడనుంచి ఎత్తుకున్నాడు పురాణం. మా బాబు పురాణానికి వీరి పురాణానికి తేడావుండలేంది మా బాబు పురాణం విప్పాడంటే వట్టి బూతులేగా. ఇక శేషగిరిరావుగారు బుర్రవాచిపోయేలా పెడుతున్నాడు చీవాట్లు. మా తమ్ముని ముఖంలోకి చూచి -

“ఏమిరా వీవు అడ్డీకొస్తావా?” అన్నారు.

“మీ ఇష్టం అని ముందే చెప్పానుగా” అన్నాడు మా పల్లెయ్య.

దానిని ఆపకాకంగా తీసుకొని. శేషగిరిరావుగారు “అవును నీవెక్కడ చెప్పినమాట వింటావురా; మీ బాబుకిందకి బాట పుచ్చుకు వెళ్ళే వటగా.” అని నాపై కిండ్లెర్రచేశాడు.

ఇదంతా చూస్తున్న రవి ఏమనుకున్నాడో, నన్ను బుజ్జగిస్తున్నట్లుగా -

‘నారాయణా, నా మాట విను. విన్నా ముఖంగా చూస్తాను. యిక్కడుంటే నీయిష్టం ఆనుకో” అని బ్రతిమలాడటం మొదలెట్టాడు. నేను అంగీకార సూచకంగా మౌనండాల్సివచ్చింది. అంతే. ఇక అప్పటినుండి నేనాయితీ సేవకు రప్పయిపోయా.

14

వసంతకాలం తరుముకువచ్చింది. ప్రకృతి విందుయౌవనంతో వున్నట్టుంది. పెరట్లో పువ్వువనంలో చెట్లన్నీ తమ యౌవ్యనపు వికాసనకు, మురిసిపోతున్నట్లున్నాయి. మంగి, శేషగిరిరావుగారింటిలో పనికత్తె. మంచి చెలాతైన పిల్లలైకి. నేరేమసంకులాంటి వీరివర్తపు దిగుడైన శరీరం.

గుండ్రదేముఖం. చెప్పుకోతగ్గదేదలచే - మంగి శరీరచ్ఛాయలో మిళితమయ్యే అకమపాసల నీలికాంతి. అవేళ మల్లెమొగ్గలకోతకు పుమమంగిని పంపింది మల్లెపందిరి ఎక్కి తదేకధ్యానంతో, మొగ్గలను కోస్తోంది. అంత తదేకధ్యానంతో కోయడానికి అపేమైనా గులాబిల్లాగ గ్రుచ్చుకునేవి కాదుగా. అయితే ఎందుకలా కోస్తుందంటూ; ఆ మల్లెల మకరందాన్ని గ్రోలుతూ, ఒక తుమ్మెద యుయ్యమంటూ, మంగి కోస్తున్న పందిరిమీదే మంగి చుట్టూనే తిరుగుతోంది. ఆ తుమ్మెది అలా తరగటంలో వీధో అర్థమందిలెండి.

అదేసమయంలో మొక్కలకు నీళ్ళువేయడానికి. పార ఒకటి పట్టుకొని నేనూ పెరటిలోకి బయలుదేరా. పందిరిమీద మంగినిచూచి, అనుకోకుండానే నా చేతిలోని పార జారిపోయింది. మంగిని చూడగానే, శరీరం గ్లగుర్పొలిచింది మంగిని గమ్మత్తుచెయాలనుకున్నా. మంగి ఎక్కడచూస్తాదో నని నెమ్మదిగా ప్రక్కనుంచి, పందిరిక్రిందకు జేరుకున్నా. నెమ్మదిగా ఏ విధమైన స్పర్శ తగలకుండా, పాములా వ్రేలాడుతున్న మంగి జడను పందిరిగెడకు కట్టేసి, దిగడానికి వేసుకున్న విచ్చెనను లాగేసా. ఇంక చనువు ఎందుకంటారనాళు; ఇద్దరం ఒక ఇంట్లో పనిచేసేవాళ్ళం. ఒక కులం ఆడితీలో అప్పన్నలేదూ; అతని కూతురే కూడాను. అడిగకపోయినా. మా చూపులు ఏనాడో కలిసాయి. అందులో ఒంటరిగా. పుష్పవనంలో దొరికింది. నేనేం ముసలివాడేమిటంటి పూరుకోవడానికి; నేనూరుకుంటే నా యవ్వనం ఊరుకోవద్దూ;

మల్లెమొగ్గలుకోసి పైటలోపోసుకొని, లేవబోయేటప్పటికీ, మెదల పరిగి, 'కాయ' పని యింకేవేనట్టు ఆరిపోయింది. ఆ మంగి అడుపుకు ఆ

వాడిలోంచి మల్లెపూవులు నవ్వుతూ క్రిందరాలిపోయాయి. నావట్టుకు మాత్రం మంగి "కేర్" మన్నా. ఆ వాడిలోంచి రాలిన మొగ్గలు మంగి పెద పుంజారిన నవ్వుల్లాగే రోచాయి.

నేను వెంటనే యెడటికివచ్చి—

"అయిందా. ఇంకెప్పుడూ నామీద పెత్తనం చెలాయించకే" అని చూపుడువేయను ఆదించాను.

"నా ఇష్టం" అంది మంగి బెట్టుసరిగా.

"నీ ఇంటివద్ద" అన్నా నేనూ బెట్టుసరిగానే.

నేను మొండిపూటాన్నవి మంగికి తెలుసుగా. వెంటనే కాళ్ళదేరావి కొట్టేసింది.

కొంచెం విశ్లేషణ. నీకు పుణ్యముంటుంది."

నేను బిర్రుబిగిపిలొయాను.

"మరి నన్ను పెళ్ళాడరానంటే!"

"ఓం ఆందగాడివని" అంది వెక్కిరిస్తూ.

"హే! మనమా! నా ఎర్రటి ముఖం— పుంగరాల జాట్లు. గవ్వ ల్లాంటి కళ్ళు.... హే!.... నా ఆందం నీకెలా వస్తుందే? చూ! నీ పూ వున్నావ్ — జీడిపిక్కలా నల్లగా" అని నేను వెక్కిరించా. మళ్ళీ కాళ్ళ దేరానికి వచ్చింది. ఏలాగూ! ఆకవాళ్ళ హృదయం అతనున్న కమెండ్ కదలదీ!

"సరే పెళ్ళాడుతా విప్పు."

"ఆ! ఆలా దిగిరావే నాగా" అని ముడి విశ్లేశాను.

"మరి విచ్చెవో!" అంది.

“సరవలేదులే, చూకేయ్, నేనున్నానుగా!”

“అబ్బ! విచ్చెనవెట్టా, అమ్మాయిగారు వచ్చేస్తారే.” అంది చిరకుగా

“వస్తే! మనకేం భయం? అవిడ ఎవరినీ పెండ్లాడకుండా వట్టికట్టా కుని పూగుతుండేమిటి? అవి గబగడా పందిరి పట్టుకొని పూసాను. మంగి తూలిపోయి క్రిందపడిపోయింది, పడిపడటంతోనే, నా రెండుచేతుల్లోకి మంగిని తీసుకున్నా. వలలోపడ్డ చిలకలాగ కొట్టుకోవడంమొదలెట్టింది. మంగిపిదో అలాకొట్టుకుంటుందిగాని నేనంటే ఎంతఇష్టమనుకున్నారూ! పుష్ప రేఖల్లా మెలిదిరిగివున్న మంగి వొంకీలుతిరిగిన జట్టులో, అలలాటం, ఒక : ద్వం తొడిగినట్టుంది. నేను మంగి చుటుకాన్ని నాకుడిచేతి బొటనవేలితో ముందుకునొక్కి ఆకోమలమైన రలాటాన్ని ముద్దుపెట్టుకోడానికి, మంగి ముఖాన్ని ముందుకు లాగేను. కాని మంగి “ఎవరైనా చూస్తారు” అంటూ వెనక్కి లాక్కొంటుంది. పిచ్చిపిల్ల! చీటికిలో అయిపోయేదానికి ఇంత పెదసరం ఎందుకు చెప్పండి? నేనే నా ముఖాన్ని మంగి ముఖంమీదికి పోపిచ్చా.

ఇంతలోకే. “ఏమిటిరా నారిగా” అని గుమ్మంవైపునుండి ధ్వనించింది నావాడిలోనున్న మంగి కటాక్షన తేజిపోయి, చెడిరిపోయిన ముంగురులు సర్దుకొంటోంది.

తీరా, నేను వెనక్కి తిరిగిచూస్తే, అసరమోహినిలా వుమ గుమాక నికి రెండుచేతులా చాపి, విశ్వేష్టరాలై వుండి నా ముఖం చూడగానే సిగ్గు పడిందో ఏమో! చటుక్కున వెనక్కితిరిగి చకచకా పేదమెట్లెక్కిపోయింది. ఆ తిరిగినప్పుడు, నువ్వుగా దువ్వ అల్లిన ఆ వాడబడ, గుమ్మానికి తగులు కొని, వుమ అడుగుల ధ్వనికి వంతపాడింది. విజంగా అప్పుడు చూడాలి—

వును అనిచం, చక్కగా తయారై, ఇక మల్లెలకోసం ఎదురుచూస్తున్న. ఆ పురు శిరోజాలనుండి, సుగంధపరిమళం వ్యాపించింది ఆ యవ్వనిం వరుడి కోసం ఎదురుచూస్తున్నట్లు పైకబికింది. ఆవిడ కబోలారు, కుండనపు రేకుల్లా తళతళ మెరిశాయి ముంగురులు ఇంద్రవీలాల్లా, శరీరం ఆపరణిలా మెరిసిపోయాయి. సావం వుమనవి ఎంలాడింలేండి. ఇంకా వివాహం తల పెట్టని వాళ్ళ బాయినే అనాలి. ఇల్లా అనుకుంటూ వెనక్కితిరిగి చూచాను. మంగి మాయమైపోయింది.

15

“ఏవని చెప్పినా తగలేనుకురావడమే” అని ఉదయాన్నే శేషగిరిరావు గారి భార్య వన్ను తెలుడం పిదలెట్టింది.

ఈ దనికులిడ్లవద్ద పనిచేసి, ఆ ఆదవాళ్ళ చివాట్లుతినని సేవకుడె వడూ వుండడంలేండి. అదిగాక ఆవేళ లేవగానే ఎవరిమొఖం చూచేసోగాని, అన్నీ చివాట్లే. అక్కడ మార్కెట్టుతో, ఆ వెళవముండ ఏమని తిట్టిందో తెలుసా.

“ఓమగోదోద్బాడు ముందామగోడు కొనేవి వీశెడు వంకాయలూ. సేవి విలవ పరిశునూ, వెళ్ళెళ్ళు, కొన్నావ్. మేలంబంగారమూకావాలి. మెడదట్టా తిరగాలంటే ఎలా?” అని గసిరింది మాయముండ. అక్కడికే గంటతిగాను బజారంతా.

“అయిన ఖరీదూ తగలేసి యీ పువ్వుంకాయలెందుకురా సన్యాసి”

అని చిన్న పుచ్చున్న వంకాయను నేలమీద విసిరి “తపిక్కె తవలేవీరా!” అంది.

విజానికి అందులో పుచ్చుకాయ అదొకటే.

అంతటోక్కో దొడ్లో అంటుకోమడం పూర్తి చేసుకొనివచ్చిన మంగి యీతకంగంచూచి —

“పరవాలేదు నేను తరిగి శుక్రంచేస్తానులెండి!” అని మళ్ళీ నావంక చూస్తూ, “వెళ్ళువెళ్ళు, మగోడివి బయల్దేరావు. వంకాయం నాణ్యం తెలిశు. మళ్ళీ పోచికోలు కబుర్లుచూస్తే ఎక్కవ” అంది. మంగి మాటలు నాకు కోపాన్ని కలిగించలేదు పైగా సంతోషాన్నే కలిగించాయి. ఆ ముఖం కోపాన్ని సూచించడంలేదుగా.

తేలుకట్టిన దొంగలా. మళ్ళీ నేను మాట్లాడలేదనుకోండి! మంగి ఎవరాలావికి లోలోన సంతోషిస్తూ మేడమీదికి వచ్చాను.

మేడమీది హాలులో, పువ్వు, రవి శేషగిరిరావుగార్లతో నేను వచ్చి నప్పుడు కనబడ్డ పరిచయవ్యక్తి అన్నానే — ఆ యువకుడు కూర్చుని, పుద్దేకంగా దర్పిస్తున్నాడు.

నేను ఆ యువకునివంక, నఖిలసర్వంకం చూచాను. ఆ నేను చెప్పినకుదండీ, పరిచయమైన వ్యక్తి అని. ఆయనే మా బాబుతో ఆస్పత్రువు మా యింటికి వచ్చి ఏవేవో సంఘం గొడవలు మాట్లాడతాడే! ఆయనే! ఆయన పేరు మోహన్. ఒకసారి మా బాబుని ఆయనెవరని అడిగితే, మా సంఘ పెద్ద అన్నాడు. మర్రోడు సంఘ పెద్ద ‘ఏమిటా’ అని. ఆశ్చర్యపోయాను సంఘం పెద్ద అంటే. ఆడీలో మేష్ట్రులులేరూ. ఓ పెద్ద తలపాగా వాళ్ళూనూ. వాళ్ళే అని నా వుద్దేశం అయితే ఆ విషయం మా బాబు

చెప్పాక, మోహన్ ఎంతో తెలివైనవాడనుకున్నాను. లేకపోతే పెద్దెలా అవుతాడు చెప్పండి. అప్పుటినుండీ, నేనాయనతో ఎప్పుడూ మాట్లాడక పోయినా, ఒక రికమైన భక్తిమాత్రం కలిగింది. అందులోనూ, యువకుడు పెద్ద, యువకుడికి యువకునిమీద ప్రేమవుండంపోతే వృదుడి మీదుంటుండేటి:

మోహన్ ను చూడగానే నాలో అనౌకరణమైన తపాలహ బయలు దేరింది. “ఏమండోయ్! మోహనరావుగారూ....” అని నెనెంటుండగానే మరళ్య రవి అడ్డొచ్చి....

“వెదవవు, అన్నీ నీకే కావాలి. ప్రపంచంలో నీకు తెలియనివారే లేకనుకుంటా, వెళ్ళి మూడు కప్పులు టీ తీసుకొని రారా. జోగులూ.” అని హుకుం జారీచేశాడు.

‘అవేళ టీ చాలా గొప్పగా చేశానులెండి నిజంగా అప్పుడు నేను చేపిన టీ త్రాగితే అలా.... ఓ పూటయినా మంచిని నిలబెడతేస్తుంది.

టీ తీసికొచ్చి డేబియమీద పెట్టాను.

ముగ్గుహ మూడు కప్పులూ అందుకున్నారు.

మోహన్ టీ త్రాగుతూ —

“బేవ్, టీ చాలాబాగాచేశావు. నాలంటివాళ్ళకు చాలా వుషేరిస్తుంది టీ.” అంటూ వావైపు చూచి, “ఎంతబాగా చేశావు టీ” అన్నాడాయన.

“ఆ బాగంతా మా మంగిలెండి” అన్నాను, చేయినబవుహ చిరు నవ్వుతో.

“ఏమిరోయ్,“ మామంగి అంటున్నావ్” అని రవి ఒకమాట విసి రాడు. అంతా నవ్వారు.

“మా అంటే మా కులమేకదండీ, - మంగిరి.” అన్నా నేను జవాబుగా.

మోహన్ రావు, రవి వాంక చూచి -

“రవీ, పెండ్లిచేసుకోకూడదూ, ఇంత డబ్బుంది. హాయిగా పెండ్లి చేసుకొని, ఏదో తోచిన ప్రజాసేవచేస్తూ - కాలం వెళ్ళబుచ్చగూడదూ” అన్నాడు.

రవి, త్రాగిన టీకప్పు చేబియ్యిదపెట్టి సిగరెట్లకేసుతీసి -

“ముందీ సిగరెట్టు అంటిందవోయ్, తరువాత మాట్లాడుకుందాం.”

“అబ్బేయ్యె, నాకలవాటులేదు.” అని మోహన్ విరాకరించాడు.

వుమ చూపు నేను కవిపెతుతూనేవున్నా. మోహన్ వైపు వారగా చూస్తూ, అతని కండ్లను పరికిస్తున్నట్లు, టీ త్రాగుతూనే టీకప్పుమీద నుంచి తన చూపులను మోహన్ వైపు విసురుతోంది. మోహన్ రవిని ‘పెండ్లిచేసుకోకూడదూ.’ అన్నమాటకు ఎత్తిపొదుస్తూ వుమ -

“మీరు చేసుకోకూడదూ, ప్రజాసేవ, ప్రజాసేవ, అనికరక్కుండా,” అని మోహన్ వైపు చురచురచూస్తూ అంది ఆ చూపులో విరహం విరుచుకుపడింది. ఆ విరహంలో ఆవేదనకూడా ద్యోతకమైంది. ఎన్నాళ్ళనుందో మోహన్ వై తన జోడుకండ్లనూ జోడించి ఎదురుచూస్తోన్నట్టు కనబడింది.

ఆ మాటల్లో నాకు స్ఫురించిందేమిటంటారా? వుమలో విరహశాపం ఎంత వుందో ధనమధంతకూడా అంతే వుందని ఇక మోహన్ మాటలంటారా? నిండుకుండలా తొణక్కుండా మాట్లాడేడు. ఆదయినా ౨వి శ్రేయశ్చనుకోరినట్టుగా అన్నాడు. ఆ మాటలన్నప్పుడు, నాకు “పుదా యిళుకు లోకమే కుటుంబమనిపించింది.”

వును అన్న మాటలకు మోహన్ నెమ్మదిగా జవాబు చెప్పాడు -
ఏమనో తెలుసా:

“పచ్చినాన. పెండ్లి అంటే ఏదో చవగ్గా వచ్చే బజారులో
బంగివిపిల్లి మామిడికాయనుకన్నావా? అన్నాడు నవ్వుతూ.

“మీరు చేసుకోకూడదూ; అంటే మీకంతకోసం ఎందుకండీ? అంది
వును. ఆవేదన హృదయంతో.

ఆ ఆవేదన హృదయాన్ని, అగ్నిపరీక్ష చేస్తున్నట్లుగా మోహన్ -

“పెండ్లిచేసుకోబోయేముందు ప్రేమలగ్నంకావాలా; ఆ ప్రేమ
గుడాన్నిబట్టి లగ్నం అవుతుందిగాని, ముఖాన్నిబట్టిగాదు. నా ముఖాన్నిచూచి
గానీ ఏ త్రీ అయినా పెండ్లిచేసుకోదత్తిస్తే తరువాత జావపడుతుంది. -
ఆ త్రీ నావద్దనుండి కష్టాన్నిగాక సుఖాన్నే ఆశించినాడు. అంతే ప్రేమ
త్యాగాన్ని కోరాలిగాని స్వార్థాన్ని కోరకూడదు” అన్నాడు

అబ్బ. ఎంతపరీక్ష. నాకా మాటలమబట్టి అర్థమయిందేమిటంటే
మోహన్ ఆందాస్పతూచి వును ప్రేమిస్తున్నట్టూ ఆ ప్రేమను మోహన్
పరీక్ష చేస్తున్నట్టూ కనబడింది నిజానికి వుమలో స్వార్థప్రేమ లక్షణాలున్నా
అంత పరీక్షపెట్టడం నేను సహించలేకపోయాను సుమండీ.

వును కండ్లనుండి ఆవిడకు తెలియకుండానే కన్నీటిబిందువులు
ముత్యాల్లా రాలాయి. “అబ్బ. మోహన్ హృదయం ఎంత కఠినమైందీ? అని
పించింది నాకు.

“ఏమిబోయ్ ప్రేమమీద తెగలెక్కుర్లు దండుకున్నావ్.” అన్నాడు
రవి, నవ్వుతూ.

“అవును నీకు రెక్కలులాగే వుంటుందిలే” అన్నాడు జవాబుగా
మోహన్, రవి తన ముఠ్ఠికి పూచిన పిగరెట్టు పొగను చేతితో త్రోసి

అంటూ -

ఇక అక్కడ వును వుండలేకపోయిందనుకుంటూ, 'క్రింద కొంచెం పని వుంది మీకు మాట్లాడండి' అని వెళ్ళిపోయింది.

అవిడ ఆనందాలన్నీ వాటికినట్లుగా నాకు కనబడ్డాయి. ఎలా చూచానంటారా? అవిడ అమాటలన్నప్పుడే పెటవులు కాస్త అదిరాయి. అంతేకాదు. అవిడ లేస్తూ కుప్పీ ఆ ప్రక్కకులాగవంతులనున్న విసుగు మేడ మెట్లు దిగడంలో. ఆ పాతాం చప్పుడు ఇవన్నీ నాకలా అనిపించాయి. పును మెట్లు దిగితే పుషారుగా అడుగులేస్తూ. టక్, టక్, టక్. చుని దిగుతుంది. కాని ఆకట్టమిప్పుడు టక్, టక్....క....ట అన్నట్టు వరుస తప్పింది. అదే నాకు ఆనందాలు. నేనూ రెండు నిమిషాలింది. పును ఏంచేస్తుండా అని మూర్ఖానికి క్రిందకు దిగిపోయేను. ఇంకో ఆయిదు నిమిషాలకు మోహన్ కూడా మేడ దిగిపోయాడు.

16

అవే నేను మా ఇంటికి వెళ్ళాను. ఏదో చాలా రోజులయింది కనీసం తమ్ముడునైనా చూద్దామని నేను ఇంటికి వెళ్ళేటప్పటికి మా బాబు. తమ్ముడు అవే వచ్చిన కూతిడబ్బులు పండుకుంటున్నాడు. గోదావరి అప్పుడే ఎర్రబడుతోంది. వర్షాకాలం ప్రవేశిస్తోంది. అడ్డీలో. దొడ్లు కాళి చేసుకోడానికి వర్తకులు. పాత కలస అమ్మివేయడం. నిల్వ కలస కమాను కట్టించడం మొదలైన చిల్లర పనులెక్కువంటాయలెంటి. నాకు లెక్కలోనే మునిగిపోయి. నానైపే చూడడంలేదు. మా పల్లెయ్యి వున్నాడే - వాడి మధ్య కాస్త. తెల్లబట్టలు వేసుకుంటున్నాడని తెలిసింది. పవీవేలకూ పొరు

గోడు బాగోపించిందే. అందులోనూ తమ్ముడు. పొతుగోడు వచ్చగా వుంటే పొయ్యిలో వుచ్చేసేవాడు ఏమంత వృద్ధిలోకి వస్తాడు చెప్పండి. ఆపుటికే నేను వచ్చి పావుగంట అయిపోయింది. కనీసం తమ్ముడైనా మాట్లాడడంలేదే అని నాకు జాతరవ్వ వాడు తెల్లబట్టలు తొడుక్కున్నాడంటే నాకేమీ అసూయగా లేదు. అలాగే ఇంకా విలబడిపోయాను.

“ఒరే పల్లం. మన కష్టం కలిసొస్తే యీ ఏడాదిలో నీ పెళ్ళి చేసే స్తానురా” అన్నాడు మా బాబు. మా తమ్ముని చూచి.

“నాకు అప్పుడే ఏం తొందరనాన్నా పున్న కొంపకాస్త దిట్టవరకు కొండాం” అన్నాడు మా తమ్ముడు.

ఒక్కొక్కేం తల్లిదండ్రుల విశ్వాసాన్ని మహాబాగా తూరగొంటున్నాడు. పదివేలకూ అలా వుండవలసిందే. వాళ్ళ దృష్టిలో నేనేదో పాదైపోయానా, వాడైనా బాగువ్వడాడు. పోసిలెంది.

మా బాబు అంటాడుకదా. “కొంపకు వుండవలసిన కళలేవివే కొంప కడితే రాభమేమిటిరా” అని.

ఒహో! ఎంత ప్రేమ కొడుకునై.

మా తమ్ముడు మౌనం పహించాడు. వాడు కాస్త కలిసొచ్చే మాట అటు తెల్లంకొట్టిన రాములా. నోలెత్తడులెంది.

నాకావేదన తీవ్రమౌతోంది. నేనేకదా! దిక్కులేవి పడినైపోయాను. అని అలోచించుకోవడం మొదలుపెట్టాను.

అంతా నమ్ములెండి. వెదవదబ్బు వుంది చూడరా. ఎంత పన్నైనా చేస్తుండనుకోండి. అన్నదమ్ములు పీకలు కోసుకునేలా చేసేదే. ప్రేమ

కల్పించేది. పోరులెచ్చేడి అడే. ఓహో ఎంత కత్తి ఉండండి దబ్బుకు అదే సమయంలో మా అమ్మ ఏళ్ళనిందె ఎత్తుకుని, బయటికి వెళుతూకూడా పెడముఖం పెట్టుకొనే పోయింది' నేనో తాతివిగ్రహాన్ననుకున్నట్టుంది.

దబ్బు తెక్కపెతుకున్న మా బాబు వీధిలోకి వుమ్మేస్తూ, నానైపు తేలిచూచి, ఏదో సణుక్కుంటూ, దబ్బు మూడుకట్టేస్తున్నాడు.

అరికి నన్నుచూచి వుమ్మివేయడంవరకూ వచ్చిందని నేననుకున్నా.

"ఓయి భగవంతుడా. నాలాంటి జీవితం కత్తువుకయినా ప్రసాదించ వద్దు."

అప్పుడు మరి: ఎంత చెడినా కన్నకొడుకుని, కాకులైనా నయం తమ సిల్లలు, ఎంత నల్లగా ఉన్నా, ఎంతోమూడ్డుగా చూసుకుంటాయి, ఒక్క అన్నంమెతుకు తాతితే, అన్ని కాకులు చేరేవరకూ అరచి, అన్నీ పచ్చాక సమిష్టిగా దొరికినన్నంమెతుకులు తింటాయి. కాని నాకాగలైనా పట్టలేదు.

మా బాబు సణుగుకోడం చూచి మా తమ్ముడు వీధిలోకి చూచాడు: వాడూ పలకరించకపోతే, నేను పెళ్ళిపోదును. అంతట్లోనే వాడులేచి నన్ను సమీపిస్తూ -

"ఏమిటా: అన్నా వీధిలో నిలబడ్డావ్. తా." అని తులంపై తెయ్యి వేళాడు.

మా బాబు వెంటనే లేచి లోపలికి వెళ్ళిపోయాడు, నేనింక సహనం కోల్పోయాను. ఎన్ని జాడలుపడినా సహించి వూరుకోడానికి నేనేమీ పురాణ కాలంనాటి డడ్డమ్మను కాదుగా. తులంపై వున్న మా పల్లం చూచిని వాదితిండుకొని -

“అ నాలుగు దబ్బులుతోనే వుండిరా ఏదైనా.” అన్నా. వాడికి యీ నా మాటలు కూలాల్లా గుచ్చుకుంటాయనుకున్నా. కానీ నాదర్శంచేసుకున్నట్టే కనబడలేదు.

మళ్ళీ అన్నా.

“పోనీలే తల్లిదండ్రులనైనా సంతోషపెట్టి సుపుక్రూడవనిపించు కంటున్నావు. అదేవాదా.”

నేనిది వ్యంగ్యంగా అన్నా వాడికి గుచ్చుకోలేదు. వాడంటాడుగదా.

“ఏవుకూడా జబ్బులో చేరకూడదురా. అన్నా.”

వాడికి నా మాటలు కూలాల్లా గ్రుచ్చుకోకపోయినా, వాడి మాటలు నాకు కూలాల్లా గ్రుచ్చుకున్నాయ్. గ్రుచ్చుకోవడమేకాదు. ఆ మాటలు నా బుర్రలో దడీమంటలా ఆంటుకున్నాయ్.

విజయం. మూతమ్ముడు ఏ భావంతోనన్నా గొప్ప పరిహారం ఇచ్చాడు. విజయంగా కష్టజీవిగా చెమటోడ్చి. పవీమందిలో “సెబాష్” అనిపించుకోవడమే యవకుని లక్షణం. నా తమ్ముడు మనస్సు తల్లిదండ్రుల సేవవంకే పోయింది. కానీ, నా మనస్సు ఆర్థీ కూలీలందరిలోకీ. అయిదు నిమిషాల్లో వెళ్ళి. నా బుర్రలోకి దివ్యసంజ్ఞాన్ని తెచ్చింది. విజయం. కష్టజీవిగా, యంత ముఠి కూలివాళ్ళలో ‘మంచి’ అనిపించుకోవడమే గొప్ప.

అయితే మంగిమాట నా మంగివి వాడిలిపెట్టగలనా? మంగివి వాడిలి పెట్టకుండా, కూరోడుగా జీవించలేనా? నేను ఆర్థీలో కర్రలుమోయడం చూస్తే నన్ను మంగి ప్రేమిస్తుంటా? ఈ అలోచనలో నేను శేషగిరిగవుగారి మేడకు చేరుకున్నట్టు తేరిచూస్తే నేనాని తెలుసుకోలేకపోయాను

శేషగిరిరావుగారి మేడకు లాగానే నాకు మంగి జ్ఞాపకమొచ్చింది గదిగజా క్రింద గడలన్నీ వెదికేళాను. కనబడలేదు. పై అంతస్తు ఎక్కి వెదికినా ఎక్కడా కనబడలేదు.

రవిమాత్రం ఎడమపైపునున్న విశాలమైన తవ చిత్రశేఖనా గదిలో ఒక చిత్రాన్ని ఏకదీక్షగా పరీక్షిస్తూ పరవశత్వంతో. ఎడమచేతిలో రంగులపింజీరం కుడిచేత్తో కుంచెపట్టుకొని. జొమ్మపైపు నిదానంగాచూస్తూ వెనక్కి ఒక్కొక్క అడుగేపేస్తున్నాడు.

నేనెప్పుడూ ఆగడంత వివరంగా చూడనేలేదు. నేను గుమ్మంవద్ద నిలబడి ఆ చిత్రాలను పరీక్షిస్తున్నకొలది అదొక విధమైన వుద్రేకం పుట్టుకొచ్చింది. ఇంతకీ అంత వుద్రేకం పుట్టించిన ఆ చిత్రాలేమిటంటారా. వినందయితే ఒక శ్రీ నగ్నంగా వొట్టె చిరుచుకుంటూ, అవులింతా తీస్తోంది అబ్బి! అలా అవులింత తీస్తున్నప్పుడు ఆ ముందుకు విరుచుకు పడుతున్న పక్షస్థలాన్ని చూచితిరవలసిందే. ఇక రెండో చిత్రంలో ఒక రసికుడు ఇద్దరు శ్రీలూ వున్నారు. నాలాగే వాళ్ళా చిత్రంలో వుంటే నాకంతాశ్చర్యం ఎందుకూ; ఎలాగున్నారంటారా; ఆ చిత్రంలోని రసికుడు ఒక సన్నని కందువా దుజాలపై వ్రేలాడతోంది. వాడిలోనున్న ఒక శ్రీ పక్షస్థలంపై అతని కుడిచేయి వుంది. కూర్చుని వున్న అతని నోటిలో, ప్రియో పానీయం, విరబోపిత తలతో నగ్నంగావున్న ఒక శ్రీ పోస్తోంటే ఆ శ్రీ అతని దుజాలపై వేసిన కుడిచేతిని యాయన ఎడమచేతితో పట్టు

కొని వున్నాడు. అదీ ఆ చిత్రం. ఇంకా ఇటువంటివే చాలా వున్నాయనుకోండి. ఇప్పుడు రవి తన్మయమైపోయి పరీక్షిస్తున్న చిత్రం ఏమిటంటారా? ఒక జనరాలి. పీటాటిరేవులో దిగి, స్నానం చేయబోయే ముందు తన వయస్విస్మయం చిత్రం.

ఆ బొమ్మలు చూస్తున్నకొద్దీ నాకు దృష్టి అంతా మంగి మీదే పోయిందంటే నమ్మండి. కాని ఇంకో విమిషం అలాగే వూరుకుంటే రవి వెనక్కి పడిపోను. అంచేత నేనే గజగజా వెళ్ళి రివివి పట్టుకున్నా. రవి నామీద విసుక్కుంటూ -

“కండ్లు కనబడ్డంతేమీకా వెతకా” అన్నాడు.

“మీరేవో దీక్షతోనుండి వెనక్కి అడుగువేయడంలో పడిపోతారేమో నని...” అని నేనంటున్నానని.

“ఏదీకావులే. మా పెద్దకండ్లున్న మొనగాడవు బయల్లేరావు.” అని రంగులపల్లెం. తుంటె ఎటుటనున్న పేలికపై పారేసి, జేబురుమాటతో విసురుకుంటూ బయటికి వచ్చాడు. అలా వెనక్కి తిరిగి చూస్తే గాని నేను చేపిన పని “మంచిదే” అని అయినకు గుర్తుకు రాలేదు. అప్పుడన్నాడు.

“నిజమేరా. నీవు పట్టుకోవోలే పడిపోదునురా.”

ఇంతేలెండి! యీ డబ్బున్నవాళ్ళంతాంటే. కూల్చారు కాకుంటే పోలే నిలబడనేలేదు. పైగా పెళ్ళాంటు కుంభం వున్నా. పరిచారికుడిమీద పండ్లుకొడుకుతారు. వాళ్ళనై ఇంట్లోంచి అది. కుక్క కుండలో మూతిపెడితే కొడతాగాని. చెరువులో మూతిపెడితే కొడతామా? ఏదైనా అంతేకదండీ. ఆ షాపుకాల్లకు పేనకులుకప్పు రోకువ ఇంకెవరుంటారు? పోనీలెండి, రవి

నన్ను ఏదో ముందు తిట్టినా, తరువాత పశ్చాత్తప్తదయ్యారు. యీలా పశ్చాత్తాపం వదేనాళ్ళు బహుకొద్దీమంటే ఉంటారు.

సరిగ్గా ఆ సమయంలోనే మోహన్ కూడా వచ్చాడు. వును కూడా అతని వెంటే వుండి. మోహన్ ఇంట్లోకి రాగానే వును ఆహ్వానించింది. పైకి తీసికొచ్చిందనుకుంటూ, అబ్బబ్బ! యీ యోష్యనంవుంది చూసారూ. మరుగుతూన్న ఎవరులా పొంగుకుందనుకోండి.

నేను టీ తీసుకొస్తానని చుకుకుగానే బయలుదేరి క్రిందికి వెళ్ళాను. నేను టీ చేసి తిరిగి పైకి వచ్చేసరికి ఏంకో డైముకాలేదు. ఇంకా వాళ్ళ ముగ్గుతూ సంభాషణకు సిగరేదు. మోహన్ రవిగదిలోంచి చిత్రాలు చూస్తున్నాడు. మోహన్ కూడా రవి వెంట వుండి ఆ చిత్రాల గురించి వివరించి చెబుతున్నాడు. వునుకూడా వాళ్ళతోనే వుండి.

నేననుకున్నా. 'నగ్న పురుషున్నీమాదే, మగవాళ్ళం పిగ్గపడతాం కదా. నగ్న శ్రీలను అండులోనూ మగవాడి ప్రక్కనున్నప్పుడు చూస్తోంటే వును ఎండుకు పిగ్గపడడంలేదా?' అని.

యీ కాలేజీలో పిగ్గుబిడిమీద వుండవులేండి. అదేకాదు. ఇటువంటి గొడవలు పిగ్గులేకుండా ఇంగ్లీషులో మాట్లాడేను కుంటారు తప్పాడియ్య!

నేను టీ తీసుకొచ్చేసరికి రవి వెనక్కి తిరిగి చూచి 'రండి టీ వచ్చే పింది.' అన్నాడు.

నేను టీ తీసుకుమీద పెట్టేను. ముగ్గుతూ తీసుకు చుట్టూ కూర్చుని టీ తీసుకున్నారు.

రవి: అన్నాడు. "ఏమోయ్, మోహన్ ఎలా వున్నాయంటావ్?"

మోహన్ వ్యంగ్యంగా అన్నాడు. చాలాజాగున్నాయ్! యీ బొమ్మలు మెకకపీఠిలో చాలా విరివిగా చెలామణి అయిపోతాయనుకో!"

విజయం మోహన్ ఆ మాటలు చాలా వ్యతిరేక భావంతోనే అన్నాడు. కాని అతని ముఖం మాత్రం ప్రకాశంతంగానే వుండి.

ఎత్తిపొడుస్తూ, రవి అన్నాడు. “అవును మరి! చతుష్పాదులకేం తెలుస్తుంది - ఇందులో ఉన్న సౌందర్యం.”

మోహన్ కు సూటిగా తగిలినట్లుందామాట. పేదలుగద్ది అంటాడు గదా!

“కళ సౌందర్యం కోసమా? సౌందర్యమంటే ఇటువంటి చిత్రాలేనా? అమాయక యువకులలో గ్రుడ్డి కామాన్ని రెప్పగొట్టి అవినిపిపాట చేయడానికా? దనికుల కామదోగలాలసాన్ని జోకొట్టడానికా కళ? వీరేశలింగంగారి లాంటి వాళ్ళు. యీ పూర్వో పుట్టివుండకపోతే యీ పాటికి రొచ్చుగుంట చేసేద్దురు మీలాంటివాళ్ళు.” అని టీ గుటకేసి, వును, రవి ముఖాలవంక చూడడం మొదలెట్టాడు.

మోహన్ ఏదో బలంగా ఏడికిలి తిగిస్తూ బల్లగుడ్డుతూ, చేతులాపుతూ మాట్లాడుతున్నాడేగాని ఏమంత బలమైనవాడు కాదుకూడానూ, బక్కపలువగా రివటలా, పొడుగ్గా వుంటాడంటే. ముఖంమాత్రం శరత్ పూరితునాటి ఆస్పదే ఉదయిస్తున్న చంద్రబింబంలా ఎర్రగా వుంది

నేను మొదట ఆ చిత్రాలు చూచినపుడు నాకు కలిగిన వుద్దేశం. అనందం ఇస్తున్న మోహన్ మాటలవల్ల హాస్తికర్పూరంలా హరించిపోయి నట్టయాయి విజయే. నాలాంటివాడిలో ఆ బొమ్మలు కామాన్నేరెప్పగొడతాయి. రవి అండకున్నారు.

“ఒక్క వీరేశలింగంగారు సౌందర్యాన్ని గూర్చి వ్రాయకపోతే అయిపోయిందేమిదోయ్! లెక్కవేమకుంటే. పేరుమోగిన కవులంతా సౌందర్యాన్నే, కళోపాసనగా తీసుకున్నారు తెలుసా.”

మోహన్. బల్లి దోమను పట్టినట్టుగా గబ్బిక్కున అందుకున్నాడు.

“అందుకే వాళ్ళు. వాళ్ళ కవిత్వం ప్రజల్లో స్థానాన్ని కోల్పోవడం వీరేశలింగంగారు చూడు. ఆయన చనిపోయినా ఆమరుడే. ఆయన పేరును ప్రజా హృదయాల్లోంచి ఎవ్వడు వేరుచేయగలడు? ఆయన హరిశ్చంద్ర నాటకం చూస్తే తెలుస్తుంది. శంకరకవి, చంద్రమతికి శృంగాతాన్నాపాదించి అవిసేరివంతంగా చిత్రిస్తే. మన పంతులుగారు ఆ చంద్రమతికే సుగుణ శీలాన్నాపాదించి వీరవంతంగా చిత్రించాడు. ఆలోచించు. పంతులుగారి చంద్రమతి ఎంతమంది ప్రీతి హృదయాలలో వుందో. ఆ నాటకం చదివి ఎంతమంది చంద్రమతి పేరు పెట్టుకున్నారో? అంచేత కళా లక్ష్యం సౌందర్యం కాకూడదు. వీరేశ ప్రధానం. ఏం? ఏమంటావు? అని రవి. ఉమల ముఖాలను రెప్పలెగరేస్తూ చూడడం మొదలెట్టాడు.

ఉమ తన అన్నగారి వైపే మొగ్గుచూపించింది. కాని మాట్లాడలేదు. నా అభిప్రాయాన్ని మీరు తెలుసుకోవాలనుకుంటున్నారా? మీకు తెలుసుకోవాలనే ఇచ్చా లేకపోవచ్చు. కాని కండ్లెదుట జరిగిన ఘటనపై నేనేలా నోరు మూసుకూడుకోగలను. నేను వెంటనే అనేకాను.

“అంతేనండి! గుణం ప్రధానంగాని రూపం ఎవడిక్కావాలి!”

తోకత్రొక్కిన త్రాచులా రవి “బుస్” మని లేచి—

“నోరు మూయవోయ్! వెధవ! పెద్ద తెలిసినట్టు, ఆ కప్పులు క్రిందకు తీసుకెళ్ళు. ” అని గవరెడు.

తెలియనివాని గరింక అంతేనంటారా? వాడు పకుమే! మీరే చెప్పండి, ఎమైతే ఏం? నేను గబగడా పిగిపోయాను. నేను విగుతుండగా వివరించి పుమ మాట.

“అయితే మీరు కాళ్ళూ, చేతులు లేనిదాన్ని చేసుకోగూడదు!” అని నేను నాలుగుమెట్లు దిగి, మోహన్ “ఏం చెబుతావో” అని ఎదురు చూచాను. పెహదాష్! తక్కువగా ఉన్నాడని అనేకాదు.

“దిగబోతూ లోతడగడం ఎందుకు? నీకే తెలుస్తుందిలే.....” అని రవి వంక చూచి కాంతంగా “చెళ్ళొస్తానోయ్!” అని లేచిపోయాడు.

18

మోహన్ అలా లేచి వచ్చి నాతో కలవగానే నేనన్నా.

“పుర్రకి పుట్టివబుద్ది పుటంవేస్తే నేగాని పోదనుకోండి.

“అంతలే!” అంటూ ఆయన నవ్వేడు ఆయన వెళ్ళిపోతుంటే “ఉండండి, నేనూ వస్తున్నా!” అని గబగబా కప్పులూ, పానర్లు లోపల పెట్టి వెంటపడ్డా. ఏమిటో ఒక్కొక్కరి మాటలు వింటే అలా మనసులు పరుగెడతాయనుకోండి.

మోహన్ అడ్డీ సంఘ పెద్ద అని నాకు తెలుసు. అయితే వుమ ఇంటికెందుకండీ అస్తమానం రావడం? సంఘం పెద్ద అయితే మాత్రం వానికి ప్రేమ వుండదా? అని మీరంటారేమో. సరే వుండొచ్చు. కాని నా సందేహం ఏమిటంటారా? అవిధ ధనికుల పిల్ల, ఈయన కూలీ సంఘం పెద్ద, క్షత్రియీ చుక్కెదురుకదా? అందులోనూ యీ విషయం వుమ మాటల లోనే తీరిపోతోందికదా ఎందుకా ఈ సంబంధం అని? ఇంకో విషయం.... మోహన్ సంతాపణ బట్టి చూస్తే ఆయన జీవితమంతా కూరీం కోసమే

అర్పించినట్టు కనబడుతుందే. మెళుకుబట్టిచూస్తే తెలియదండీ. అసలు వ్యవహారమంతా.

ఏమైనా నాకు అనుచూనం వదలక అడిగేసాను.

“ఏమండీ మోహనరావుగారూ; వీళ్ళతో మీకు సంబంధం ఏమిటండీ”

ఆయన మొదలెట్టాడు.

“నీకు తెలీదు. వీళ్ళతో నాకు బాల్యప్నేహం. విజంగా నా విద్యార్థి దీనాలలో వీళ్ళు ప్నేహంగా లేకపోతే. నారాయణా! ఈ నా కళేబరాన్ని యిప్పుడు నీవు చూచి వుండవు. మా అమ్మ వుండే సవతి తల్లి. మా బాబు ఆవిడ చేతిలో చిక్కిపోయాడు. వ్వ చా వా ని కి మహానుభావుడే; నేను కాలేజీలో చదువుకునే రోజుల్లో స్కూలు జీతం అడిగితే మా అమ్మ తిట్టేది. కొట్టేది. బోజనం పెట్టమంటే “బుక్కదానికి మీ బాబు సొమ్మేలేదక్కడ అనేది. మా బాబుకు ఇవన్నీ తెలుసు. ఏంచేస్తాడు; చాటుగా ఎప్పుడో ఒక్కొక్క రూపాయి ఇచ్చేవాడు. దానిని పై తర్చుకు అలాగే దాచుకొని వుపయోగించుకునేవాడిని. ఒకరోజున మా బాబు దగ్గరుండగానే నేను. చిన్న గ్రుద్ది దీ పం పెట్టుకోని చదువుతుండగా మా అమ్మ వచ్చి దీపం తోరణంలా అంటించావు. నీబాబేమీ కిరసనాయలు తెచ్చి, పొయ్యిలేదురా అని జాప్తు పట్టుకొని తల గోడకేసి కొట్టేసింది. ఒకటా.... రెండా ఆలోచించు. అటువంటి స్థితిలో ప్నేహితుడు ఎంత ముఖ్యావసరమో చూడు. ఈ ప్నేహితులే ఆ రోజులలో నాకు మందులుచెదారిలో మంచివీళ్ళు ప్రసాదించినట్టుగా వుండేవారు.....”

అబ్బ! తీవ్రలాగితే దొంకంతా కదిలిందని.... విజంగా అజీవితం వింటూంటే ఏమవు వస్తుందనుకోండి! ఆయన చుర్య మక్క నడుసూనే

కన్నీటిమళ్ళలు రాల్చాడు. అవి కడుభారంగా భూమిపై టప్ మని రాలేవి. ఆయన చెప్పడంవంటే నన్ను చేయవట్టుకొని ఆయన తనజీవితపు లోతుల్లోకి తీసుకు వెళ్ళుతున్నట్టయింది. దీంకో నాకు ఆయన జీవితంమీద సానుభూతి, మరీ ఎక్కువయింది. నా జీవితానికి దగ్గర పోలికలున్నాయీకూడా. కదల వివ్వండి! ఎంత దొంక కడుదాతుందో.... అడ్డుగా వున్నప్పుడు ఎంత దొంక కదిలినా దాన్నంతా ప్రక్కకు తొలగించేయడం మంచిదిగదా.

మేము నడుస్తున్న దారిలో కాఫీ హోటలు తగిలింది. నాదగ్గర ఒక బేడుందిరెండి.

“రండి టీ తాగి వెళవాం? అన్నా”

“ఇప్పుడేగా తాగేం. ఆక్కర్లేదులే” అన్నాడాయన.

“సరే కావివ్వండి అన్నా.”

మళ్ళీ ఆయన మొదలెట్టాడు.

“ఆ పరిస్థితులలో నా తమ్ముడి కూడా నావద్ద కొన్ని తన బాంబిని వెదలగ్రక్కేవాడు. కాని లాభం ఏమిటి? మళ్ళీ అవిడలోనే దూరేవాడు. ఏమైనా రిపమాతం, లోజా కాలేజీకి వెళ్ళేటప్పుడు మా ఇంటికి వచ్చి వన్ను తీసుకొని వెళ్ళేవాడు. పును కూడా వారానికొకసారి నా వచ్చేది. ఆదే యీ నేనుహం. అప్పుడే పును అంటూండేది. “చున శరీరాదు వేరై నా హృదయాల ఒకటే మోహన్!” అని. నేనూ అవిడను ప్రేమించేవాడిని మరి ఎలా వాదలగలము? అంత పరిచయమున్నప్పుడు” అని ఒక పెద్ద నిట్టాడు విడిచాడ.

అమ్మయ్య అవి నేను నిట్టారాసు. అది జీవితాన్ని వింటుంటే నాకు కండ్లసిరు కలిసింది. కాని నాకు ఆదేవిటో సంతోషంగానే వుంది.

ఎందుకంటారు: నాలంటి బాధలేగల ఒక బుద్ధిమంతుడు నాకక్కనున్నాడంటే నాకు సంతోషం గదూ?

మోహన్ నా హృదయాన్ని ఆయస్కాంతంలా ఆకర్షించాడు.

నేనడిగా “అయితే మీరిప్పుడెక్కడుంటున్నారు?”

“ఎక్కడుండడం ఏమిటి? ఇప్పుడే సుఖంగా వుంది నాకు. కుటుంబంతో యిప్పుడు సంబంధమే లేదు. ఈ కూలీజనమే నాకు తిండి పెడతారు, వాళ్ళ సేవచేయడంలోనే నాకెంతో హాయిగావుంది,” అన్నాడు.

నా బ్రతుకులాగే వచ్చింది ఆయన బ్రతుకూనూ, పాపం నాకంటే మోరం — ఆయన బ్రతుకు అనుకున్నా. నిజంగా నేనే గనుక ఆయన సానంలో వుంటే, వుమను అమాంతంగా డబ్బుతో సహా లేవకపోయే వాడినే. అబ్బి, మోహన్ కు ఎంత సహనం అనుకున్నా.

నా హృదయాన్ని ప్లేసి ఆయనముందు పెడతూ అన్నా.

“కాని, వీళ్ళ గొడవ మీకు తెలియదండీ ఒకప్పుడు వుమ మిమ్ముల నె.తో ప్రేమించినా, అనాడు యిద్దరి జీవితాలూ ఒకే మార్గంలో నడవడం వల్ల జరిగొచ్చు కాని, ఇప్పుడు మీరు మాట్లాడుతుంటే వుమ చూడండి. రవి నే బలపరుస్తోంది. రవి ఎటువంటి వాడో తెలుసునా అండీ. నిజంగా మీరు ఆక్కడ చెప్పినది విజు అనుకోండి. రోజూ రాత్రులు మెరకపీధికి పోతుంటాడు. వాళ్ళ బాటు ఎప్పుడూ తిడుతుంటాడు. వాళ్ళమ్మ మాత్రం శేషగిరిరావుగారి! తెలియకుండా పారేస్తుంది డబ్బు. రవిరాక ఒక్కొక్కసారి తెల్లరానిచూసునే ఆయన ఆ మాత్రంకా మెరకపీధిలో ఏ బోగదాని ఇంటి

లోనో ఏడ్చి ఇంటికి వస్తూ నగ్న ప్రీతి చిత్రాలు పెచ్చిలుతో గీసి పట్టుకు
రావడం నేను చూచాను" అన్నా.

'సావరణంగా కృంగారాన్ని ప్రేమించేవారి బుద్ధులు ఇలాగే వుంటా
యిలే నారాయణా. అందులో మత్తుగా దబ్బున్న తరాలు — ఇక ఎంత
క్రావ్యఃటుందో ఆలోచించు" అన్నాడాయన

మోహన్ ముఖంలో దనికలమీద ద్వేషం ప్రత్యక్షంగా కనబడింది.
అయిన ఇక నా జీవితంలోకి వచ్చాడు నా గురించి ఆయనకు ఎలా తెలుసో
గాని అంటాడుగదా —

'పోనీలే ఏవేదో మంచి మాళ్గంలో వద్దావు. దొంగతనం వాదిలి
పెట్టి నువ్వదావు ఈ దొంగతనాలు. అబ్బడానికి నీవల్లయేముందిలే. తిండి
లేకపోతే దానంకంటే వస్తాయి. పేదరికమూ. దాని చుట్టునున్న వాతావర
ణమూ దీని కారణం. తల్లికి పిల్లా. పిల్లకు తల్లి కానకుండా చేయగలి
గేదీ దరికిమే. పేదరికంలో పిల్లలను తల్లులు కొట్టడం సహజం దానితో
బండదేరిపోయిన పిల్లలు ఎంచేస్తారూ? వాళ్ళకు ఇళ్ళవద్ద సుఖంతోడు. అంచేత
అరాజకులైపోయి దొంగతనాలకు దిగుతారు. పెద్దయినకొందీ అవి మరింత
ముఠిరిపోతాయి. పోనీలే ఏదో ఒక కొమ్మ పట్టుకున్నావు కానీ.... ..
అని ఆయన అగాధు కొంచెం.

జ్యోతిష్కుడలా చెప్పేసాడు. నిజంగా నేను తన్మయమైపోయా.
నా జీవితాన్ని సవిమూల చూపినట్టుగా చూపాడు. నాకు ఆయన వర్చస్సును
బట్టి కంఠకొడుతున్న యీ దనిక ఆర్థిక నీతిపై తిరుగుబాటు దారుడులా
నడచాడు. ఆయన మళ్ళీ మొదలెట్టాడు.

“కాని నీవు కూడా జట్టులో చేరిపోతే ఇంకా సుఖపడతావ్ నారాయణా” అన్నాడాయన. ఆయన అలా ఎందుకన్నాడో నాకర్థంకాలేదు. అయినా నా తమ్ముడు చెప్పిన మాటలు మళ్ళీ నా మనోనేత్రాలమీదు ప్రత్యక్షమయ్యాయి కాని మళ్ళీ నాకు మంచి గుర్తుకొచ్చింది. మనస్సు ముందుకు పరిగెత్తతోంది. కాని, మంచి నా హృదయానికి కళ్ళెంపేసి లాగుతోంది.

నేను అన్నా, ‘నన్నెవరు చేస్తుకుంటారు? మా బాబు కూడా నాకు వ్యతిరేకమే. ఇక శేషగిరిరావుగారూ సవతికల్లి ప్రేమ, మరి ఎలా?”

ఆయన ఒకక్షణం ఆలోచించి —

“ఆ గొడవంతా నీకెందుకు నేను చూస్తాగా? అనగానే నా సంతోషానికి మేరలేదు.

మీ ఇష్టం ....” అని మాత్రం కండ్లతో చెప్పా.

మేము ఇలా మాటలలోపడి ఎంతదూరం వచ్చేసామో నేను చూడనే లేదు ఆకలితోనున్నవాడికి దుచి ఎలా తెలీదో ఆలోచనలోనున్నవాడికి కాలంకూడా అలాగేగా

తీరా చూస్తే అది అడ్డీ కూరీ సంఘం ప్రెసిడెంటు భీమయ్య అయ్య. నా గుండె గతుక్కుమంది వాడికి నాకూ చింతకాయ గోలగూర. అయితే ఎలా అడితీలో వాడిది సుగ్రీవాణ్ణి ఒకసారి వాడు మా బాబుతో అంటాడుగదా.

“యీ వెనవల యీసారి అడితీలో కనబడితే కాళ్ళు విరగగొట్టిస్తాను” అని

“వాడికెంత హుందాతనం అనుకున్నారు అవును మరి కూలికోసం కష్టపడనక్కరలేదు. అడ్డీ సాహకార్లను పట్టి ఎదో వాడుగు డబ్బులు సంపాదించాడు. కూలీలందరికీ పెద్ద. ఇక వాడికేంలేంది. నేను అలాగే మోహన్ వెనుక విలంబా. భీమయ్య మోహన్ ను చూడగానే—

“రండి, రండి” అని ఆహ్వానించారు. కూర్చున్న తరువాత వాళ్ళు మాట్లాడుకోవడం మొదలెట్టారు. వాళ్ళ మాటల్లో అంతర్ధ్వం నాకు తెలియక పోయినా భీమయ్య మాటలు మాత్రం నాకు బాధను కలిగించేవి.

“అలిండియా ప్రేక్షకులనుండి కాంగ్రెసుకు దబ్బు కట్టేయాలి. టైములేదు” అన్నాడు మోహన్.

“మొన్ననే గదాండీ, బెజవాడ సంఘానికి కట్టించారు,” అన్నాడు భీమయ్య.

“అది రాష్ట్ర సంఘానికి”

“మరి ఇవీ”

“పెద్ద సంఘానికి”

“ఏమైనా మనవాళ్ళందరితో చెప్పాలి కదండీ,” అన్నాడు భీమయ్య.

కూర్చున్నాము. వీరి వద్ద ఎంకుందో తెలుసాండీ నేనొకసారి మాయంటికి వెళ్ళినప్పుడు ఏ విషయంలోనో మా పల్లం ఆడిగితే “మా సంఘానికి రెండు పేరున్నాయి తెలుసా,” అని మా బాబు అన్నాడు. భీమయ్య అన్న యీ మాటలు వివగానే నేననుకున్నా. తన దబ్బు కాకపోయినా ఏమిటా యీ నాటకం అని.

నావైపు భీమయ్య చురురు చూస్తూనేవున్నాడు.

“నేనొప్పిస్తాగా వాళ్ళను,” అన్నాడు మోహన్.

“సరే మీయిద్దం,” అని విసుగ్గా అన్నాడు భీమయ్య.

మోహన్ మవియార్లరు వాస్తూ.

“యీ నారాయణను జబ్బుతో చేర్చుకోకూడదు. మంచి యువకుడు కూడానా,” అన్నాడు.

భీమయ్య కుర్రవాళ్ళంటే ఒప్పుకుంటాడటలేంది. పనిచేయకపోయినా తనకు పెద్దవాటా రావాలంటే చుడగ్గా పనిచేసే యువకులే కావాలనిపిస్తే.

“అయిదువందలు కట్టించండి” అన్నాడు భీమయ్య.

మోహన్ కనుపైగ చేయడం వలన నేను రోడ్డుమీదకు వచ్చే సాను, మరి ఏం మాట్లాడేదో మోహన్ అరగంట తరువాత వచ్చి నాతో —

“ఓరే! నేనన్నీ తేల్చాటేస్తా. నీవు వెళ్ళు” అన్నాడు. “శేషగిరి రావుగారి ఆర్డీలో చూడండి సుమా.” అనేసి నేను వెళ్ళిపోయాను.

19

మోహన్ రావుగారి వయస్సెల్ల నాకెలాగైతేం. ఆర్డీలో పని దొరికింది. శేషగిరిరావుగారి ఆర్డీలో కాదనుకోండి. ఎక్కడయితే ఏం యీ మోత పనేగా చేయవలసింది.

వర్షం కురుస్తోంది పనులు మంచి చూడుడుగా ఉన్నాయ్ అవేళ ఎగుమోత మతీకష్టం నన్ను కవికిరించి వెనుకకొమ్ము ఇచ్చారు, ముండు కొమ్ము అయితే. పై నున్నప్పుడు అనుకుందేవాడివి వెదన ఒక పలక మోయడానికి ఎవమందుగుండు ఈ అవి అమ్మడాటో; మోతంటే మోతలు కాదు. నడుం పకుక్కున విరిగిపోతుందనుకోండి. అందులోనూ కొత్త కావడం వలన శవాన్ని మోసివట్టండి.

నా ప్రక్క కొమ్ముకాస్తున్న సూరన్న —

“యీ కేటుగాడికెందు కిచ్చేరోయ్ పని” అని తిట్టాడు.

సూరన్న మొదల అప్పుడు చూడాలి. విజంగా నోరు సగం రోప

లకు నొక్కకుపోయినట్టుంది. నేళ్ళు బయటకు కనబడుతుంటాయి గత మ్యూనిసిపల్ ఎలక్షనులో మా నార్డులో ఎక్కడ చూచినా సూరన్న హడా విడే. పాపం! కాంగ్రెస్సంటే పసిచచ్చేవాడు. .... ఏం చేస్తాడు. .... కర్మకారి అదే చచ్చింది.

వజ్రం ఆగి. ఆగి కురుస్తోంది

ఎలాగో కలస మోత అయిపోయింది. సన్నె పోయాక వెళ్ళిపోతున్న ప్రతివాడూ నావైపు విచిత్రంగా చూడేవాడే. ప్రశ్నించాడు తిట్టదమే. అయితే తిట్టలలోకూడా రకాలన్నాయనుకోండి ఒక్కడు—

“అలా దొంగ్లొంచి పనిచేసుకో కూడదులా! దొంగకొత్తుకొడకా!” అని తిట్టేడు.

యీ తిట్టుతో నామీద ఎంతో సానుభూతి చూపుతున్నట్టు లేదంటారా: నా ముండు కొమ్ముకాసిన వారిలో నాయంతే వున్నాడో కొత్త కుర్రాడు: పాతోళ్ళలో నాకు తెలియకుండా ఎవరుంటాడు: సరిగ్గా నా వయస్సుంటుందనుకోండి. ఆ కుర్రోడు పేరు వీరరాజు. వీరరాజుమాత్రం నన్ను చూచి ఎంతో సానుభూతితో మోతగురించి మంచి చెడ్డలన్నీ చెప్పేవాడు. మా బాబు ఏమని చెప్పేవాడో తెలుసునా:

“అరే! మీ మేష్రివి. నెమ్మడిగా తీసుకుపోయి కాస్త సరుకేయించైనా చనువు చేసుకోవారిలా. అలా చేస్తే. ఏకు పని త్వరగా నేర్పుతాడు కేకలూ వేయడూ!” అని చెప్పేవాడు.

నేను వన్నె పోగానే మా మేష్రిగారిని నెమ్మడిగా అలా తీసుకుపోయాను.

ఇంతకీ నాకీ పని ఎలా కుదిరిందంటారా:

మహానుభావుడు మోహన్ మా బాబు దగ్గరకెళ్ళి ఏం చెప్పాడోగాని మా బాబు శేషగిరిరావుగారి దగ్గరకెళ్ళి నా పని గురించి అడిగాడు శేషగిరిరావుగారు తేలిగ్గా ఒప్పుకున్నాడనుకున్నారా.

అబ్బో, తేరగా నేను ఇంటిలో ఉంచేస్తున్నాడు పూరికే బయట పనిలోకి నేను వెళ్ళడానికి ఒప్పుకుంటాడామరి, నాకు చదువు చెప్పిస్తాననన్నాడు. చెప్పించలేదు. ఏదో నాకు రిపే చేర్చిన నాచుగు ముక్కలతోనే ఇంకా కూర్చున్నాను. మాత్రం కొంత వృద్ధిచేసుకున్నాను. పెద్ద వేయిస్తావన్నాడుగా. ఇంకేం, నాకు చేయించకేం తెంది.

శేషగిరిరావుగారు నన్ను వొదిలేకపోయారట, మా బాబుంటాడు గదా.

“అబ్బో, అబ్బాయిగారికి నీ మీద ఎంత ప్రేమరా!” అని, మా బాబు మోసపోయి పుంటాడులెండి యీ వరక వర్గం వుండే, అరిచేతిలో తేనె వేసి మోచేయివరకూ నాకించేరికం. అంతే, పైకే ఆనాటకం. అలా అని ఏదో నచ్చబెప్పుటోయడట. మా బాబు నాతో గొడవ వాడిలి. చుకోరానికి ఆనాడు అప్పగించాడు. కానీ, ఒప్పుడు నాకల్ల డబ్బు ఉన్నట్టే “సిరిరా మోకాలద్దెరదా” అంటే ఏమైందో తెలిసా? శేషగిరిరావుగారు తాను చేసిన పెద్ద వాగాం మోసుకోడానికి నాకు ఇంతవరకు పని చేపించుకు వందరూపాయలు ఇవ్వడానికి ఏర్పాటయింది. మా బాబు ఇంకో వందరూపాయలు ఇచ్చి నన్ను జుట్టులో చేర్చి వాడు అతెందు వందలకైనా మోహనరావుగారు వచ్చి మేష్టిలను వాస్పించింది అరిగింది.

ఎన్ని వందలిచ్చినా యీ డబ్బు పండుకొని జుట్టోడిలా రోడ్డుమీద కొద్దాడా? అంతే, ఇంటిగుమ్మం ఎక్కేళ్ళప్పటికీ ఒక్క రంగికాని

వేదిలో వుంక దంటె నమ్మండి. పోవితెండి. ఇప్పుడు మా ఇంటిలో నాకు కాస్త స్వతంత్రం వచ్చింది — అదేవారు. ఇక నా దృష్టివధులో నిరంతరం విల్చి నాట్యం చేస్తున్నది మంగి. నా అలోచనంతా మంగిమీదికే పోయింది.

ఆ అలోచనే నమ్మ తిన్నగా మంగి ఇంటికి చేర్చింది. ఆ అలోచన ఏమిటంటారా? మంగివి ఏలాగై వానరే. అద్దీపవిలో చేర్చేయడమే. మా అద్దీలో వెజురుమోతకు అడవాళ్ళే పనిచేస్తారు. కావి సందేహం ఏమి టంటారా? అడజట్టు మేత్త — వెంకమ్మ వుండే. అమ్మ. అది మా దొంగముండ. విజంగా రాక్షసి అనుకోండి. దాని దయమీద అభారనది వుంది. ఆ ముండలో నయ సాధించడమంటే తిమ్మరానలో ఇత్తడిముంత సాధించినట్లే.

నేను మంగి ఇంటికి వెళ్ళుటప్పటికి వాళ్ళమ్మ వీధిలో కూర్చొని కొడవలి నూరుతోంది. నేనిదిగా. —

“అత్తా, మంగి రేదూ.”

“అదిగో బొడ్డిలో పడకలు దడుస్తోంది” అని చేయెత్తి చూపిస్తూ ‘కూర్చో నారాయణా, రాకరాక వచ్చావు.’ అంది.

“ననుండి” ఒక సంగతి చెప్పాలని వచ్చా. అన్నట్టు మామయ్య అడితేకి వెళ్లేదా.”

‘తేడుగారి. ఆ సంగతేమిటో చెప్పు’ అంది. అవిడ అత్రుతతో.

“పూహూ.... మంగివి అద్దీలో పెదీకే బాగుంటుందవి.. ఆ శేషగిరిరావుగారింట్లో ఎంత రెక్కలుముక్కలు చేసుకున్నా నాలుగు రూపాయలేగా ఇచ్చేది.” అన్నా అరుగుమీద కూర్చొని.

మా అత్తకు కిరెక్కింది.

“విజయ నాయనా, ఏంసరిపోతుంది చెప్పు” అని ఏదో అలోచిస్తున్నట్టుగా ఒక విమర్శన పూర్తయింది.

“ఏం అత్తా, ఏమిటాలోచిస్తున్నావు?”

“అయ్యో, ఏమిటేదూ, అంత జరుపు పనులు మా మంచి చేయగలదా” అని.

“మోపేది వెతురేగా?”

“వరే అయినాస్తాడుగాని, ముందర చెప్పి అడుగు ఏమంటుంటే?” అని — నానె పు రెప్పలాడిస్తూ.

నేను చెంగున దొడ్డిలోకి దూకాను. మంచి పిదకలు వరుస్తోంది. “పాపం వగలల్లా అక్కడ, తాతలు ఇక్కడ — వది” అనుకున్నా. చాలు వెళ్ళి ప్రక్కలో గిరిగింతలు వెట్టాను.

మంచి వెనక్కి చూచి —

“ఎప్పుడూ వేళాకోళమే! అమ్మ బయటనుంచి చూస్తే!”

“చూస్తే ఏడస్తుందా?”

మా అమ్మ ఏడవాలా?

ఓపి పిచ్చిదానా! మీ అమ్మ నవ్వాలనే నేనన్నది మీ అమ్మ నన్ను ఇక్కడికి పంపింది. ఇంతకీ పినే మంటానో? అని.

“ఏమిటి.....” అని నరులమీద చెయ్యివేసింది, కిరగిరి కొడుకులందా అనిపించింది

‘అద్దీ’లోకి వచ్చేయగూడదూ! ముతంగ ఇద్దరిం ఒకరిగ్గరుందొప్పు. ఏమంత పెద్ద పనేమిటి! వెదురు మోతేగా! కూరీ కూడా ఎక్కువ.’

మా బాబోళ్ళకుంటాదా?

“వాడే వొప్పుకుంటాడు. నొప్పా, నొప్పా!”

అంతట్లోకే మా అప్పన్నమామ ఎక్కి టినుచొచ్చాడో! వీధిలో మాటలు వినబడుతున్నాయ్.

నేను మంగిని కండ్లతో పుక్కాహాసరుస్తూ.

“ఏం చెప్పు, మతి మీ బాబుతో మాట్లాడనా!”

మంగి మాట్లాడలేదు. కాని అంగీకారం అముఖంలో మెరిసింది. నేను మళ్ళా కితకీతలు పెట్టి, చెంగున చూసి బయటికి వచ్చేసాను.

“ఏం మామో! ఎలాగుంది?”

‘ఎలాగుందిరా! అంతా నీతోనే సరి!’ అన్నాడు నిరుత్సాహంగా. “నీకు అంతకంటే మంచిపని చెబుతారా! అవి వీధిలో నున్న మా అప్పన్న మామమ అతుగు ఎక్కింకా.

‘మామో, ఎందుకలా రాక్షసుల నానాబాధలు. కండ్లు కాయలు చేసుకొని పనిచేస్తావు—పదిరూపాయలకోసం! అంతా చూస్తే నీకుటుంబ దాయం ఇరవై ఐదు రూపాయలకు మించలేదుకదా! మంగిని ఆదితీలో అడ జట్టులో చేర్చేయకూడదూ—రోజుకు ఎలా లేదన్నా యీ నీజనులో రెండు రూపాయ లొస్తాయి. పనా! — శేలిక కూడాను. ఏం! ఏమంటావో! అన్నా.

“ఓయ్ బాబో! ఆ వెంకమ్మముంద దబ్బు ఇస్తే నేగిని చేడ్చు కుంటుందా!” అన్నాడు గుండెలు వాడుకొంటూ.

“మోహనరావుగారిని పట్టుకుంటే అ లంకిణీముంద వెంకమ్మతో

చెప్పి ఎలాగో యాదై కూపాయలం రైటుచేస్తాడని నమ్మకముంది. అందు
లోనూ ఆడజట్టుకు రేటు తక్కువలెంది. నేనన్నా — నేచెబుతాగా
క్రికెకుంటే చిటికెలో తిర్చుకోవచ్చు. యీ పూరిగుడిపేటద యాదై
కూపాయలు అప్పు తీసుకురా. తరువాత పవంతా నేను చేస్తా.”

“ఎరి నీ యిష్టం ....” అన్నాడు నేను చంకలెగరేస్తూ వెళ్ళి
పోయాను.

20

అవేళ అమావాస్య. అమావాస్యంటే కూలోళ్ళకు మంచి హుషా
రుగా వుంటుందిలెంది. అదితీలన్నీ కట్టేస్తాడు. ఇక కూలీలు విషా అయి
పోయారన్న మాటే.

పది అయింది. మా అమ్మ ఇంటిలో పొయ్యి రాజేస్తోంది. నేనూ
మా తమ్ముడూ. నాన్నా యింటినద్దనే వుండి ఇల్లు నేస్తున్నాం. మా
స్లయ్య క్రిందుండి ఆకులందిస్తున్నాడు. నేను ఇల్లు ఎక్కి ఆకులు సరు
తున్నా. మా బాబు క్రిందుండి ఆకులు ఎలా వర్దాలో చెపుతున్నాడు.

దూరంగా మోహనరావుగారు కనబడ్డారు అయిన తల దెదరి
వుంది బట్టలకూడా మానేయి. చటుక్కున నేను మా నాన్నతో అన్నా —

“నాన్నా మోహనరావుగారు వస్తున్నారు.”

అప్పటికే నమీపించిన మోహనరావుగారిని చూచి. మా బాబు
అప్యాయంతో —

“రంది. రంది.” అని ఆరుగురై చాప వేసాడు.

మోహన్ రావుగారు అడుగుపై కూర్చున్నారు.

మా బాబు నమస్కారం చేస్తూ —

“ఏం పెంపు?” అన్నాడు.

“ఏమీలేదూ. భీమయ్యతో మాట్లాడాను. యీ వేళ అమావాస్యగా, కమిటీ మీటింగు వుంది.”

“మేష్ట్రీల మీటింగా?”

“అవును మీరు రావాలి.”

ఏమిటంటి విషయం.

“కూలీ పెంపుదల విషయం. ఏడాదినుంచి సాహుకార్లు మొంకి చెయ్యి చూపుతున్నారు. యీ సీనియర్ నాయనా తేల్చేయాలి.” అన్నారు సూటిగా.

“అయితే కావివ్వండి. మీటింగెక్కడా?” అన్నారు మా బాబు. మా బాబు ముఖం చాటంతయింది. ఎండుకంటాళా? మా బాబుకు తబ్బు అనేకప్పటికి వస్తుందంటి సంతోషం.

మోహన్ అన్నారు.

“కోటిలింగాల గుడిలో.”

నేనూ ఇల్లు దిగాను. మోహన్ తో అన్నా.

యీవేళ మీరు ఇక్కడ భోజనం చేయాలి.

“అబ్బే నేను వెంటనే ఇంకో పని చూచుకోవాలి.

“తప్పదు. భోజనంచేసి చూడకోవచ్చు.”

“పని ముందా? భోజనం ముందా? అన్నాడాయన.

మా బాబు బంపంతం పెట్టాడు. మోహన్ ‘సరే నవి ఒప్పు కున్నాడు.

“అమ్మా, మోహన్ గారికి కూడా ఇంకో సోలడు బియ్యం వెయ్యవే” అని మా బాబును ప్రక్కకు పిల్చి “మంచి మాంసం తే నన్నా.” అన్నా: ‘సరే’ అని మా బాబు కూరబుట్ట తీసుకొని బయటదేరాడు. నేను బయటికి వచ్చి —

“రండి టీ తాగుదాం!” అని మోహన్ ను “బలవంతంగా. హోటలుకు తీసుకువెళ్ళి మా పల్లంకూడా మాతోనే వచ్చారు.

టీ త్రాగుతూ మోహన్ సంఘవిషయాలన్నీ చెప్పతూ అంటారతదా:

“మీలాంటి యువకులంతా శయ్యరై సంఘానికి నాయకులవ్వాలి తెలసా: ఈ పెత్తంతో కడలేకపోతున్నాను. చూడుమరి, వీటింగంటే ఒక్కమా రాదు. నానాబాబు పదవలపివస్తోంది, కూలి పెంపుదల గురించి, ‘యూజే వీటింగులో’ తేల్చేయాలి. వీజుకాని పోతే సాహుకార్లు రొట్టి నేతిలో పడుతుంది. అందులోనూ, సంఘం నిర్దుశింపే బలంగా పుండదంవలన సాహుకార్లు తప్పనిసరిగా లొంగుతారుకూడాను. ఆదయాక సంఘాన్ని ఇంకాబలంగా తయారు చేయాలి.”

“బలంగా అవతరమంటే...? అన్నా కలగోక్కుంటూ

“ఇది తలచుకుంటే ఐపోయేకాదు కార్మికులందరికీ సంఘ శక్తి చెప్పి సంఘంలో చేర్పించాలి, తదివార ఐక్యత రావాలంటే కార్మికులంతా వారి కోర్కెలపై కలసిపోదాడేలా చేయాలి. ఈ ఐక్యపోరాటానికి మేత్రీలాటంకిమోతారు. అంచేత యువకులను నాయకులను చేయాలి.” అమాట అన్నప్పుడు మోహన్ ముఖంలో ఒక రిక్తిమైన విచారం, పట్టుదలా కూడా కన్పించాయి. నేనన్నా:

“మీరేం భావపడకండి. మేము కష్టపడి అందరినీ చేర్చిస్తాం. తరువాత భారం మీది. సరే! ఇప్పుడు ఏం చేయమంటాకో చెప్పండి.”

మేత్రీలు ముందు మీటింగుకు వస్తే చాలు.” అన్నదాయన, అబ్బి యాయనకంత బాధ ఎందుకో నాకర్థంకావడంలేదు ఈయన ఒడిలో పడేది కూడా ఏమీలేదు. సరే! నిస్వార్థత్యాగి. నా జీవితాన్ని గట్టెక్కించిన మహానుభావుడికి ఏదో పుడతానికి ప్రదర్శించడం మంచిదేగా, నేనన్నా. “సరే! మీరు భోజనంచేసి గుడిలోకి చేరుకోండి. మేత్రీలందరినీ మేము లాక్కొస్తాము” అని వేదిద్దరం మోహన్ ను ఇంటికి అప్పజెప్పి వెళ్ళి పోయాము. నాకు తెలుసుగా యీ మేత్రీలందరూ.

21

గుజ్జగా పెరిగిన చింతచెట్టుకు వెనుక లాచేసి వుండి. మా మంగి — “మా” అంటున్నానంటే, ఎప్పటికైనా మంగి నాడేదండీ! మరీ, కచ్చా దిగించి పైట వెనక్కి తాగి, పెనుకనుంచి ముందుకులాగి, మోలలో గ్రుచ్చి, అలాటలోంచి ఒక్కొక్క వెదుకూ పైకిచూస్తూ తీస్తోంది. దిగించి కట్టిపైటలోంచి మామంగి యవ్వనం నాకోసం ఎదురు చూస్తున్నట్టుంది. విజంగా మా మంగి చూడడానికి ఎంత అందంగా వుంటుందమకున్నారూ. అలా వెదుక్కు లాగుతుంటుంటే, కష్టంతో పెన్న చిలుకలు తున్న గొల్లభామలావుంది.

జై హి

నేను దగ్గరకెళ్ళి ....

'తెలిసిందా? జుంగీ! కూలి పెంచమని సాహుకార్లను అడ్డుకోవడానికి సంఘం తీర్మానించింది. నీ కూలికూడా పెరుగుతుందిలే. ఇక మీ బాబు భూమిమీద విలబడడమకో.' అని నా చూపులు మంగివైపు విసిరి ముందుకు సాగబోయాను.

"ఇదిగో నారాయణా! ఈ వెడళ్ళు పైకొమ్మలకు తగులుకుంటున్నాయి. కాస్త తప్పిస్తూ!" అని నా వైపు జారిగా చూచింది.

"ఓహో, నీ కూలితో నాకేమన్నా వాటా ఇస్తున్నావా? నేను సాయంచేయడానికి!"

'వాటా ఇస్తేనేగాని సాయంచేయవన్నమాట!'

'మరేమనుకున్నావ్. ఏం? వాటా ఇస్తావా? అని చిలిపి చూపుతో మంగిని వలకతించాను. నేను సాయంచేయననుకున్నారా ఏమిటి! ఆ మాటకొస్తే నా మంగికోసం నేనేమైనాచేయడానికి ఏదోమే కాని వుండిగా. కాస్త (?) అదంతా మీకు చెప్పాలా? ... అర్థమయ్యే వుంటుంది మీకు.

మంగి ఏటవాలుగా దినస్సులావున్న కనుబొమ్మల దిగువనుండి. తుమ్మెదల జంటలావున్న, కడ్లచూపులతో ముఖాన్ని కల్పిండ్లకి దించింది. అంగీకార మాచకంగా.

అదితీలో వేగకోళం అంతకంటె స్వేదమించకూడదుగా మరి. నేనూ నాజగెడళ్ళు సాయంచేసి వెళ్ళిపోయాను. మరి వెళ్ళిపోతే సంఘం గొడవలు ఎవకు చూస్తాడు?

కూర్చి పెంపుదల గురించి అవసరమైతే కూర్చున్నందరినీ సామాజిక వర్తకు తీసుకెళ్ళి అందోళన చేయాలి. నేను దొంగనని ఇంకా తల నెరపిన రకాలు ఎత్తుపొడుస్తున్నారు యువకుల మాత్రం నాకూడా పడుతున్నారు — వీళ్ళు పట్నానికి చేరినట్టు. ఎలాగయినా యువకుల బుర్రలు స్వచ్ఛంగా వుంటాయగా. ఇప్పుడు యువకులే సంఘం గొడవల్లో ఎక్కువ సాయంచేస్తున్నారు.

అబ్బ! ఈ తలనెరిపిన మేష్ట్రీలతో చాలా కష్టంగా వుందండీ. వీళ్ళకు తెలివితే చెప్పితే వివరాలు: “ఏకేం తెలుసు” అని నన్ను అడుగుతారేమో — పెద్ద తెలిసేదేముంది చెప్పండి: అంకా ఐక్యమత్యంగా వుండడమేగా, ఎవరికైనా కావలసింది: తెలియకపోవడానికి మోహన్ రావు గారు అప్పుడప్పుడు విషయాలు చెప్పకపోతేనేగా:

నిన్న కమిటీలో జరిగిన విషయాలన్నీ చెప్పేరు. దొంగముఠా కొడుకులు — యీ మేష్ట్రీల పెళ్ళాలు పనిచేస్తే తెలుసును: ఆదనాళ్ళ కష్టం. వీళ్ళు కమిటీలో ఆకాశాళ్ళకు కూర్చిపెంపనక్కర్లేదన్నారుట. వాళ్ళు కష్టపడడం లేదంటారా: చెప్పండి: మగోదేంత పనిచేస్తున్నాడో. ఆడవీ అంత చేస్తోందికదా: ఇక ఆడ. మొగ లేదమేమిటి చెప్పండి: మరి మోహన్ రావులో నరసమ్మ వుంటే: మొన్ననే ఇద్దరి సిల్లెలను వొదిలిపెట్టి అవిడ మొగుడు కాటికి పయనించాడు. పాపం నరసమ్మకు ఆరోమాసమో, ఏదోమాసమోకూడానూ. పెద్దకుర్రోడు నమవుకుంటున్నాడు: అవిడ పని చేయకపోతే గడవదు. గర్భిణీమనిషి అవిడనెవరూ చూడేవారులేదు. పైగా యీ మేష్ట్రీలు చెప్పవ కబుర్లు. నన్నడిగితే అవిడకు ప్రసనించిన మూడు

నెల్లవరితైనా సంఘం డబ్బు ఇవ్వాలంటాను. మేస్త్రీలకు సంఘం డబ్బు ఇచ్చిపెట్టడానికి ప్రాణం వొప్పుదుగా? వోసీ సాహుకార్లను అడుగుతారా అంటే అబ్బే. తమ మెహర్బాణీకి అటంకం. ఇటువంటి తకాలను ఎంచేయాలి? చెప్పండి. వీళ్ళు పనిచేయరు. పనిచేసే మమ్మల్ని బెదిరించడం, దొరికింది — ఒకటి; మాట్లాడితే కూలీ తెగ్గోస్తాననడం. వీళ్ళ పరిపాలన ఉన్నంతవరకూ సాహుకార్లు మాత్రం లొంగరు.

అంచేతనే నాకు ప్రాణం విసిగిపోయింది. కుర్రోళ్ళందరికీ కిరెక్కింది వీళ్ళ గుట్టు బట్టబయలు చేయించేస్తాం. వీళ్ళు కూలీ పెంపకానికి వ్యతిరేకించినట్టు అందరికీ చెప్పేసా.

ఆ వెంకమ్మ లేచూ, లంకిటీముంక. తానిని పట్టుకుని చింతచెట్టు దలిపినట్టు కులిపేరు — అడవాళ్ళంతా. అడంబుంది కండా?

“ఆ వెంకవ దొంగముండాకొడుకు చెప్పితే మీరు నమ్ముతారా?” అని.

వెంకవందా? దీనిబ్రతుకంతా అలా గుప్పెట మూసి ఉన్నంతసేపే

ఆ విషయమేదో తేల్చుకుందామనే నేను ఇప్పుడు వెళుతున్నా.

అంతట్లోనే మంగి అప్పుచేసింది. దీని సంగతేదో తేల్చేస్తానులండి? దీని వెంకమ్మ వేషాలు నా దగ్గర కుదించు? నిలబెట్టి అడిగేస్తాను.

22

కూలీ పెంచాలన్న ప్రచారం అందరిలోకి వారంగోజిల్లోకి ప్రాకిపోయింది. రాత్రిలు యళ్ళవద్దకుకూడా వెళ్ళి చెబించేసాము. మరెవరువుతుందో, ఆనేక మోహనతాప్రగారు అడితీలోకి వచ్చాడు. మోహన

నని తెల్లనాడరూమునే అయిపోయిందితెండి మోహనరావుగారు వట్టేదిప్పటికి మారుజాతి బాబాయి కమాను చేస్తున్నాం అయిన రాగానే నేను పనిలోనుండి తేది వెళ్ళాను. మా పల్లయ్యనుకూడా తీసుకొని. మేం ముగ్గురమూ మాట్లాడుకొన్న తరువాత మా జట్టులో వీరరాజు లేడూ, వాడితో చెప్పా—సరిగ్గా పది పదిహేను మంది కుర్రోళ్ళను లాక్కొచ్చారు.

మోహనరావు మమ్ములను అడగడం మొదలెట్టారు—

“అడవాళ్ళేమంటున్నారు?”

“ఏమనడం ఏమిటి: కూలీ పెంపదం అంటే ఎవరు వ్యతిరేకిస్తారు రెండి ఆ లంకిణీమొండ వెంకమ్మనూ, దాని శిష్యురాలంద్రేగా—మనకు వ్యతిరేకం. ‘అ ముంజును భీమయ్యెంత చెబితే అంతా’ అని తడుముకోకుండా చెప్పేరు మా తమ్ముడు

“సరేలెండి ఏదో కొంతమందికేంలే. ఇంతకీ ఆ వెంకమ్మ వెనుక ఎవరూ లేకుండా చేసుకోవాలి మనం ..... పూ! ఇక మేష్ట్రీలేమంటారు: మీరు ప్రచారం చేస్తోంటే మాట్లాడకూరకున్నారా వ్యతిరేకించారా’

“ఎవ్వరూ మాట్లాడలేదు.’ అన్నా. నేను.

పెంటనే వీరరాజు అందుకొని,

“మాట్లాడలేదు. ఇక్కడ బాగానే ఉంటున్నాడు. ఇంటి దగ్గర ఎత్తుకున్నారు జెండా, మన మేష్ట్రీ మరీను’ అన్నారు.

“ఏళ్ళను లేకతప్పే నేగాని లాభంలేదండీ! దొంగముండా కొడుకులు’ అన్నారీంకో యవకుడు.

అ యువకుడెవరో తెలుసునా అంటే, సాసం మొన్న ఓ పూట తల్లికి సుస్తీగవుంటి రాకపోతే మేత్రి వారం రోజులు పనిముట్టడానికి వీలేదన్నారు. అందుకే అతనికంత మంట.

మోహనరావు, నెమ్మదిగా అన్నారు

“తొందరపడకండి, ముందు మనకు నిలబడడానికి చోటుమాసు కుంటే, పడకోడానికి అదే దొరుకుతుంది.”

“అవును నిజమే. వీళ్ళకు చాలా పరుశుణి వుంది, సాహకార్లకూ, కూలీలకూ, వీళ్ళంతం అంత” అన్నాడింకాక యువకుడు.

“అందుకే మనం జాగ్రత్తగా చూడుకునేవాలి. మనం నడిచేమార్గం ముళ్ళకంచెలతో వుందని మరచిపోకండి. నరేకాని మొత్తంమీద అంతా కూలి పెంపుదలకోసం అడగడానికి అనుకూలంగా వున్నట్టేగా” అన్నారు మోహన్.

‘అ. అందుకు సందేహంలేదు.’ అన్నాడా పీరాజు.

మా జట్టులోనే ఇంకొకరు లేరు—

“ఏమిటి సందేహంలేదు? మరి మొన్న ఎంత గొడవచేసాము?”

“వాడు సంఘానికి వ్యతిరేకంలా వాడిన మేత్రిలలో పెట్టి జుల్మానా వేయిస్తేనేగాని బుద్ధివాడు.” అన్నాడు పీరాజు.

“మోహన్ రావుగారూ, వాడేం చెప్పినా వ్యతిరేకమేనండీ? వాడంటాడుగంతా, “సాహకార్లు, మన తండ్రిల్లాంటివారు వాళ్ళకు తెలిదేమిటి బిడ్డల కంగడి? వాళ్ళే చూస్తారు. అనవసరంగా మనం ఆడిగడిస, తండ్రి

బద్దకు చీలికలు తేవడమే"నని దీనికేం చెయ్యమంటాడు? అని శ్రద్ధించా నేను.

అతని గురించి ఏమీ అనకండి. అతనికి కాంగ్రేస్‌లోళ్ళ సహారు ఎక్కువ. అందులోనూ. మన సంఘంలో అన్ని తరాలవాళ్ళూ వుండాలి. ఐతే పూర్తిగా వ్యతిరేకులురాదు. నేను చెప్పేది సంఘం గురించి. చని తేసే వాళ్ళంతా వుండొద్దు. అతనికి కొంతమంది వున్నారు. అతనంతకీ దినకపోతే నెమ్మదిగా అతని తమ్మును అకొంతమందికి చెప్పి మన సంఘంలోకి తీసుకురావాలి" అన్నారు మోహనరావుగారు.

"వాడికి నేనప్పుడే చెప్పానుగా "అడిగిలేగాని అస్సైవా పెట్ట"దని" అన్నాడు వీరరాజు వీరరాజున్నాడే వాడెప్పుడూ చురకర్తిలా చూట్లాడేస్తాడు.

"అయితే మరి మేరేంద్రుని పిలిచి సాహిత్యార్థ వద్దకు పంపొద్దా" అన్నాడు. మోహనరావుగారు --- మా అంగీకారకోసం ఎదురుచూస్తూ.

"మనమంతా వెడదాం." అన్నాడు మా తమ్ముడు.

"ముందు మేరేంద్రుని పిలివండి. అనలు వాళ్ళేనుంటారో చూద్దాం" అన్నాడు మోహన్.

నేను, మా తమ్ముడు మేరేంద్రుని పిలుచుకు రావటానికి వెళ్ళేం.

నేను ప్రెసిడెంటు భీమయ్య దిగ్గరకెళ్ళి. మోహనరావుగారు రమ్మంటున్నారు అంటే అతనంటాడు గదా:

"మిమ్మల్ని వతి వాచితినెట్టి ఇలా ఎవడు తిరగమన్నాడు? జాగ్రత్త. కూలి ఎగ్గోస్తా. మీరు వెళ్ళి పనిచేయండి. ఆ గొడవలు మేం తూచు కుంటాలెండి." అన్నాడు మీసాలు మెరిపెడుతూ.

“అబ్బ ఆ విషయం చెప్పడానికి ఇప్పుడే పనిలోంచి వచ్చేం. వారికి చుట్టి పని వుండటం .... ” అని నేనంటూండగానే అద్దంగా వచ్చి —

‘మీరు పొంకి, పెడతానులే’ అన్నాడు బిరుసుగా.

భీమయ్యకు అలా చెప్పేమే కాని పనివేస్తూ కూర్చుంటే యీ మేస్త్రీలాస్తారా? బాళ్ళను దేనికన్నా పిరిపడం అంటే, అమ్మోరుకు మేకపోతులను తోలుకెళ్ళినట్టే, కదండీ.

రెండు గంటలు తంటాలు వడ్డం అలరకు పడకొందు గుంటలకు మేస్త్రీలంతా చేతాడు.

మోహన్ తావుగారిని చూస్తే సమస్కారం పెడతాను భీమయ్య కాని ఇప్పుడు పెట్టలేదు, మోహన్ తావుగారే భీమయ్యకు సమస్కారము చేసి —

“వరే సావుకార్తవర్దికు పెడదాం” అన్నారు

“చేసికో” అన్నాడు, ఒక ముకలి మేస్త్రీ

“హారీ ఎక్కువ అడగాలనుకున్నాం.”

“నేగా పాగా లేదేమిటండీ లేదేకీ గోచిందీ నయనమని సాహు కార్తేమనుకుంటారో” అన్నాడింతాకే మేస్త్రీ

ఈ మేస్త్రీలున్నాడు చూచారూ అటువంటి కబుర్లలో ఒకడు బాబు ఒకడు భీమయ్య అంటాడు —

“అవును ఇప్పుడెందుకూ? తరువాత చూచుకోవచ్చులెండి అదీగాక పోయినా అంతా ధోవతానికి పోయేదేకీ, పని రద్దీదేకీ చూచాను ”

కారికేస్తై మెదకు. మెదకేస్తై కారికి వెయ్యదం కాకపోతే
అతను బిప్పినదాంట్లో అర్థమేముంది చెప్పండి ఒకనైపు బోజనాలవేళం
టాడు. మరొకవాంక వన రద్దీ అంటాడు: 'వాంక దొరకనమ్మ దొంక
పట్టుకు ఏడిచింద'ని ఎందుకు చెప్పండి. అతప్పించుకునే మాటలా.

మర్యా సానర్ని పెద్ద మేట్రీలా కచ్చి —

“ఒకవేళ వెడితే మరలా మీరెందుకు?

నాకు ముక్కుమీదకొచ్చింది - కోపం. నారుపోపి. పీరుపోపి, వంటి
పిద్దలా సంజూచ్చి పోషిస్తున్న మోహనరావుగారిని తులనాడుకుంటే.
కోపం రాదంటారా? నేను వెంటనే తగులుకున్నా.

‘మీరెందుకప్పుడు? అయన్ని సంఘం దెక్కటకీగా ఎందుకెన్ను
కున్నారు?’

నూరన్న గొంతుతో పట్టివెక్కాడు : దట్టముంది. గుక్క క్రిస్టు
కోలేక —

“ఎవడూ ఎన్నుకోలేడు.”

“అ. నీవొక్కడని ఎన్నుకోకపోతే పరిపోయిందా?”

“సరే. సూతన్నగారూ మీరే వెళ్ళండి. ఎవరు వెళ్ళినా యీ
కూలోళ్ళ కోసమేగా” అని వర్తబోయారు మోహనరావుగారు. అయినటు
తీవకారణ్యం ఎక్కువతెండి. కరుస్తున్నా ముద్దుపెట్టుకునే లకం.

అంతటోకే మా బాబు కలుగజేసుకున్నాడు మా బాబు అ. శే
మేట్రీలోకూడా చాలా గొరివం.

“ఏమిటోయ్, సూరన్నా! పెద్దా చిన్నా లేదేమిటి! సరే మోహన రావుగారూ మీరుంకండి. మేం వెళ్ళాం..... మీరు వస్తే సైబాదం బాదు.” అన్నాడు.

కర్కశిరగతుండా, పామువానాకుండా చూట్లాడేడు మా బాబు. నాకు అమాటలు ఇష్టంలేవనుకోండి. పోనీలేండి, ఏదో బండి గట్టెక్కింది. అదే బాబు.

“సరే వెళ్ళండి. నేవిక్కడే వుంటా.” అన్నాడు మోహనరావుగారు.

“హా, పవంతి అడిగొద్దాం—మొందేలుకొట్టి మొలేస్తారా ఏమిటి. అన్నట్టు ఏమండీ. సాహుకార్లకు తీర్మానం పంపేరుకదూ? అన్నారు మా బాబు.

“అ, పంపి అప్పుడే బాదుకోజాలెంది!” అన్నారు మోహన రావుగారు.

మా బాబు మాట. మేష్ట్రుల తాదాసలేకపోయాడు. వీరు ముఖ్యముఖం చిట్టిస్తూ మౌనం వహించాడు. సూరన్న మూతివిరుగుకొని వెళ్ళి పోయాడు అదిగంత ఇతన్నెవడు పిలిచేడిలేండి. సూరన్నకు పిలవని పేరం తానికి తయారవడం ఇష్టమే.

అంతా వర్తకుల వద్దకు వెళ్ళారు సంచలనలాన్ని గుర్తించిన సాహుకార్లు వచ్చినట్టు కూలిపెంపుదలకు అంగీకరించారని ఇంకో గంటకు తెలిసింది ఇక చూచుకోండి అదితీ ఎలాగుంటుందో —

ఓ, ఓకాదు! యీ వార్త పొడితనంలా సాకిపోయింది కూలీలంతా పుత్తాహపడిపోయారు. మేష్ట్రుల ముఖాలు అరిచేయలంతయ్యాయి.

మరునాడు ఉదయానికి ఏ రేవులో చూచినా ఇదేగోల. వజ్రం కలకలలాడనంలా వుంది. కోటిలింగాల రేపతా వెదురుతెప్పంతో నిండి పోయింది. వెదురు మొస్తున్న ఆదజిత్తుల కేరింతలు, పిళ్ళకు వచ్చిన ఆడదాళ్ళ గుసగుసలూ అన్నీ చూస్తుంటే, శివరాత్రి తీర్థాన్ని మరచిస్తున్నాయి. మాటలా — రూపాయికి పావలా కూలి పెరిగింది.

అప్పుడే సూర్యుడు తూర్పున తయారు అవేళ ఉదయాన్నే కాస్త గోదావరిపై మబ్బు క్రిమ్యుడం వలన — సూర్యకిరణాలంత వేడికలేదు. అంతట్లోకే చల్లగాలి వీచింది. గోదావరిపై మబ్బులు కరిగి జల్లుకొట్టడం మొదలైట్టాయి. ఆ జల్లుపై తూర్పునండి ప్రసరిస్తున్న సూర్యుని నవ్వు కిరణాలు పడి — చక్కటి ఇంద్రధనుస్సు నేర్పరివాయి.

అ గోదావరిపైవిపై అడ్డంగాబడ్డ ఇంద్రధనుస్సు. మహోల్లాసమైన ఏడు వన్నెలతో నన్ను మైముడిపించేసింది. ఆహా, అవన్నెల్లో ప్రకృతి శోభంతా తోజీకనలాడిందంటే నవ్వుంది. మహాకిపురి కిలాలు చిందించిన నవరసాలను ఆ చాయలు వెలిగ్రక్కుతున్నాయి ఆ దనుస్సుపై నున్న చూచావన్నె చంటిపాసల పీతికనుపాపల్లోని అమాయకతను. పిండిచాయ నూతన వధూవరుల ముఖకవళిల్లోని నవ్యకాంతుల్నీ, నీలం — కిన్నె తల్లుల కాంతి వాచలనూ, ఆకువచ్చ నవ్యశ్యామలమైన పంట పొలా అనూ..... క్రిందా యెరుపు, పేదల పిల్లవాళమూలను వెల్లడిస్తోంది విజంగా ఆ ఇంద్రధనుస్సు ప్రకృతిశోభలేకాదు. చూసేజాతి ఆశంను రేకె త్రివేదానికే అవతరించినట్టుంది.

ఆ కాంతుల క్రింద, గోదావరిలోనుండి వాడ్డుకొచ్చే ప్రతి ఆలా “తథా” మంటూ మెరిసిపోతుంది. ఆ ఆలయ మోసుకొచ్చే పిల్లగాయలకు రేపులోని కూలిపడుడుల ముంగురులు రెవరెపలాదుతూ కొట్టుకుంటున్నాయి. అ ఇంద్రవజ్రస్సులోని రంగుల పడుతున్నందువల్ల అ పడుచులు వన్నె చిన్నెల పట్టిల్లా గుంపులు గుంపులుగా కనబడుతున్నారు.

నేను ఆ కోటిలింగాలరేపులోని రావిచెట్టుక్రింద విలబడి, ఆ దృశ్యాన్ని రెప్పువాల్యులందా తన్మయిదనై తిలకిస్తున్నా.

నీలాటిరేపులో నీళ్ళకొచ్చిన ఆదవాళ్ళ సందడిచూచి ఆ మాటలు వినాలని ముందుకెళ్ళా ఇంకేమున్నాయ్ — స.సారా గొడవలు. “విజయ వాసం” ఇగోడు ఏదో డబ్బు తగలేస్తాడు. కాని, అనలు సంసారమంతా మోసేవాళ్ళు ఆదవాళ్ళే కదండీ. అదైనా ఆదవాళ్ళకు యీ సోదంతా వెళ్ళ దోసుకోడానికి నీలాటిరేపు, నూతిగట్టూ తప్ప ఇంకేముటాయీ, ఏమైనా సంసారం చేసుకునేవాడు ఆ ఆదవాళ్ళ మూలంమండి నేర్చుకోవలసింది ఎంతైనా వుంటుంది.” అనుకుంటూ ముందుకు సాగా.

ఇలాగే తలకోమాటా చెప్పుకుంటూ ముందుకు సాగుతున్నారు.

కొంతమంది కూలీలు నీలాటిరేపు ప్రక్కనుండి రేపులోనికి వెళ్ళు తెప్పల కట్టుకెగ్గొడుతున్నారు. మా మంగి ఒడ్డునే వుండి మా మంగిని అప్పుడు చూడవలసిందే. వెలిసిపోయిన ఆకుపచ్చలంగు చీరపై ఇంద్ర ధనస్సులోని ఆకుపచ్చలంగు పడి రామచిలుకలా వుండి, విగవిగలాడు తోన్న భీరం, ఆ సుందరి బుగ్గలు, అబ్బి ఎంత చక్కగా వుందను

కున్నారు: — మంగిప్రక్కనే వున్న ఇంకొకావిడ మంగితో ఏమంటుందో విన్నారా:

“చూచావే మంగీ, సంఘం ఎంత మేలుకేసిందో, పోనీలే, ఏదో కాస్త యీ వర్షాకాలం వెళ్ళిపోతుంది” అని.

దానికి జవాబుగా మా మనిగి అంటోంది,

“అయి మన మేష్ట్రీలాంటిది వుంటే, మనం రెండు చేతుల్తో కూడు తినాలి. ఆ మోహనరావుగారు నిజంగా చేవుడమకో, ఆయన లేకపోతే మన కూలీ గురించి చూచే నాడుడెవడమ్మా!” అంది.

మా మంగి ఇంత తెలివైనదనుకోలేదు నేను. ఆ జవాబు వి. నాకు మంగిని ఎంత త్వరగా పెండ్లారేద్దామా; అనిపించింది.

“అవునమ్మా! ఆ నారాయణ చెప్పేడు నాకావిషయం. కూలీ ఎక్కువ చేయక్కర్లేదండట ఇంకా మాకీ పురుసుతో యీ ముద్ద దిగితే బాళిందట వంగవాడిముడ, ఏం క్రొవ్వెత్తిందమ్మా దానికి. దానికేం? — అవును కున్నోదే పెడతాడు. పైగా, కష్టపడకుండా యీ కూలీతో హాయిగా కాలు మీద కాలువేసుకొంటుంది. దానికేం? అంది అనిడ.

ఈ మాటలన్నీ ప్రక్కనున్నవాళ్ళు వింటూ ఆ మాటల్లో తాముకూడా మాటలు కలపుతున్నారు

మా పేటలో ఒకావిడ అందికతా!

“మన నారాయణ ఎంతవాడయ్యాడు. పోనీలే గౌరవాన్ని సంపాదించుకుంటున్నాడు, పదిపేలకీ అలా వుండవలసిందే.”

నేనప్పుడు వెంటనే మంగి ముఖమాచాను. మా మంగి ముఖంలో ఏగు కనబడింది. తాను కోరే మగోడ్ని గురించి ఎరుటి వారు పొడవగా వింటే ఆ అడదాని సంతోషం ఎలావుంటుందో వేరే చెప్పాలా; నేను మంగిని చూచి సంతోషించేనేగాని, వెంటనే ఒక తర్కసంఘంలో వతి పోయాను, అదేయిటంటాతా:

“నేను గౌరవం సంపాదించుకుంటున్నానని ఈవిడబోంది — యీవిడే క్షాదులెండి. ఇటువంటివాళ్ళే ఎక్కువగా అంటున్నారు. అయితే నేను చేస్తున్నవివి మంచిదేగా. మరి ఈ మేష్ట్రీలంతా తివారెందుకు; నేను కూలి ఎక్కువకోసం కృషిచేస్తే యీ మేష్ట్రీలకుకూడా లాభం వస్తూందిగా?” ఇదే ఆ సంఘం. అరగంట అలాగే వొడ్డునున్నవాళ్ళ మాటలు వింటూ ఆలోచించాను. కాని తవాబు దొరకలేదు.

ఇంతటోకి గట్టుమీదనుండి వెంకమ్మ కేకలు విసబడ్డాయి.

“ఏమిటారో! అంజల్లారా! ఆ పూనులు. ఆ మోటరుకు రాత్రులందు గ్రుడ్లగూలును చూచి నజ్జులు వేటి గూటికవి చెదిరిపోయినట్టు కూతలంతా ఎవరి పనుల్లోకి వాళ్ళు కదిలిపోయారు.

24

అర్జంటుగా పేవకుమిల్లువద్ద కలుసుకోమని ఆనేక మోహనరావు గారి నుండి నాకు ఉత్తరం వచ్చింది. వెంటనే నేను ఒక నైకిలు అద్దెకు తీసుకొని, పల్లెయ్యను వెనకెక్కించుకొని బయలుదేరా: ఎనికీ అలస్యమైతే ఇదివరకు మా మేష్ట్రీ ఆ రోజుల్లా కూర్చోబెట్టేవాడు కాని, యిప్పుడు అలా కుదరదుగా; నన్ను కూర్చోబెట్టాలంటే, కొంగమొదకు ఎండ్రకాయ పుట్టుకు

న్నట్లు పట్టుకుంటారు మిగతావాళ్ళు ఇప్పుడు నేనెక్కడికేళ్ళినా సమం పనిమీద వెళ్ళననే వాళ్ళ ఉద్దేశం. చూచారా? నామీద ఎంతమోజో? పదిమందికోసం పనిచేసేవాడికి అంత అనుకోండి.

పేపరుమిల్లు ఎందుకో ఆవేశ గొంతెత్తి అరవలేదు. అంతేస్తున్న అంబోతుకు పలుపుత్రాడేసినట్లు పడుంది. తీరా మిల్లువద్దకు వెళ్ళిచూస్తే, పనివాళ్ళంతా బయటే అంటికే మిల్లు అరవలేదనుకున్నా.

ఆ గుంపులో ఎలా లేదన్నా వెయ్యిమందికి తక్కువ ఉండరు? తన ఓర్పు బాహువులను అటూ, ఇటూ త్రిప్పుతూ మోహనరావుగారు పుర్రే కంతో ఉపన్యాసం ఇస్తున్నారు. ఆయన కండ్లు ఎర్రబడిపోయాయి. ఆ గుంపులో చుట్టూనిలబడివున్న కొంతమంది ఆ మాటలు వినబడకుండా అల్లరిచేస్తున్నారు. నాకు సందేహమే. పేపరుమిల్లు కూలీలకు మోహన రావుగారంటే ఎంతోగురికదా? యీ రొద్దియందైనా ఎందుకరుస్తున్నారు? అని.

ఏదో తెచ్చుకుందామని మా తమ్ముడుకు సైకిలు అప్పగించి నేను ఆ మీటింగులోకి బయటపడేశాను.

ఇప్పుడు నాకా మాటలు స్పష్టంగా వినబడుతున్నాయి. మోహనరావు గారు యీ వసతి ఇంకా గట్టిగా గొంతెత్తి గంభీరంగా మాట్లాడుతున్నారు. సభ కాస్తేపు ప్రశాంతంగా వుంది.

“సోదరులారా; ఈ బోనసు వద్దతి ఓ చేడివండు. అనారోగ్యం వలన ఒక్కరోజు పనిమానినాసలే — సంవత్సరం బోనస్సంతా ఎగ్గొడ తాడు. సగంలాభం కార్మికులచేనని చెప్పి వద్దంతేల్చి మనమీదే విలక్షణమేస్తారు.

“పని కంటపరచిందనే పాటుతో నమ్మెలను విషేడించి విర్యం తాన్ని ప్రయోగిస్తారు. కడుపుమందే కార్మికుని గాడిదిలా పనిచేయించడం” సోమరిపోతులైన ధనికుల కుక్షినింపడం. నమ్మెలను విషేడించడంక కూలీలమధ్య చీలికలు కలిగించి ఐక్యతద్యమాన్ని నాశనంచేయడం ఈ కొత్త విధానములకు కుట్ర. నా మాట వినండి. ఈ విధానాన్ని అన్ని దేశాల కార్మికులూ, త్రిప్పికొట్టి త్రోసేస్తే భారత తనికవర్గం ఇక్కడ ప్రవేశపెడుతోంది. మన పేసరుషిల్లు అధికారులు దానిని అమలుజరుప బునారు. ఈ విధానం వొట్టి మోసం. నమ్మండి. దీనిని అంగీకరించ నద్దని నా మనవి. కూతి ఎక్కవ ఇవ్వాలని పోట్లాడరాక మన కార్మిక ఐక్యతను బలపర్చేవాండా యీ విధానాన్ని కావడన్నాలని నా మనవి.” అని గంభీరంగా వుద్ఘాటించాడు. ఆయన బంగారంలాంటి శరీకంనుండి స్వేదబిందువులు జలజలాతాడుతున్నాయి. క్రిందకూర్చున్నవారు తప్పట్లు కొట్టారు.

“రండిరా, పోదాం. కూలేకాకుండా. లాభాలుకూడా పంచిపెడు తుంటే వద్దనేవాడెవ్వడు?” అని గొల్లన విలబద్ధవాళ్ళు కేటలేసి నిష్క్రమించడంతో వాళ్ళతోపాటే కొంతమంది లేచిపోయారు. మీటింగు కన్నమై పోమేలా కనబడుతోంది. నాలో ఆత్మత ఎక్కువైంది. రోమాలు విక్కి చొడిచాయి. ఒక్కసారిగా. మీటింగు మధ్యకూకి. ఆయన చెప్పినట్లు వినండి. ఆయన అబద్ధమాడడు మమ్మలను నమ్మించి గొంతుకికోయడు. నమ్మండి. పెళ్ళిపోకండి.” అందామనుకున్నా. అంతల్లోకి అంతా తేచి పోయారు.

అరారె. బెల్లానికి చీమల్లా పోతున్నాడు అది బెల్లంముక్కు కాదని బెల్లంపూతపూసిన కంకర్రాయని తెలుసుకోలేకపోయినందుకు నాకు విచారం కలసింది, దిగితేగాని రోతుతెలియదులెండి. అందులోనూ, మా కూలివాళ్ళు న్నాడు. చూచారూ: బొణపు కడితేనేగాని నెత్తికడుంకోరు

పనుల్లోకిపోవాలని నిర్ణయించుకున్నారంతా, కాని ఆవేశకు అలృప్తై పోయిందని, రేపటినుండి పనిలోకి వెళ్ళాలనికోసం, అంతా ఇద్దరు పోతున్నారు.

మోహన్, ఆనందరావుతో మాట్లాడుతూ వెమక వస్తున్నారు. ఆనందరావు ఆమిల్లులోని హరిజన కార్మికుడేలెండి. మోహన్ రావుగారి ముఖం పైకి విచారంగానే కనబడుతున్నా మాటల్లో మాత్రం ఒకరకమైన విశ్వాసం తొణికిసలాడుతున్నట్లు గ్రహించాము. ఆనందరావు అంటున్నారు.

“ఎప్పుడయితే మేం గేటుకోకి వెళ్ళేమో మేనేజరు అప్పుడే చూపించాడు. యీ కొత్త బోనమ్మ విచారం. నేను వెంటనే మన వాళ్ళందరితో చీప్చి “కుదరదు, జీతాలు ఎక్కువ చేయాలనండి చాణ్.” అనిపించా కాని, యీ పెద్ద జీతగాళ్ళంతా, సంతోషంతో మేనేజరు విధానాల్ని అలపరిచారు పోవీలెండి: వాళ్ళకే తెలుస్తుంది దాని తీపి.”

“నేను చెప్పలేదూ: యీ పెద్ద జీతగాళ్ళే యీ విధానాల్ని అలపరుస్తారు.” అన్నాడు మోహన్.

“కష్టపడి ఎలాగో బయటకు రప్పించాం అందరినీ, పోవీలెండి. ఇంకొకప్పుడు మనశ్రమ పలించకుండా వుంటుందా?” అన్నాడు ఆనందరావు.

నేననుకున్నా. “అమ్మా! అనందరావు ఏదో కుక్రోడనుకున్నా; వెయ్యిమందిని నడిపిస్తున్నాడే.

అలాగే మాటలాడుకుంటూ. ఊటరింక చేలేం నన్ను మత్య ఒకసారి మాత్రం మోహన్ పరికరించి, ఇక అనందరావుతో సంభాషణలోనే సడిపోయాడు. “అరెరె. కా ర్మికుల ఆమాయకత ఎంతపనిచేస్తుంది? అని ఎంతో వ్యథ పడుతున్నట్టున్నారు మోహన్. అంజుకనే నేనూ మాట్లాడించలేదు.

అలా మాటలాడుతూ, వాళ్ళు. అనందరావు ఇంటినికూడా దాటి పోతున్నారు. నేనే ఆ ఇంటిని ఎరుకపరచి—

“రండి. ఇంకా ముందుకుపోతున్నాకు.” అన్నా. వాళ్ళు వెనక్కి వచ్చారు. అందరం ఇంట్లోకి వెళ్ళాం. నాకు తెజసులెండి. — ఆ యిల్లు అనందరావు సంగతి నాకు బాగా తెజసుకూడా.

అనందరావు. ఇంటిలోకి వెళ్ళేడు మేము అంతే. మా తమ్ముడూ, మోహనరావురావుగారూ నేనూ, మాటలాడదామని పెట్టెలోకి వెళ్ళేం. మేము మాటలాడుకోవడం ప్రారంభించాం. ఇంతలోకే మా మాటలకు అంతరాయం కల్పిస్తూ లోపలినుండి ఏవో మాటలు వినిపిస్తున్నాయి.

మాకెదురుగా వాళ్ళ ప.టిల్లు వుంది. అది వెనుక దడితో కట్టించే పంటింటినానుకొని వోగడివుంది. ఆ ప్రక్కనే ఇంకో గది వుంది. అక్కడ వాళ్ళ ఇల్లే మిద్దలెవిదికావడం వలన వాళ్ళ పెద్దగదిలో అనుకుంటున్న మాటలన్నీ మాకు వినిపిస్తున్నాయి. ఆ వినిపింపడానికి అవసరమైన కాళి వుండిలెండి ఏదో అద్దదిద్దాడగా వున్న నాలుగు కాటెడూలాలు. ఆ వచ్చే

మాటలను అవలేవు అందులో మూడు గొంతుకలు మాటలు విన్నవింప
తున్నాయి.

అదొక శ్రీ గొంతుక —

“సీవిలా పనిమానేస్తే. అరుంధతికి పెండ్లెలా ఆవుతుందిరా
ఇప్పుటికే నడుగురి నోళ్ళలోనూ పడిపోయాం.” అంది.

ఆఁ. పోలికగట్టా. అది అనందరావు తల్లి గొంతుకే. పాపం, అనంద
రావు తండ్రి. సంసారభారాన్ని ఆకలి దుఃఖాలమీదవేసి. చనిపోయాడు.
ఆదీగాకపోయానా. పెద్దకలకాయలు. పౌరుషానికిపడి ఏడుస్తారు. చూడండి!
అనందరావు చెల్లెలు వుప్పవతి అయినా. ఇంకా పెండ్లికాలేదు. ఎప్పుడూ
ఒకరిచేత మాటపడని అరిని తల్లి. అలా బాధపడతూ అన్నాడంటే.
అనందరావు పని మానేశాడని కోరికాడు. అరుంధతికి పెండ్లికాలేదనే బెంగ.

మోహనరావుకూడా. ఆ మాటలను చెప్పులు చిక్కబెట్టి వింటున్నాడు.
అయినకు నాళ్ళ కుటుంబం సంగతి బాగా తెలుసు

నేను. “అరుంధతి పెండ్లిగురించి. దబ్బు అప్పుకాకుండా ఎవరి
నైనా చూడకూడదా?” అని అందామని నోరెత్తే సరికి. మోహనరావు —

“ముందు విను! ఆ సంగతులు.” అన్నాడు నాకు పాపం పెండ్లి
కావి. ఇటువంటి అనాథపిల్లను చూస్తే. హృదయం ద్రవించిపోతుందిను
కోంది. “సరే” అని వినడం మొదలుపెట్టా

“నా పెండ్లికంత తొందరెందుకమ్మా. ఆ య్యను ఎందుకు చావ
పెడతావ్? శాడేమన్నా తెస్తున్న ఊరిని ఉన్నాడా?” అంది — ఆ
ధరి గొంతుక.

అరుంధతికి నాళ్ళన్నయ్యంటే ఎంత ప్రేమమకున్నారూ! ప్రేమంటే అలావుండాలనుకోండి

మళ్ళీ అరుంధతి గొంతకు వినబడుతోంది.

“అయినా ఓ ఎంతవేసయింది. భోజనం పెట్టే అమ్మా నేవెళ్ళి పిళ్ళిస్తా” అని అరుంధతి చెంబుతో నీళ్ళుతెచ్చి పిగ్గుపడుతూ, పైట సరుకొని మోహన్‌కు పిళ్ళిచ్చింది.

ఆ పిళ్ళు ఇవ్వడానికి, నాకు పెండ్లప్పుడే అక్కర్లేదనడానికి, ఏమైనా సంబంధం వుండేమోనని పూహించా కాని నా పూహకందలేదు.

“సరే! భోజనమయ్యూక మాట్లాడదాం” అని మోహన్ భోజనానికి వెళ్ళాడు.

అరుంధతి వడ్డిస్తూ తానే ముందుగా —

“మా కూరలేం బాగుంటాయిలెండి,” అని ఏదో బావాట్లాగా అంది — సమాధానంకోసం ఎదురుచూస్తూ.

నా ఇంతకుముందు పూహకు యీ మాటలు ఉపకరిస్తాయేమోనని చాలా జాగ్రత్తగా వింటున్నా.

“నూనెలో ఎంతబాగా వేగింది—ఎందుచేత,” అన్నాడు మోహన్.

నాళ్ళమ్మ ఒకప్పుడు, దొరలవద్ద పనిచేసిందిలెండి ఇలా ఎందు చేసా — నూనెలో, పుల్లికాయలతో బాగావేసి పెడితే, దొరలు వాడిలిపెట్ట రనుకోండి అందులోనూ, నాళ్ళమ్మ ఇటువంటి వంటల్లో అందేసేసిన చేయి.

“మరి వాసన చూస్తారెందుకూ?” అని అరుంధతి “ఛక్”మని జంక కుండా అంది. నిజంగా ఆ మాటన్నప్పుడు అవిడ చూపుడు చూడల్సిందే. చురచురలాడుతూ వెలువడ్డాయనుకోంది.

మోహన్ దెబ్బకు చిత్తయిపోయాడు. అతనికి సమాధానం ఏం ఇవ్వాలో చొరకక. వొంచిన తిన్న ఎత్తి అలా అక్కర్లంతో అరుంధతి వైపు చూస్తూ ఉండిపోయాడు.

అరుంధతి ముందుకు వేలాడుతున్న జడను వెనక్కివిసిరి. చెదిరిన ముంగురులు చేతితో నవరించుకుంటూ, తాను విసిరిన మాటను సర్దటానికి అన్నట్లు —

‘అబ్బే! ఇటువంటివి మీకు వచ్చవుగదా అని వాసన చూస్తున్నారను కొన్నా! సరేలేండి తోజనవచ్చేయండి.” అని వెంటనే గదిలోకి వెళ్ళి పోయింది.

అలా అంటున్నప్పుడున్న అరుంధతి ముఖానికి ప్రక్కకు త్రిప్పి గదిలోకి వెడుతున్నట్టి ముఖానికి — అబ్బ! ఎంత తేడా వుందనుకున్నాడు. కండ్లు కన్నీటితో పొంగాయి. కంఠం అశ్రుధృద్ధమైంది వెడుతున్నప్పుడు ఆ ముఖాన్ని చూస్తే నాకు అరుంధతిపై జాలి. మోహనరావుగారిపై కోపం అంచులాదికి వచ్చింది. పోనీ మోహన్ ఏమైనా సమాధానం ఇస్తాడా అని చూచా. ఆ సమాధానాన్ని చూచే నా నాకు కాంతి చేకూరేది. అబ్బే! అవైనా ఇవ్వలేదు సరే ఏంచేస్తాను. శాకు ఒకవైపు వీపు. మరొకవైపు కడుపులా గొచ్చింది. చునసారా ప్రేమిస్తున్న అరుంధతిని వదిలిపెట్టి పుల్లరాక్షసుడు

అతడు చాచినట్టు ఆ పుమను వెంటిస్తుంటాడెందుకు? అనిపించింది. నాకు మాత్రం కష్టంకలిగించింది. సుమండీ! ఏదో పరోక్షంగానయినా ఓ మాట విసురుచుచున్నా. ఎక్కడ బాదపడుతాడోనని మాటాడలేదు

సరే భోజనం అయింది ఆయన పరధ్యానంలో నాతో మాటాడటం ప్రారంభించారు.

“నారాయణా. మంచి విజయాన్ని సాధించాం. ఇక సభ్యత్వం చేర్చిం చదం గురించి వెంటనే ప్రచారంచేయాలి. యీ సీజను రెండు నెలలలోనే పూర్తి అవ్వాలి సుమా! ఆ సభ్యత్వానికి చేసే ప్రచారంలోనే మేష్ట్రంనుకూడా బట్టబయలు చేయాలి. .. అయితే మేష్ట్రంపై అంతదూకుడుగా పోవద్దుసుమా.” అని ‘సరే వెళ్లు తరువాత మాటలాడదాం’ అన్నారు.

ఆయన మనస్సు బాగాలేదని గ్రహించి. నేనూ మా పల్లెయ్య వెళ్ళిపోయాం

25

నాకు మంగివి పెండ్లిచేసుకునేవరకూ నిద్రపట్టడంలేదు. అందు లోనూ మార్పులేని బ్రతుకు ఏ మానపుడంగీకరించగలదు? నన్నడిగితే అలా బ్రతికే బదులు చస్తే మేలంటాను. మానవమండూకంలా ఎంచుకు వెళ్ళుండా బ్రతుకు అంతేగాదు, మానవుడనేవాడు తన జీవితంలో ఎవ రునో ఒకరిని ప్రేమించకుండా ఉండలేడు. అది ఏ ప్రేమైనా కావీయండి, వాడి కష్టాలను వంచుకునేది కావీవ్వండి. లేకపోతే వాడి కన్నీటిని తుడ్చి

దయనా కానివ్వండి. మొత్తంమీద మానవుడనేవారు ఎవరినో ఒకరిని ప్రేమించవలసిందేకదా! ముంగి విషయంలో నేనూ అంతే. మంగికోసం ఏంచేయడానికి నా నేను సిద్ధమే. అటువంటిప్పుడు మంగిని నేను పెండ్లిచేసుకోకుండా ఒక నిమిషమైనా దడపగలనంటారా? అది కలలోకూడా అసంభవం.

నేను పనిలోనుండిరాగానే మా బాబుకు చెప్పేను. మా బాబు చట్టాతిరిగి మారాంచేశాను. రాత్రి అయ్యాక పడుకోబోయేటప్పుడు కూడా మా బాబుతో చెప్పాను. “చిరుకలో కుదుర్చుకొస్తా పడుకోరా” అన్నారు. అలా ఆబోచించుకుంటూనే పడుకున్నా. నాకు నిద్రపట్టలేదు తెల్లవారి బోయింది. మాది బాటాకుల యిల్లేమో — ఎంత నేసినా కిచ్చాలే కనబడుతుంటాయి. సూర్యుడదంబించాడు. ఆ సపిడికిరజాయ ఆ చిన్నకన్నాల్లోంచి నా ప్రక్కపైటికి నిద్రలేపాయి. ఆవేళ మాకు మోకలేదులెండి. వదిగంటలకు ఆదితీకి వెళ్ళినా పరచాతేదు. నేను మంచం దిగగానే మా బాబు ఆస్పదే ఆదితీకి వెళ్ళి చద్ది అన్నానికి వచ్చారు. మేస్త్రీకదండీ! చచ్చినట్లు పనివున్నా లేకపోయినా ఆదితీకి వెళ్ళవలసిందే. నేను ముఠా కడుక్కోడానికి అరుగుమీదకు పండుంపుల్ల చేత నట్టునవచ్చి ఇంకా కూర్చోన్నానోలేదో మా బాబు ....

“కార్తీకమాసంలో పెండ్లిరా.....” అన్నారు.

ఇక నన్ను పట్టుకోడానికి బ్రహ్మతరమండీ! అరుగుదూకి మా బాబును అమాంతంగా తొగలించుకున్నానంటే నమ్మండి యీ వార్త మంగికి తెలుసో తెలియదో, అని ఆశ్చర్యంతో ఏదో ముఠా అటూ ఇటూ కడిగేసుకొని చద్ది అన్నమైనా తినకుండా ఆదితీ ఒక్క పడుకొనే చేరా.

మంగి ఇంకా రాలేదు. దొర్నాగ్యురాలు యీ వార్త వినడానికి నోడుకోలేదనుకున్నా. హోటలుకు వెళ్ళేను. హోటలులో నాకు కాతా వుండేది. కానీ, ఈ పదిలోకి చేరాక మోహన్ సలహానకు సరించి ఆ జాకీ అంతా తీర్చేశాను. “షుచ్చ్ క్షయ్యా, నారాయణా! కిదుపువిందా షుచ్చ్ క్ష” అని రోజూ అనేలాగునే అన్నాడు. నా దృష్టి అంతా మంగి మీదే వుండిగాని ఆ టిఫిన్ మీద లేదని అతనికి తెలుసు. ఏముందంటే అదృష్టం బాగుంటే పట్టిందల్లా బంగారమోతుండిగా; కాకిపోతే అంతకు ముందు రూపాయకి మించి కాకీ పెరిగినప్పుడల్లా గొడవచేసే పెద్ద మనిషి, ఇష్టం వచ్చినంత షుచ్చ్ క్షమని ఎందుకంటాడూ. జాకీవుంటే జాట్లు, లేకపోతే కాళ్ళు వట్టుకునే సాహుకారు తంతంటారా, ఏదైనా అనుకోండి; మీ ఇష్టం.

నాకీ గౌరవం ఎందుకొచ్చిందా? అని రోజూ నేను ఆలోచిస్తూనే వున్నా ఇదివరకు నన్ను తీర్చేవాళ్ళు నేడు దణ్ణం పెట్టకపోయినా గౌరవం గానే చూస్తున్నారు. “ఒరే నారిగా! దొంగిలంజాకాదకా” అని పిలిచే ప్రతీవాడూ. నారాయణా, ఏమిటి ఏకేషాలు! అంటున్నాడు.

గౌరవం అధికమౌతున్నకొద్దీ ఏనప్రతి కూడా ఎక్కువ కాలం స్నారుగా పెద్దతా, అదీకూడా గౌరవాన్ని వెలపించించడానికి పనిచేస్తుంది. మరి యీ హోటలాయనూన్నాడే. యిదివరకు నన్ను “ఒరే” అన్నప్పుడు నేనూ బందగా “ఎమోయ్” అనేవాడిని ఇప్పుడు “ఎమంటే” అంటున్నాడు. మరి యీ హోటలాయన, నేనూ గౌరవం ఇస్తున్నానని

ప్రతి గౌరవం ఇస్తున్నారేమో నాకు తెలియదు. ఇంతకీ నాకీ గౌరవం ఎందుకొచ్చిందో నేనూ ఒక నిర్ణయానికి రాలేకపోతున్నాననుకోండి.

సూర్యకిరణాలు వేదెక్కిపోయాయి. అడకూరలు మలాంకు గబ గబా పరుగెత్తాను. మంగి అప్పుడే వచ్చి కచ్చాల్లిగిస్తోంది. పైపైగదేయగానే జిగిస్తున్న కచ్చా నదిలేసి వచ్చేసింది. చెయ్యి అడ్డుగాపెట్టి మంగి చెవితో అన్నా.

“తెలిపిందా మన పెళ్ళి!”

ఏనాడూ లేని ఎగుతో నా బుగ్గపై కొడుతూ —

“తెలిపింది” అని పరుగెత్తుకుపోయింది.

“అమ్మ, దొంగ” అంటూ నేనలాగే విలబడిపోయాను.

* * * * *

కాక్రమానం గిర్రున అంగలేసుకు రావడం. మాపిండ్లి వైభవంగా కాదుగాని ఉత్సాహంగా జరిగిపోవడం అయిపోయింది. మోహన్ చిప్పిన పని యీ పెండ్లి హడావిడిలో మరచిపోయినా యిప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చింది. వదిలేమని రోజుల క్రిందటే చెప్పాడు. డీకంబరుకు సభ్యత్వం చేర్పించడం పూర్తిచేసి వెంటనే బొంబాయి ఆఫీసుకు కట్టేయాలన్నాడు. సభ్యత్వం చేర్పించడం అంటే ఒక కొంప కట్టడంవంటిది సుమా! అని మరీ మరీ హెచ్చరించాడు. అదే మన బలానికి ప్రతిబింబమని కూడా అన్నాడు. ఈ మాటలు నన్ను ఇప్పుడు తొందరపెట్టడం మొదలెట్టాయి. ఏమిట కూడా అయిపోవచ్చింది. ఈ నెల దాటితే ఎవరి చేతుల్లోనూ నీబు

అడడు. ఇది నాకు చురీ తొందరగా వుంది. నేను బద్దకించినా మోహన రావుగారే ఆశీర్వాదం చేయడంతో సభ్యత్వ రహితలు కొట్టించి పంపించారు కూడాను.

ఈ విషయాన్ని మంగిళూరు ఎంతో చక్కగా చెప్పేను. ఏదో కొంత మందినైనా అడవాళ్ళను చేర్చించడమగుతుందేమోనని. నేనూ, మాతమ్మూ కొన్ని ఉన్నతాలను ఒట్టుకొని జయించేరేం. మేం అది తీరేకొచ్చి చేర్చించడం మొదలుపెట్టామోదో సూతన్న పట్టి అంటారు గదా. —

“ఇదిగో కమ్యూనిస్టులో మిమ్మల్నందరీ చేర్చించేస్తన్నారు. ఇంకేముంది? పోలీసులు మనలను చర్యలు చేస్తారు.” అని మొదలెట్టారు.

“కమ్యూనిస్టు అంటే ఏమిటో నీకు తెలియకదా? అందులోనూ మన సంఘానికి సంబంధం లేదు. మనం కార్మికులం. మన కార్మికులలో ఎవరైనా చేరవచ్చు. మన కార్మికులమంతా బహిష్కరణగా ఉండడమే మనకు విజయం.” అన్నా.

‘కమ్యూనిస్టులో చేర్చుకోవోడం కాకపోకే ఈ ఎన్నికలందా ఏమిటి అన్నాడు మళ్ళీ.

“అవును. ఎక్కడో అందలో తప్పేముంది. సుత్తి కార్మిక చిహ్నం కొడవలి రైతు చిహ్నం; అది కార్మికుల జండా అని నేనన్నా. ఆ సూరశ్శుగాడున్నాడే సామాన్యంగా వాడిరిట్టడంగా — కలికత్తే వెడకు

కాస్తే వెయ్యిమంది వచ్చాడు మా అదీ కాళ్ళిరుగు పదిహేను వందలకు మించి వుంటారంటే.

మోహన్ తేచి మాట్లాడటం మొదలుపెట్టాడు.

“మనకు అనేక యాతిబాపిలున్నాయి. ఏదో పావలాకూరి ఎక్కువ చేసారంటే మన బలంవలనే. వర్తికలనుండి ఇంకా మనం అనేకం సాధించాలి. దిగుమోత తేకుండానే చేవునుండే కలవ బేరం యిచ్చి, మనకు కూర్చోకుండా చేస్తున్నారు. కూర్చోట్లు యిప్పుడెంతో శక్తువగా వున్నాయి. అంతేగొడు. ప్రతిత్వమే అదినారం నెలవు కూర్చో యివ్వా రిది చట్టం చేస్తే వీళ్ళు యిప్పుడు నిరాశిస్తున్నారు. ఇది మనకు ఈ నెల రాబోతే పస్తులేకదా. మనకు వద్దీ లేకుండా అప్పులూ, కింద్రోలు తిరలకు అహారం లభించేలా పొట్లాపితేనేగాని, మన కుటుంబాలు గిట్టెక్కివు. ఇదంతా మన దుఃఖక్తిపై ఆధారపడివుంది. సంఘం బలంగా వుంటేనే ఇవన్నీ సాధించగలం. అంచేత ప్రతి ఒక్కరూ సంఘంలో చేరాలి. మీరు ఎంత త్వరగా చేరితే అంతలాబం, సంఘమే మన కిల్వనృతం అని కూర్చున్నాడు. వట్టలు తరతరద్దనులు చేశారు. అంటే అంగీకరించా రన్నమాటే గదా.

నాకు ఆశ్చర్యం కలిగింది. అదీకాకపోయినా, మోహన్ అంటే కూర్చోకు గౌరవం. అందులోనూ ఆయన మాటలకు కూర్చోలు బహు సులువుగా ఆకర్షించారు. వక్కగా చెబుతాడు — అందరికీ అర్థమయ్యేటట్లు

నేనుకూడా మీటింగులో మాటలాడాను. నేను మాట్లాడడం అనే ప్రకారం అనుకోండి. నేను చెప్పేదల్లా రెండుముక్కలే.

“ఇదిగో, బొంబాయి అఫీసునుండి వుత్తరం వచ్చింది. వెంటనే చేప్పించి పంపకపోతే అనుబంధం కడుదేస్తాం అని వదిలకల కార్మికుల ముందు మనకెంత ఆగౌరవం. ఇది మన దిలహీనతకు చిహ్నం. అంచేత త్వరగా చేరిపోవాలి.” అన్నా.

అంతే.

ఒక మేస్త్రీ లేచి—

“ఈ విషయాలన్నీ చెబితే ఎవరెదురు చెబుతారు? పుస్తకాలు లేవు తీసుకురా. మేం దగ్గరవుండి చేర్చిస్తాం” అన్నాడు. మహర్షాగ్గా.

అదీ నుంచిదే అమరున్నా వీళ్ళ మొగమాటానికి ఇక్కడ ఇలాగే అంటారు. తీరా పని వచ్చేటప్పటికీ క్షులై పోతారు.

మీటింగు అయిపోయింది. సూ న్న మాత్రం కొందరు మేస్త్రీలతో కలిసి వెళ్ళిపోతూ—

..మనంను కిమ్యూంప్లైతో చేర్పించేస్తున్నారు. ఇతేదో వినకనానికే వచ్చింది లెండి” అని, ప్రక్కవారితో తన రోకటి పాట ప్రారంభించాడు.

నేనూ, మోహన్, మా తమ్ముడు, కొంతమంది యువకులం ట్టేసి అఖరున బయలుదేరేం. మోహన్ అంటాడు గండా.

“చూచావా!” ఏదైనా చెప్పడంలో వుంటే” అన్నాడు. అప్పుచి నేను తలూపాను.

మరునాడు నుండి మోహన్ కూడా దగ్గిరుండడం వలన సభ్యత్వం చేర్పించడం మరుకుగా పోగిపోయింది. వారంరోజులలో పదిహేను వందలమంది చేతారమకొండి.

ఇదే మా నూతన గృహం. దీన్ని కంటాం పేటటారు. ఎందుకా కంటాంచెరువుకి బహుదగ్గరిలో వుంటుంది తెలిసి పట్టణంలో అన్ని పేటలకంటే ఎక్కువ దరిద్రం వుందేది ఆ పేటలోనే పట్టణంలో ఏ పేటా చొరకవట్టు ఆ శనేశ్వరుడు యీ కంటాం పేటలోనే మకాంపెట్టినాడు. ఎన్నాళ్ళలా కాపురిము ఉంటావో తెలియదు పెద్దలన్నారగా శనికి నూరేళ్ళని పోనిలెండి యీ శనేశ్వరుడు సూరేంద్రకయ్యూ ఒలివిపోతీ మంచిదే.

మా పేటకు కంటాంచెరువు ఎంతో దూరంలేదు. అందులోనూ చెరువుగట్లకూ మా ఇంటి చుట్టూ నాలుగు వారలా రోడ్డే అద్దు. నేను పాత ఇంటినుండి సామానంతా తెచ్చుకుని సర్దుకునేటప్పటికి వెన్నెల వచ్చేసింది. నేను అరుగుమీద నిలబడి, ఎదురుగావున్న ఆ చెరువునూ, చెట్లనూ, చూస్తూ ఆలాగే అరగంట వుండిపోయాను. అదంతా చూస్తుంటే ఎంత ఆహ్లాదంగా వుందనుకున్నారు. నేను కష్టపడివచ్చి యీ అరుగుమీద ఐదు నిమిషాలు ఆలా కూర్చుంటేచాలు. హృదయాయాసం తీరిపోతుంది.

చెరువుగట్టున వున్న చటవృక్ష సీలినీడలు, ఆ చల్లని వెన్నెలలో మా ఇంటిపైబడి ఎంతో హాయి గొల్పుతున్నాయి చెరువు ప్రకాంతంగా వుంది.

తమ శక్తివైన సూర్యుడు వుండగా, ముడుచుకొనితలు ప్రేరేపన, చెంగల్వలు, తమ చెలికాదు చంద్రుడు వుడయస్తుంటే. సగర్వంగా

తలలుపెత్తి అనందంతో వికపిస్తున్నాయి. “అరెరె! సూర్యతాపానికి నా ప్రేయ చెంగులువలు తలలు వ్రేలేసేయే!” అని జాలినాంది కాబోలు చంద్రుడావేళ అతిత్వరగా తన చల్లని కిరణాలను ప్రసరింపజేస్తూ అంబరవీధిలో ప్రత్యక్షమయ్యాడు.

అలా అనందంతో వికపిస్తున్న చెంగులవల నాపాదీస్తూ తుమ్మెదలు తను చల్లదలతో నాట్యం చేస్తున్నాయి అని, అనుమ్మెదల్ని అచెంగలు వల్ని చూస్తున్నకొందీ మైమరపుగలుతోంది

అవేళ రమ యజమానులు తిండి పెట్టలేమోనన్న భయంకూడా లేకుండా చెంగులవల చుట్టూ ప్రకాంత తటాకింలో జాతులజంటలు విహరిస్తున్నాయి. అపునుమరి, యజమానులకు భయపడి స్వేచ్ఛను వివచా చంకికో గలంబె న్నండి! కొన్నిజంటలు, యజమానులు తిండిపెట్టలేమోనన్న భయముతో గబగబా బిడ్డుకొచ్చి, రెక్కలు బిటబిట విదళించుకుంటూ విడుగెడు తున్నాయి.

చూ ఇట్లా చిన్నపూరిగుడిసె ఎంత చిన్నదయితేమాత్రం నష్టమేమిటండీ, నేనూ మామంగిను ఇద్దరమూ, తప్పితే ముగ్గురమనుకోండి! ముగ్గురమని ఎండుకనుకో మన్నానంటే నా మంగి తల్లికాబోతుంది, మరి నేను తండ్రినొకా వన్నమాటేగా.

అయితే ఎం పెండ్లయింది మొదలు అన్న గొడవలే, ఏదో చూ మంగి ఇంట్లో మంచితనంగా పుండటం, నా మానస్సు కపిపెట్టి మాటాడిడం ఇదంతా ఎందుకు యిద్దరి హృదయాల్లా కలిసాయి కాబట్టి సరిపోయింది.

లేకపోతే ఏనాడో యీ నూతన గృహానికి చేరుకునేవాళ్ళం. రెండు హృదయాలూ కలవకపోతే ఏనుండి చెప్పండి? అయిదు విముషాల్లో సంసారం ముక్కులయిపోదూ? అలాకాకుండా వుండడానికి, మా యిద్దరి ఆమితమైన ప్రేమ కారణం.

అబ్బబ్బ, పెద్దవగొడవలు వింటుంటే మతిపోయేది. ఒక మతి పోగొట్టుకోవడం ఎందుకని వేరే కాపురం పెట్టవలసివచ్చింది. ముఠాకి పెద్దాయి పెట్టమని పదిమాసాలైనా కాతేడుకవా. అది కండ్ల కాటుకి అయినా కరగలేదు. పాదాల పారాణి అయినా చెరిగలేదుకదా? అప్పుడే వేరే కాపురం ఏమిటా? అని మీరడగవచ్చు ఈ పదిమాసాలలోనూ. అవిక పద్ద బావలకు కండ్లకాటుకా కరిగిపోయింది. పాదాల పారాణి మాని పోయింది. అసలు వేరే కాపురం పెట్టడానికి — అన్నట్టు నేను పెట్టక మేమిటి? మా బాతే పెట్టిందాడు. కారణమేమిటో చెబుతా వినండి.

పెళ్ళాం వున్నప్పుడు ఏదో తెచ్చుకొని అనంద పెట్టకుండా ఎవ డుంటాడు చెప్పండి? పెండ్లికాక ముందు మంగి ఎప్పుడూ చీరకట్టి ఎరు గదు. తబ్బలేక నేను ఒకసారి చీర తెచ్చి ఇచ్చేటప్పటికి మా బాబు దబ్బంతా వానికి తగతేస్తున్నానని రంకెలేసాడు. మా అమ్మ నాకు మంగి ప్పడో మందు పామేసిందని రోపల చురచురలాడింది. మా మంగి జలే పని చేసిందితెండి. మా అమ్మకు ఆ చీర కట్టుకోమని ఇచ్చేసిందిలెండి. మా అమ్మ ఎత్తిపొడుస్తూ “నీ మొగుడు తెస్తే, నేను కట్టుకోవడమెందుకు? మీరే శుభంగా వుండండి. పెంచి పోషించిన కల్లిదండ్రులం నల్లేబ్బో దిగుతాం” అంది.

ఈ విషయం గొడవలాస్తాయని మంగి నావద్ద దాచింది. చెప్పనే లేదు. కానీ, ఇప్పుడు జరిగిన సంఘటనవల్ల నాకు వెనుకటి విషయాన్ని తెలిసిపోవడం మంగిపై నాకు ప్రేమ మరియు ఎక్కువనడం జరిగింది.

మంగికి మంగళసూత్రం ముక్కుయినా లేదు. ఆడదానికి అదే కదందీ పసుపు కుంకుమ. పసుపుకొమ్ము శూత్రం మెడలో కట్టుకునేది అంతే మొగుడున్న ఆడదానికి మంగళసూత్రం వుండాలిగా మరి. అందుకు జుడు చిన్నాలెత్తు జంగరం కొని చేయించాను మరొకసారి మా మంగి పెరుగుకు వెళ్ళి ఆలస్యంగా వచ్చిందని, “పెరుగు మొగుడిని మరి గేవు” అని మా అమ్మ తిట్టిందట. మానమున్న ఆడది ఇటువంటి మాటలు సహించగలదంటారా? విజంగా నేను అవృష్టవంతుణ్ణి. లేకపోతే మంగి ఇటువంటి బాధలు భరించలేక ఎందులోనయినా దిగితే:

ఇంతకీ మేము వేరే కాపురం పెట్టడానికి వున్నాడి యీ మంగళ సూత్రం ముక్కు గొడవే, మా అమ్మ, బాబూ ఏకమై నామీద ఎదురు తిరిగారు. మా బాబు —

“పోరా! లంజాకొడకా! నీవు చేస్తున్న పనులు చూస్తోంటే, కడుపుటికిపోతోంది. ఇక సహించను. పో. వేరే కాపురం పెట్టుకో!”

అని కేకలేసాను. మా అమ్మ ఏదో చెప్పి గట్టిగా కోరుకుంటుందనుకొన్నా. అందులోనూ ముసలాడికి ముక్కోడం అంచేత నేను కాసేపు కనుమరుగై పోవాలనుకొని మాట్లాడుకుంటూ రోడ్డుమీదికి వెళ్ళిపోయాను.

కానీ అ మల్లట ఉన్న అగ్నికోణాలు మాత్రం నా హృదయాన్ని

దహించివేస్తాను. నేను వెనుకరిగి వెళ్ళిపోయేవరకూ నా మంచి -- నిండుచాలాదు. ఆతి దీనినిగా నా వైపు అలాగే చూచింది నా హృదయం దహించి పోతున్నా నేను ఒకటి మాత్రం జాగ్రత్తగా అలోచించాను. పేరే కాపరం పెడితే పడిమండి నా కిండ్లు నెత్తిమీదికొచ్చాయంటానీ, పెద్దలను తిక్కరించాడంటానీ నా భయం, ఎవరయినా లోకానికి కయి పడవలపించేరదండీ. ఆయనా యి బాధలు వింటే లోకులు పలుకొకటైనా నా పలుకులోని సత్యాన్ని గురిస్తారనుకొన్నా.

నేను రోడ్డుమీద హొజులకు వెళ్ళానోలేదో, హొజులలో పేసరు చదువుతూ, మోహన్ నన్ను వలకరించాడు. నేను అరిగిన కిత్తా చెప్పేను. మోహనరావుగారు వుర్వేగంతో మాట్లాడాడు.

“నారాయణా! చేతులారా మంచి ప్రాణాలు తీస్తావు. ఈ బాధ భరించలేక అవిధి ఏ సూతిలోనో పడి చస్తుంది ఈ జాణుంబుకుటుంబాలు స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలకు సంకెళ్ళు. పేరేకాపురం పెట్టు” అన్నాడు.

నేను అంగీకరించలేకపోయాను, విచారించినా ఇ టికి వెళ్ళేను. మా జాబు వీధిలో నిలబడి భయంకరంగా గర్జించాడు. “గుమ్మం ఎక్కితే జాగ్రత్త తో.” అని.

ఇక నన్నేంచేయమన్నారు చెప్పండి. పేరే కాపరం పెట్టక తప్పింది కాదు. ఆ సూతన గృహమే ఇది.

పండుగ అగాయతు మా పనంతా బందైపోతుంది, అక్కడనుండి నోటిలో ప్రేళ్లుపెట్టుకొని కూర్చోవలసిందే సాధారణంగా అంతా ఆ పనులు లేని రోజుల్లో అప్పులుచేసి బ్రతకవలసిందే నాలాటివాడికి అన్ని ఎవడిస్తాడా? ఏదో ఆ వున్న చిన్న పనులు చేసుకొని కావేవం చేయడం, లేని రోజుల్లో బొమ్మలో నిల్లి పడకోవలసిందే.

ఎండాకాలం వచ్చింది. కొడుకులు తిక్కెకారు అసలు చిల్లరపనులన్నీకూడా బందై పోయాయి సంఘం గురించి అడతీసి చెప్పడం, పేదలు చదివి వినిపించడం ఇతేపని.

రేపు మేడినోత్సవం అనగా ఆ చేత తా సంతకు ఆఫీసు ముస్తాటు చేయడానికే సరిపోయింది. మేమంతా తయారై చీపురుచే చాలా సందడిగా వుండనుకోండి.

మోహనరావుగారు రేపటి రోజున బ్రహ్మాండమైన ఊరేగింపు వుంటుందని మీటింగుకూడా వుంటుందని అన్నారు. తెల్లవారేటప్పటికి అతీతి కార్మికులందరినీ, ప్రేద్ యూనియన్ అధ్యక్షులు తమకొచ్చే బాధ్యతకూడా నాటిచూచారు. నాకు చాలా వుషారుగా వుందిలేండి, లేక పోతే అంత చురుకుగా నేనెప్పుడూ పనిచేయలేదు. రాత్రినిద్రగలూ పేట లన్నీ తిరిగి ఒక్కొక్క కార్మికునికి ముమ్మాటు ఇంజనా చెప్పకుండా వాదిలిపెట్టడంలేదు అందులోనూ పనులున్న రోజుల్లోనే ఎంతో కృషి చేస్తేనే గాని కార్మికులు రాకు, పనులేని రోజుల్లో వస్తారా? అయితే

ఇంత వుపాయగా ఎందుకు పని చేస్తున్నానంటారా? మోహనరావుగారు మే
డినోత్సవం యొక్క ప్రాముఖ్యత గురించి చెప్పిస్తుంటున్నాడీ నా రోమాలు
చిక్కజొడిచాయంటే నచ్చుంది. నమనని కార్యదీక్ష అంకురించిందంటే
అంత అతిశయోక్తి కాదుకూడాను. ఆయన చెప్పేరు కదా.

“మేడే అంటే ప్రపంచ కార్మికుల స్వదీనం. ఆనాడు దేశ
శ్రేణులతో మారుమూలం ప్రాంతాలలోని ప్రపంచ కార్మికులంతా తమ
హక్కుల కోసం ఎడతెగని పోరాటం జరుపుతామని శపథం చేస్తారు.
యీ శపథం 19వ శతాబ్దంలో అమెరికాదేశపు ఓకాగో పట్టణములో
తుపాకి కార్మికులను సహితం ఎదుర్కొని, వందలాది నేలకొరిగినా
అక్షయం చేయకుండా పోరాడిన కార్మికుల పేరుమీదుగా తీసుకుంటారు.
వాళ్ళు తను రక్తపు మడుగుల్లో తడిసి పైకెత్తిన ఆ అదజనతాకాన్ని
మరొక్కసారి పైకెగుతవేస్తూ శపథం తీసుకుంటుంది ప్రపంచకార్మిక
వర్గం. అంతేకాదు మేడే కార్మికవర్గ పవిత్ర పండుగ తెలిపిందా?” అని,
అంటే నా శరీరం గగుర్పొడిచింది.

వాతంరోజుల ముందునుండే మేము ప్రచారం చేసాం. మళ్ళీ
ఇంకోసారి ఆ రాత్రి మా కూతలున్న పేటలద్వీపిలోనూ. తీవ్రమైన
ప్రచారకేసాం. అదేక నేను అఫీసులోనే పడుకొని — ఆ పడుకోవడమైనా
ఒక గంట అలా కండ్లు మూసేసినంతే — తెల్లవారిపోతుండనగా. ఎంతో
ఆశ్చర్యంతో బద్దలు కూర్చుకోడానికి ఇంటికి వెళ్ళేను. మా మంగి ఇల్లంతా
బహుమందరంకా ముస్తాలు చేసింది. వాకిలి అంతా శుక్రంగా చక్కని

కల్లాపుజ్జరి, ముగ్గుతో “సుత్తి కొడవకు” పెట్టింది గుమ్మంలో వున్న చిన్న గానుగ చెట్టుకు ఒక ఎర్రజె దా పెట్టింది నేనూ ఇంటిలోకి వెళ్ళేటప్పటికి అప్పుడే పిల్లవాడికి నీళ్ళు పోస్తోంది.

వన్ను చూచి అందికదా.

“మీదే అవి ఇంత ఆలస్యంగా ఎంతకొచ్చావు?”

నాకంటే శ్రద్ధ ఎక్కువగా వున్నట్టు మాటలాడింది. నివాసికి శ్రద్ధ ఎక్కువేకాడి, నేను కాస్త తగ్గవలసి వచ్చింది.

“అచ్చే, రాత్రంతా పనిచేయడంవలన నిద్రొట్టింది. ఒక కునుకు వేసి వచ్చేను” అన్నా.

“వస్తుంది. కునుకు - రామా! తెల్లవారుచూమునే లేవాలని జ్ఞాపకంలేదా? అవి కుండలోనుండి దోసెకు పేడినీళ్ళుకీసి ముఖం చిట్టిస్తూ అద్దాలలోనున్న కుక్కోళ్ళపై పోసింది అది సహజం చూడండి, మగవాడు బైట విసుగుచెందుతే తన ప్రభావం ఆడదానిమీద చూపుతాడు, ఆడది భర్తమీద విసుగుచెందుతే పిల్లలమీద చూపెడుతుంది, పిల్లలు లేవాదియితే పొయ్యిమీద చూపెడుతుంది, అంతగా జరుగుదాటంటే ముందంమీదో, నేవకువిమీదో చూపెడుతుంది అంతేగదా కేదా. నేను కాస్త కోపంగా ముఖం పెట్టి —

“జాగ్రత్త, కోపం పిల్లవాడిమీద చూపుతున్నావ్” అన్నా.

మా మంగి ఏమనుకుందో మళ్ళీ మాటలాడలేదు. ఏలాగయినా మా మంగికి ఓర్పు. దూరాలోచన ఎక్కువ చూచాచా నేను కోపంగా అన్నా నని మాటలాడలేదు. దేనికైనా మోని మ చివనుకో డి.

నేను వెంటనే పకాయన నశ్వేశాను. నాకు మా ముగిసిన జాలి వేసింది. దాని విసుగుంతా, తను మేదేకి రావడానికి ఆవకాశం లేదు. అని మాత్రం నేను గ్రహించాను. నేను రమ్మందామమకున్నా. చంటి బిడ్డతో ఎలా చెప్పండి. యీ పిల్లలలో వుండే గొడవ ఇదే. లేకపోతే టి గురంగా అని బయలుదేరే వాళ్ళమే కదా

నేను బట్టలు చేసుకొని, అవీనుకు పెళ్ళేరికి నివాసాలు మారు మ్రోగుతున్నాయి. మా తమ్ముడు ముందుండి ఎవో నివాసాలిస్తున్నాడి. నేను వెళ్ళగానే, భారేగింప ప్రేమ్ యూనియన్ అవీనుకు సాగిపోయింది. మేము వెళుతున్నప్పుడు, యే కూలిజాతిలో అడుగుపెట్టితా, సుత్తికొడవలి ముగ్గులా. ఇండ్లకు ఎక్కడంటే. మా నివాసాలు దిక్కులుపెక్కిటిల్కి చేస్తున్నాయి. మేము సాగిపోతుంటే. అనేకమంది అనేక విధానకున్నారు. మాకు అనుకూలంగానే వున్నాయనుకొందామాటలు. అయితే సరిగ్గా విన బడలేదు. నా ప్రక్కనుండి పోతున్న జట్కావాడు జట్కా అపి. భారే గింపు చూచి. "పెజాష్. మా కూలిజాతి తడచుకుంటే. కొండమీద కొత్త దిగిరాదూ? అనుకొని జట్కా పోనివ్వాడు. మా ఊరేగింపు పెద్దపీనుకు చేరింది. అక్కడ పదివేలయినా వుంటారు. నా ఉత్సాహం మరింత ద్వీగుణీకృతమైంది. అక్కడనుండి మీటింగు స్థలానికి జేరేం. ఇసుకపన్నే రాలని ప్రజలను కండ్లతో చూచా, మా కార్మికులమంతా అందులోకిలని కూర్చున్నాం. నేను మోహాళ్ళపై నుండి జనాన్ని చూస్తుంటే దృష్టికండడం తీవ్రమకొంది. నిలబడితే తిట్టరూ ప్రజలు. ఇంకో అయిదు నిమిషాలకు మీటింగు ప్రారంభమైంది. ఒక అయిదేండ్ల కుర్రవాడు మోహన్ రావుగారి మెడలో ఎక్రనూలుపడి వేసేడు. వెంటనే కరతాళద్వనులు మిన్నుముట్టాయి. మెక్ ముందుకువచ్చి మోహన్ రావుగారు మాట్లాడారు.

అబ్బ, మోహనరావుగారంటే, ఆ ప్రజకోశేవుడే! ఒంటరిగా అడ్డీకి వస్తుంటే ఏదో తీసిపారేసేవాళ్ళం! ఇప్పుడాయన పయతబడిచూచి, నేనెంతో పశ్చాత్తాపబడ్డాను. ఆయనాళ్ళు నాయకుడిలాగానే కాదు—గురువు, దైవం లాకూడా కనబడుతున్నాడు. నేను ఆయన్ను విడుగుకున్నారోజులుకూడా వున్నాయి. ఒక్కసారి రెండుచెంపలూ వాయిండుకున్నా. అంతకంటే నన్ను కదిల్చివేసిన విషయం ఏమిటంటే, అబ్బ ఏంతమంచి కార్మికులం అంతా ఐక్యమై కూర్చున్నారో! నిజముగా మోహనరావుగారు చెప్పినట్లు ఇది వర్తించినమేకాదు, ప్రపంచ మహోదయానికి శుభదినంకూడానూ నాకు ఆ కార్మిక వర్గాన్ని చూచి, దృఢమైన విశ్వాసం కలిగింది. ఎటువంటి క్రొత్తరకమైన కార్యాన్నయినానలే ఇట్టే సాధించగలమని. నిజంగా ఆ జట్కూడా చెప్పినది సత్యం. కార్మిక వర్గానికి ఎదురులేదు. అది కింఛ రహం, ఆ రహానికి అడ్డులేదనుకున్నా.

*   ,   '   ,   ,   ,   ,   *

మీటింగు చుట్టూ పోలీసులే. పూరేగింపు బయలుదేరినప్పుడుకూడా పోలీసులు వస్తూనే వున్నాడు. వీళ్ళంతా ఎందుకా అనిపించింది నాకు నన్ను మీటింగులో దాగా కదిల్చివేసినవి. మోహనరావుగారి వుచన్యాసంలోని చివరి భాగం.

ఆయన అన్నాడు కదా!

“ఒక కార్మిక సోదరులారా! యీ టోపిడీ దారులను, మనం నిలిపి

ఎదిర్చిననాడు. మనలను అడ్డొక్కలేదు, పోతే మనకు పోయేది వానిన నంజెళ్ళు వస్తే వికార క్రామికరాజ్యం అన్నాడు.

ఆ మాటలకు హర్షద్వానాలు అయిదిసిగ్గుపాలవలకు అగలేదు. ఆ మాటలు చూరకత్తుల్లా పోలీసుల ఎగ్జిక్యూషివలను చూసుకుపోతున్నాయా, అనిపించింది నాకు.

నేను కూడా మా సంఘం తరపున మాట్లాడేను, మా స ఘం గౌరవ సూచకంగా. ఇతర జట్ల కార్మికులు నా మెదలో దండవేసారు నేను మాటలాడుతూ “ఇంతనుండి మన కార్మికుల నియతి కొద్దిపాండి ధని కులేం విలబదతాడు. మనం విగించిన విడికిళ్ళు సడలించమని శుభం పూని నిబబ్బితే చాలు. ధనికులు చూడలిపోవలసిందే.” అన్నాను.

మీటింగు అయిపోయింది.

మేము వస్తున్నప్పుడు ఒక మేష్ట్రీ అన్నాడు.

“నారాయణా! వచ్చేయేడు యీ పండుగ మన ఆడిక్షన్ జరి పించాలి.”

“ఓ. తప్పకుండా జరిపించాల్సిందే” అని చుట్టూ పున్న కుర్ర వాళ్ళమంతా ఒక్కసారిగా ముక్తకుంఠంతో అన్నాం.

నేను గదిగదా ఇంటికి వచ్చేస్తున్నా, మంగికి యీ విషయాలు ఎంత త్వరగా చెప్పడమా అని యీ సంగతులన్నీ చెప్పితే తను రాలేక పోయినందుకు ఎంతో విచారపడుతుందని నాకు తెలుసు. అయినా సరే చెప్పిందాకా నా మనసు అగడంలేదు.

గణగణ ఇంటికి వెళ్ళేను. గుమ్మంలో వుండే.

“మంగీ, హేమంగీ” అని పులిలాటంతో అరిచాను.

కాని జవాబు రాలేదు. ముందుకు వెళ్ళేను మంగి కనబడలేదు. మా అత్త తటాయన గుమ్మంలోకి వచ్చి—

“ఏమిటాకేకలూ; చంటిబిడ్డ ఇల్లని తెలుసా; అన్న తొక్కుకు వచ్చేవు. ఆ చెడుపురో కాళ్ళు కడుక్కొని రాగూడదూ;” అని గవరించి.

మా ఇంటికి మా తల్లిదండ్రులు ఎవరూ రావడమే లేదుకదాచీ; మా అత్తగారు మాత్రం అప్పడప్పడు చూడడానికి వస్తుంటుంది.

నా గుండె చివుక్కుమంది. సరే ఏంచేస్తాను; వెంటనే కాళ్ళు కడుక్కొచ్చా, అంతకుముందువున్న పులిలాటం నాకిప్పుడు లేదు. ఆయన అద్దాలలో పిల్లాడిని వేసుకొని పుగ్గపెడుతున్న మా మంగి వెనక్కి వెళ్ళి బజాలు పట్టుకొని, “అబ్బ! ఎంత గొప్పగా సాగిందనుకున్నావ్ మేడే!” అన్నాను.

“... పిల్లలుంటే ఇంత గొప్పపుల్నవాన్ని చూడడానికి యీ సాపిష్టి కండ్లు నోరుకోలేదు” అని తీట్టుకుంటూ, “సరేకాని పిల్లవాడిని కాస్త ఎత్తుకో, నేను స్నానంచేసి వస్తాను.” అంది.

“మీ అమ్మను పిలివగూడదూ!”

“నీకు పిల్లల్ని కనడం మాత్రం తెలుసే.” వేళాకోళంగా మాట లాడింది

నేను కూడా వేళాకోళంగా “సరే” తే” అని నా ముద్దు బిడ్డర్ని ఎత్తుకున్నా.

నా ఉత్తరం చూస్తే అర్థమైంది ఆవేశమందుకు పోలీసులొచ్చారో, ఆ వ్యక్తిరం నాకు మోహన్ నుండి వచ్చింది. అది సూర్యనారాయణ తెచ్చి ఇచ్చాడు. అతను తోళ్ళపనివాడితే అతని గురించి నాకు కొంచెం తెలుసు. అప్పుడప్పుడు మోహనరావుగారికోసం వాళ్ళ ఇంటికి వెళ్ళేవాడియైంది. ఆ వ్యక్తిరం యిచ్చి ఏమి మాటలాడకుండానే వెళ్ళి పోయాడు.

“పోలీసులు విద్యుదవిడిగా తిరుగుతున్నారు. అంత తేలికగా వీళ్ళ వుచ్చురో పదదానికి మనమే పజీలం కాదుగా? కాంగ్రెసు వాళ్ళలా మనం పూరిందం పేనుకొని అరెస్టు అయితే ప్రజలకు అన్యాయం చేయడమే అవుతుంది. అందేత నేను ప్రద్యున్నం కావలసివచ్చింది. నీవు వెంటనే యీ చీటి తెచ్చిన మనిషి ఇంటికి రా అన్ని విషయాలు యిక్కడ మాటలాడుతాం. అర్థంబు ఇది ఉత్తరం.

వెంటనే సూర్యనారాయణ ఇంటికి వెళ్ళేను. చీటి గది. ఆ ఇంటికున్నది తెందే గదులు. ఇంటి చుట్టూ కిసివించ వనం. పసుపు పచ్చని పూలతో క్రమ్మి ఉంది. చీమ చిటుక్కుమనని ప్రదేశంలో వుందా ఇల్లు.

ఆ చీకటి గదిలో మోహన్ ప్రక్క పెద్ద పెద్ద లావుపాటి పుస్తకాలున్నాయి. నేను నమస్కారమండీ అన్నా. ‘ఉవ్’ అని సౌంజువేసాడు. నేను మౌనంచాలాను.

మోహన్ తోనున్న ఇంకో వ్యక్తి ఎవరో నాకు తెలియదు. వాళ్ళ చర్చలు మాత్రం చాలా ఘాటుగా వున్నాయి. వాళ్ళిద్దరూ నెమ్మదిగానే మాట్లాడుకున్నా. వాళ్ళ ముష్టికాకింపులు, తలలు టూయింపులు, అవన్నీ చూస్తుంటే కొట్టుకునేలా వున్నాయి. విజుగా నేను కొట్టుకుంటారేమోనని, తదేక దృష్టితో చూస్తూ ఆలానే నిలబడిపోయాను. ఇంతట్లోనే బయటేదో శబ్దమైంది. 'మోహన్ జాగ్రత్త' అన్నట్టుగా నాకు సైగవేశాడు. నేను జాగ్రత్తలో మునిగిపోయాను. వీళ్ళిద్దరూ చుట్టో మునిగిపోయారు. అయితే మళ్ళీ ఒక్కసారిగా నాదృష్టి యీ వర్షంపై పడింది — ఎందుకంటారా: ఇంకోవ్యక్తి అన్నానే — అతగాడు — వృంతం నేలకొట్టి మోహన్ ను దబామున్నాడు.

“ఇది సంస్కరణతత్వం” అని

అందుకు మోహన్ తక్షణం అంతుకొని ...

“వెంటనే రిమార్కుచేయకు. నీవు సెక్టేరియన్ దృష్టిలో పడ్డావు. నీవు ప్రచారం చేస్తూనే ప్రజలలో భ్రతులు పోగొడుతున్నా. ఆ భ్రమలు పోగొట్టుకున్న ప్రజలకు పోరాటమే పరిష్కారమార్గం. అవి మన కార్మికవర్గం ద్వారా చాటాలి”

“అంటే వేడినీళ్ళకు కొంపలంటు కుంటాయన్నమాట” అని ఆ వ్యక్తి బుసకొట్టాడు.

“మనది అలా కొంపలంటించే కార్యక్రమం కాదనే నేను చెబుతున్నా. ప్రజలను నడవగలిగేది కాయదీరిన కార్మికవర్గం ఒక్కటే.

కార్మిక వర్గానికి సమ్మె వ్రజాయుధంలాంటిది. అయితే మరీ పిచ్చెక్కినట్టు సమ్మెలు, సమ్మెలని తిరక్కుడదు. అందుకు కార్మికులు సిద్ధంగా వున్నారో లేదోకూడా చూసుకోవాలి,.... పెత్తందారీ నాయకులను నాయకత్వా న్నుండి పూడవీకాలి. ఇది చిన్న విషయంకాదు. అలా చేయలేకపోయామూ; కార్మికుల కత్తి మొద్దుజారిపోతుంది. పీళ్ళే సమ్మె పిద్దంనకులగా కూడా తయారౌతారు. అంచేత మనం ముందుకు వేసే ప్రతి అడుగునా ఎంతో జాగ్రత్తగా వేయాలి... 'అవి మోహన్ ఇంకా అంటుండగానే అవ్వక్తి దనామని విల్చి—

“ఇది దివాళాకోరుతత్వం!”

ఆ మాట వీడో మోహన్ ను తిట్టినట్టుగా కనబడింది నాకు. వెంటనే మోహన్ తిరగబడతాడనుకొన్నా. కాని ప్రశాంతంగా అంటాడుగదా!

కామేడ్ : నీ వాదన — మాటల్లో అతివాద పదజాలమూ. చేతల్లో సంస్కృతణ నాదమునూ, విధాంత పరిజ్ఞానం లేకపోతే యీ నీ తప్పుడు వాదమే పెరగ్రిణివికీ తోవతీస్తుంది. పెర్రరిణం ఆర్థవిర్వంసం జిమా! అవి,

“కాదులే. వస్తా....” అని అవ్వక్తి కాస్త పరాకుగా వున్న వన్ను చూసుకుపోయాడు.

నాకు బతే కోపం వచ్చింది. కాని వెంటనే మోహన్ — నా తుజంపై చేయివేస్తూ. చిరునవ్వుతో “ఏం నారాయణా, రా నీతో

చాలా పనుంది. మంగి కులాసాగా వుందా?" అనగానే నాలో ఎక్కడ లేని శాంతం వచ్చేసి —

“మంగికేం? కాగానే వుంది” అన్నా చిదనవ్వుతో.

సరే, గోదావరి ఇక నెలరోజుల్లో వచ్చేస్తుంది. మన ఆడిటో సీజను కూడా ప్రారంభమౌతుంది. ప్రారంభం కాగానే మన కోర్కెల కోసం కంగంలాకి దిగారి. జబ్బటినుండే ఇంటింటికీ తిరిగి ప్రచారం చేయకపోతే లాభంలేదు, సమ్మె పరిస్థితులు కూడా పావుకార్లు కల్పించి వచ్చు ఏం? ఏం ఆ బాబు!

నాకు ఆశ్చర్యం వేసింది. ఇంతకు ముందే ఆవృత్తతో, మేస్త్రీ ఊండగా కూర్చోసం పోరాడలేమని ఎన్నో చెప్పి ఇలా అంటారేమిటా? అని ఆశ్చర్యపోయాను.

“ఓయ్, బాబో, యీ భీమయ్య వుండగా సమ్మె!”

‘ఐంగారుపడకు, కూర్చో’ అని కూర్చోబెట్టాడు.

క్రిడెనున్న పుస్తకాలు ప్రక్కకు జరిపి కూర్చుంటూ —

“ఆ పుస్తకాలేమిటి?” అని అడిగా. అడగనూ మరి: లా పుస్తకాలలా అంతంత పెద్ద ముక్కులుంటే.

“అందులోనే వుంది. విజ్ఞానమంతా, కార్మికులకు బిగవడిత లాంటివి. అనాడు అర్జునునికి శ్రీకృష్ణుడు ఎలా బోధించాడో, ఇందులో మార్కు అని జర్మిన్ తత్వశాస్త్రజ్ఞుడు — అలా బోధించాడు.” అన్నాడు మోహన్.

“ఎమంటాయన?”

“ఏమంటారేంటి? స్వర్గముమైన సామాజిక భౌతికశాస్త్రాన్ని రచించాడు సామాజిక జీవిత విధానాన్నిబట్టి. ఏ మానవుడయినా మారుతుంటాడని ఆతని బుద్ధులూ, ఆశయాలూ, నిరంకుశం మార్పుచెందుతూ ముందుకు నడుస్తాయని అంటాడు. అంటే నీవున్నావనుకో, తిండిలేక నీ చుట్టూ పేదరికం పండించిన సోమరి సజ్జావల్లా. తల్లిదండ్రుల ప్రవర్తన వలన దొంగతనానికి దిగేవు, నేడు కాస్త ఆర్థికంగా ఏదో కూతి దబ్బులు తెచ్చుకోవడం వలన, నీతిగా ప్రతీకడం, తిండిలేని వాళ్ళపై సానుభూతి కలగడం, వాళ్ళ విముక్తి, పరమార్థం అనుకుంటున్నావు. దీనిని బట్టి నీవు పరిస్థితులకు ఒకప్పుడు లొంగావు, యిప్పుడో వాటినే లొంగదీసుకొంటున్నావు. ఇదే మానవ జీవితానికి పరమోత్కృష్టత అని ఏనాడో నిరూపించాడు మహానుభావుడు. అంతేకాదు, దరిద్రుడు — దనికుడూ అనే తారతమ్యంలేవి సమ సమాజాన్ని స్థాపించాలంటే ముందు దరిద్రులంతా ఏకమై మనసు టోపిడీ చేస్తున్న ధనికర్షణాన్ని నాశనం చేయాలని శాస్త్రీయంగా ఊ వుస్తకాలో నిరూపించాడు. ఇటువంటి పుస్తకాలు చదువితే భవిష్యత్తుపై అనంపల విశ్వాసం కలుగుతుంది తెలిసిందా!”

“మరి అడితే వర్తకుడున్నాడనుకోండి? మన పద్ధతుండి యే దబ్బా లాక్కోవడంలేదుగా. పైగా వాడే ఇవ్వడం జరుగుతుందిగా మరి మనలను ఎలా దోపిడీ చేస్తున్నాడు?”

“ఆ, మంచి ప్రశ్న వేశావు. యీ చరాధర ప్రపంచానికి అంతటికీ కష్టతీవుల శ్రమే ముఖ్యం. ఆ శ్రమకు రైలుకంటేలా బొగ్గా, నీరు

పడితేనేగాని పనిచేయదు. నీవు నిత్యం ఆహారం పుచ్చుకోకపోతే చావవు. అంచేత నీకు కావలసిన తిండికి అవసరమైన డబ్బు యివ్వాలి. అలా ఇవ్వకుండా మన శ్రమను, తక్కువ ధరకు కొనుక్కొని, నాడు ఆ శ్రమతో తయారయిన సదుకులను బజారులో అమ్ముకొని లాభాలు గడిస్తున్నాడు. మన శ్రమకు తగిన ఫలం లేకపోవటే, మనం మన పిల్లలు అనారోగ్యంగానూ, అసహ్యతరంగానూ వుండి, మధికమైన యీ జీవితాన్ని నడిపయిస్తున్నారనే నాశనమై అంతమైపోతున్నాయి. విను. యీ కలన ఆడవుల్లోనే ఉంటుంది. న్యాయంగా చాచింద అధికారం అక్కడ ప్రజలది. కాని ఇప్పుడు ఆడవులలోంచి తెచ్చిన కలనకు ఖరీదు అక్కడ ప్రజలకు ముట్టడంలేదు. పైగా అక్కడ అమాయక కోయ ప్రజలదే రాత్రుందిగళ్ళు పనిచేయించి, పావలా డబ్బులు పారేసి, ఇక్కడకు తెప్పించి, మీ శ్రమను మళ్ళీ ఇక్కడ సగం తబ్బుతో కొని, ఆ కలనంతా పెద్ద పెద్ద భవనాల నిర్మాణానికి వినియోగించి, లక్షలకొద్దీ లాభంగడిస్తున్నాడు ఇప్పుడు లెబ్బవేసుకో, నీకూ అక్కడ కలనకొట్టిన కోయవానికి కలిపి సాయకు, ఎదో బ్రతకడానికి రెండు వేలయినా కావాలి. కాని, నీకు 400, అకోయనాడు అమాయకుడు కాబట్టి వాడికొక 100-లు ఇచ్చి, మిగతా 1500-లు లాభం తీస్తున్నాడు. యీ రెండు వేల రూపాయల కంటే బజారులో మరొక ఎక్కువ ధరకు అమ్మి, ఇ.కో 5000 నయినా కొట్టేస్తాడు. అంటే కడుపులో చల్ల కదలని సామానా దుకు మొత్తం లాభం 2000 వస్తుంది. ఇవంతా తన ప్రభావమే అంటాడు అందవందాలి. ఎత్తయిన భవంత అూ, యీ మన కష్ట ఎదుట కనబడే

నాగరికతకూ. ఈ విశ్వసంస్కృతికీ మూలం మన శ్రమే. మనం
 దృఢపడిపోతే ఏమీకాదు. కాని, లాభం పొందుకున్నది పావుకాల్లా,
 చస్తున్నది మనం ఈ పద్ధతిని రూపుసూపాలిందే. శ్రమజీవుల రాజ్యం
 రావాలి, అప్పుడే “పనిచేసేవాడికి తిండి, సకల సంపదలు” చేకూరు
 తాయి. వర్గ తాతమ్యం లేని స్వర్గరామం సృజిస్తాము. ఇవంతా కార్మిక
 వర్గం తప్ప ఇంకే వర్గమూ చేయలేదని ఆ మహానుభావుడు వివరంగా
 చెప్పేడు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే, ఆయన సిద్ధాంతాలూ నూడు
 సోపానాలుగా వుంటాయి. అర్థశాస్త్రం సాంఘికశాస్త్రం, భౌతికశాస్త్ర
 శాస్త్రం. ఇంజిల్ అర్థశాస్త్రం దున్నిన భూమిలాంటిది, సాంఘికశాస్త్రం
 మొక్కలాంటిది, తత్వశాస్త్రం. వుప్పలలాంటిది, అంటే మామూలు
 పుష్పంకాదు పున్నక మానవ పేళ్ళలోవరంలోంచి సౌరభ, సోయగ
 ములతో జనించిన సర్వతోముఖ విజ్ఞానపుష్పం. దీనినే మార్క్సిజం
 అంటారు. దీనిని పరిస్తే ప్రపంచంలోనున్న ప్రతి విషయానికీ. పరి
 ష్కార మార్గాన్ని అతి మెరుపుగా సాధించనలుగుతాం తెలుసా; నిజంగా
 నీవు కార్మికుడవు. ఎంతో అనుభవం వుంది. దానికి యీ విజ్ఞానాన్ని
 కూడా జతచేర్చి ఒక్కొక్క విషయానికి నీవు పరిష్కారమార్గం
 చెబుతుంటే ఇంతజాలం లాగుంటేనని ఆశ్చర్యపోతారనుకో!” అని
 ఎంతో ఉత్సాహంతో పరవశత్వంలో చెప్పేడు. అనందిముతో ఆతని
 కండ్లు చెమ్మగిల్లాయి. ఆయన మాట ముక్తాల్లాగే వున్నా; అర్థహాక
 సమంతగా వున్నట్టు నాకు గోచరించింది.

ఆయనన్నాడు —

“సరే నేను రెండు పుస్తకాలు ఇస్తాను తీసుకో”

“తప్పకుండా ఇవ్వండి. చదువుకాను, ముందు ఒక్కచే ఇవ్వండి చదివేక రెండోది ఇద్దరుగాని.” అన్నా. నిజంగా అంత గొప్ప పుస్తకం ఒక్కటయినా చదివితే చాలనిపించిందనకోండి నాకు. ఆయన ఒక పుస్తకం ఇచ్చాడు. అది చాలా లావుగా వుంది. దాని పేరు “అమ్మ”

అది ఇస్తూ అన్నాడుకదా:

“నీవు శారీరక పరిశ్రమ చేస్తన్నావ్ ఇక మానసిక శ్రమ దానికి జోడించావంటే ... .. అబ్బుడు చూడుకో”

“అలాగే కొనివ్వండి” అన్నా.

మోహనరావుగారు ఏదో తడుముకుంటున్నట్లుగా అన్నార.

“సరే! మాటల్లో మరచాను. ఇదిగో! మనమీద ప్రభుత్వం కమ్మ వేసింది. మనం రేచల్లా ప్రభుత్వ కళ్ళలో దుమ్ముకొట్టి సరిచేయాలి. అదీతీలో సీజను ప్రారంభం కావస్తుంది. ఇంకో నెలలో గోదావరి వస్తుంది. అంచేత మనం వెంటనే కార్యక్రమం మొదలుపెట్టాలి. ముందు మనం నూతన ఎన్నికలు జరిపాలి. అంతలో యీ మేత్రీలు కాని వస్తే. మన కార్యక్రమం అంతా భగ్గుదైపోతుంది. అదివారం సెలవుకు కూర్చి యివ్వాలని చట్టంలో వున్నా. వర్తకులు మొండిచెయ్యి చూపుతున్నారు. శానివై ఇతిర సంఘాలలో అందోళనకూడా జరుగుతోంది. మనంకూడా అందోళనకు పూనుకోవాలి. ఇంకా కూర్చి గొడవ వుంది. మొత్తంమీద ఎత్తుపల్లాలన్నీ సరిజేయవలసిందే. ఈ దఫా

ప్రభుత్వం వర్తకాల పజ్జెట్టును నిర్దేశించుకూ పరిస్థితులను తీసుకు
రావచ్చు. అంతేకాదు యవకులనుండినీ ప్రోగుచేసి యిప్పటినుండే తీవ్ర
పాపం ప్రారంభించాలి. అంతరితో చాలిబడి మన కోర్కెలను
ప్రచారం చేయాలి. మన కోర్కెలు విజయకూడా నిలవచ్చేలాగు ప్రాంతం
అందుకోవాలి తెలుసా?" అని కిన్నబొమ్మలు ఎగరేసాడు.

నేను ఒక్కసారిగా ఇంత చాలాన్ని నా దుఃస్వంతాపై మోయ
గలనా అని దీర్ఘ నిశ్వాసాన్ని విడిచా.

"ఏం విట్టార్పు విడిచావు? అన్నాడు మోహన్.

"శేవికయినా ఆ మేస్త్రీలు ఆ హుజున్నగాను చాలా అడ్డంకీ
అన్నా.

వంటి పిల్లవాణ్ణి దుప్పినట్టుగా నా మేని దుప్పి అన్నాడు.

"గత సంవత్సరం ఏమయ్యారు వీళ్ళంతా? కూలి పెంపుకు వ్యతి
రేకంచూపేసరికి అకూలి పెంపుధరికాగానే అంతా ఒక్కసారిగా బయటపడ్డారు.
యీ సారి ఇంకా గట్టిగా అంతోళనకు దిగితే వీళ్ళెగిరిపోతారు. మరేం
భయంలేదు. నీవేమీ దిగులుపడకు తెలుసా సరే వెళ్ళు.

"మంగికి మిమ్మల్ని చూడాలని చాలా కోర్కెగా వుంది. రమ్మని
చెప్పింది కూడాను." అని నేను ఆయన వంక చూచాను.

ఆయన చిరునవ్వు నవ్వి. బుర్ర చిటికెనవ్రేలుతో గోళ్ళుంటూ—
"సరే వస్తాను రెండుమూడు రోజుల్లో. రేపు పేదరు మిల్లువాళ్ళను
కూలుసుకోవాలి." అన్నాడు. "సరే" అని నేను వెళ్ళిపోయాను.

అమ్మయ్య పర్షియనువు ప్రారంభమైంది. గంగాధాగీర్థి పెద్ద పెద్ద కలపపలకలను అమాంతంగా తీసుకొచ్చి రేవులో వాదిలిపెడు తోంది, మా అడితీలో పని చిరిగి ప్రారంభమైంది. నేను పనిలోకి వెళ్లాను. మంగిని మాత్రం పనితేయిందడానికి నాకు మనస్సు యిష్ట పడలేదు: ఎందుకింటారా? మా బాబు అప్పుడప్పుడు అనేవాడుకదా.

“అడదానిచే పనివేయించుకు తినేమగవాడు గాడిదతో సమానంలా చూడు. మీ అమ్మను ఎప్పుడయినా గుమ్మం దాటి బైటకు అడుగు వేయనిచ్చే వాడినా?” అని.

నేనందుకే మావిపించలేదులెండి. మా మంగి వెనుకటి యౌవ్య నంలో వున్న మంగికాదుగా; ఇప్పుడు మంగి బిడ్డతల్లి కదంటే ఇప్పుడు చాలా బలహీనంగా వుండిలెండి. అప్పటి హృదువైన ఆ గుండ్రని బుగ్గలూ తుమ్మెదల జంటలానున్న ఆ విశాలమైన కండ్లూ, ఇప్పుడు నాలుగు గుంటలుగా కనబడుతున్నాయి. అప్పుడు పీలమేఘచ్ఛాయతో నిగనిగ లాడే ఆ మిగువైన శరీరం. ఇప్పుడు సన్నగా వుంది. ఇలా అంటూ న్నాంకే కూర్చుంటూ వుందనుకునేరు: కాదునుమండీ! అప్పటి ఆందం వేరు. ఇప్పటి ఆందం వేరు. అని మాత్రమే అప్పుడు నవయోగ్య నాంగి. ఇప్పుడు గృహంక్షి. ఇంతకీ అడదానికి కావలసింది—ఆంద వందారే కాదుకదండీ. అయిదవతనంకూడా వుంటేనే చెప్పకపోవడమేం నాకిప్పుడే మరీ అందంగా. కళకళలాడతూ కనబడుతోంది. అందం నూ.

మంగి పనంతా బిడ్డడ్ని చూచుకనే సరికే సరిపోతుంది. ఇక దానికి వనే షటిలెండి ఏబో కాస్త, అడితేకి చల్లగొడి తెచ్చిపెడితే అదేవాలు,

అవేళ కలవ మహాజోరుగా వచ్చింది. అరాకర్ణితా వర్షకుడిసి నెండు వలన గట్టుంతా కాలేస్తే జారిపోయేలావుంది. మాయ వర్షం దీని కొంపేం కూలిపోయింది. చెప్పండి. ఆ విభవాలుగా వున్న గట్టుపై బయ్యెన పలకల్ని వెదురుదొంగు బుజాస్నేసుకొని ఎలా గడ్డెక్కించడం చెప్పండి. ఏదో నాకు యీ మోత అలవాటయింది కాబట్టి సరిపోయింది లేకపోతే చచ్చినంత పని. అంతా ఎందుకూ కొత్తగా నేను పనిలోకి వచ్చినప్పుడు తిట్టనివాడెవడున్నాడు చెప్పండి. మా జట్టులో వీర్రాజు తప్ప.

మా అడితీ రేవు వుంటి చూడూ; నల్లరేగడి మట్టేమో — కొమ్ముకాసి, గతుకులతో నిండిన ఆ గట్టు ఎక్కుతోంటే అడుగడుక్కి గండమే. పలకమోసే ఎవమందుగురి అడుగులు ఒక్కసారే చదాతి. మాటలా; మోసేవాడికి తెలుస్తుంది బరువు.

ఉషోదయం కాగానే పనిస్థారంభంమైంది. ఆశుభోదయం కాబో తోంది. అనూరసారభ్యంతో సూర్యుడు తన మలు వెచ్చని ఎక్కిని కిరణాలను లోకానికి ప్రసాదిస్తూ తూర్పున ప్రత్యక్షమయ్యాడు. మేము గల గదా పరిమిత పూర్తిచేసి, చల్లకి పోదామని మోతను కాస్త చురుకుచేసాం.

అసలు నెమ్మదిగా అడుగు వేస్తేనే జారిపోయేగట్టు చురుకుగా అడుగేస్తే ఎలాగుంటుంది. అలోచించండి మేమంతా ఒక్కొక్క అడుగు వేస్తోంటే, నడుంలోని ఎముకలన్నీ పెళా పెళా విరుగుతున్నాయి.

అంత వర్షాకాలంలోకూడా చెమట, దారతారలుగా కారుతోంది ఇంతవయం, మా జట్టులో సూరన్న పుచ్చాడే, అతను పాట అందుకో జిట్టి కొద్దిగా ఆ అడుగులనా ఉపాయగా పడేది.

ఒక్కొక్క చరణం సూరన్న పాడింతర్వాత మేం అందుకుంటే వాళ్ళం.

“ఏలేయ్యాలా ఏలేయ్యాలా.

జలాసో .... ఓహో ....” అని.

“ఓహో,” అనే టప్పుటే మా అందరి చరణులు ఒక్కసారి పడేవి, మళ్ళీ రెండో చరణం ఎత్తుకునేసరికి ఆ వేగం అడుగుతాయి ఇంకా పరిపూర్ణమేది.

మళ్ళీ సూరన్న అందుకునేవాడు

“కలవరదా యీ దీనుల కాపాతూ ...”

“ఓ దేవా! .... ఓహో! ....” అనేటప్పుటికి మేము “ఓహో!” అని అడుగువేసి ఆ మొదటి చరణం అందుకునే వాళ్ళం. ఇవి కష్టాన్ని కష్టే స్తుతంబుకోండి.

జలా పాడుకుంటూ అజ్రున జారుతున్న గట్టు మీద ఒక్కొక్క కష్టాన్ని ఎదుర్కొంటూ — ముందుకు పోతున్నట్లుండేది. ఆ కష్టాలను ఎదుర్కోడంలో ఆ పాట మాకు ఆనందాన్నిచ్చేది

కొండపై నుండి రాయి దొర్లించడం శుభవిధేగానీ. ఎక్కించడమే కష్టమంటారు పెద్దలు. కానీ మా జీవితము అదిరాదు. ఆ జాబు

కున్న గట్టుపై ఎన్ని కష్టాలునాటి, ఆ పరితను ఎక్కించేవాళ్ళమో. అంత కష్టంతో జుళ్ళి గట్టు దింపి పెట్టికి చేరవేయమని వచ్చేది. అంతేకదా. జీవితంలో కష్టసుఖాలు సమానంగా చూచుకొని గడపాల్సిందే కదండీ.

ఆ గట్టు ఆ మోత అంతా మాలాంటి శ్రమజీవుల జీవితం ఎంత కష్టభూయాప్తంగా వుంటుందో స్పష్టతకు తెస్తుంది. — అంతే. ఏ అడుగుతో కాలజారినా మా జీవితాలు నర్సనాశనమే కదండీ. జారి క్రింద పడ్డామా; రేవులోకి కొట్టుకుపోయామే. అంతవరకూ వెళ్ళనిస్తుంటామోస్తున్నా వరకీ ఈలోపులో మీదపడి గంగాదేవి వాడిలోకి పంపే బయలు, భూదేవి వాడిలోకే పంపుతుంది. ఈ జీవితం వుంది చూసారూ; వైకుంఠపాళీ లాంటిదనికోండి, కష్టపడి పిల్లపాముల గండాలుదాటి విచ్చేసిన లెక్కతూ పాకిపోయాంరా — అంతే. పెద్దనోరు తెడుచుకుని వుంటుంది — శాము. నోటిలోగాని పడ్డామా; తిన్నగా పండికడుపులోకి వచ్చేస్తాము. జుళ్ళి ఎంతో శ్రమపడితేనేగాని పైకి పిక్కిలం, చూడండి జీవితంకూడా కొంచెం ఇండు మించు అంతేకదండీ. కష్టాలొచ్చినప్పుడు కొట్టుకుంటూ ఓర్పుతో, వట్టుదలతో ముందుకు పోకుండా విరుల్సాహంతో క్షుద్రిలిపోతామనుకోండి. ఇక ఆ జీవితంకూడా అధిగతమిడి అందుకే యీ మధురమైన జీవిత సుఖాన్ని అనుభవించడానికి త్యాగంకూడా చేయవలసి వుంటుందన్నాడీ. మోహన్ ఒకసారి.

తొమ్మిది కావచ్చింది. ఎంత ఎక్కువోతోందనగా, మా పరితల మోత ఆపుజేసి, ఎవరినుట్టుకు వారు చల్లికి వెళ్ళిపోయారు. నేను తువా లతో వాళ్ళు దులుపుకుంటూ ఆశ్రుతగా, చింతచెట్టుపైపు చూచాను.

మా మంగి ఎంతసేపటినుండి వుందో. అచితచెట్టు క్రింద — గంప ముందు పెట్టుకొని కూర్చుంది. మాటలేమిటి! క్రోసుడుమాత్రం సుంతి తేనాతి మరి, అద్దుగా నీకంపేటలోంచి వస్తే మైదూరం ఉంటున్నా కోంటి.

మా మంగిని చూడగానే ఒక గంతపి చెట్టుక్రిందకు వాలిపోయాను. మా మంగి చిక్కిపోయినా అక్షీకక తాంబూలమూడితోంది ముఖంలో. తలకు స్నానంచేసి. కండ్లకు కాటక పెట్టింజమో, అచిత చెట్టు కొమ్మల్లోంచి. చొచ్చుకు వస్తున్న సూర్యకిరణాలు గలికి రెసరెస కొట్టు కుంటున్న ముంగురులు మీద పడి, ఇంత్ర నీలాల్లా మెరిసిపోతున్నాయి. ముఖం పువ్వుల్లో పెట్టినట్లు వుందనుకోండి. ఆ ముఖం నాకు ఎంతో ముద్దేసింది.

గంపమీద పరచిన పైట తొలగిస్తూ, అన్నా.

“చాలా త్వరగా వచ్చేసావే!”

“త్వరగా కానిదూ. నిల్లవాడేమిస్తాడు” అంది — నేను తొలి గింతిన పైట వెనక్కి విసురుతూ,

మా మంగికి నా రుచులన్నీ బాగాతెలుసు. నాకు చది అన్నంలో తెల్ల నీరుల్లిస్తాయంటే ఎంతో యిష్టం. ఒకటయితే చాలాతెలిసి. కుండెడు చద్దన్నమైనా సునాయనంగా ఏక్కించేయాలను కాని నా మంగి రెండు తెచ్చింది. నేను సంతోషంతో అన్నా అన్నంలో పువ్వు కలుపుతూ —

“మంగి, యీ వేళ మనం నివిమాకు వెళ్ళిపోదాం, ఏం?”

ఇవివరకు నివిమాలంటే చంతెగరేసే మంగి ముఖం చిట్టిస్తూ —

“ఈవేళ నది కలుకల్పడావో లేదోనని అప్పుడే సిగ్గుచా ఇంతం సంసారం చలించిపడ్డట్టే! అందులోనూ పేరేపొయ్యా కాస్త పొదుపు చేసుకోకపోతే ఎలా అనుకున్నావో!” అంది.

మా ఆమ్మకూడా పెనుక ఇలాగే అనేది, ఆ అనడంలో కఠోరం వుంది, కాని, మంగిలో ఎంత మృదుత్వం వుందనుకున్నారు; అట్టు అప్పుడే మంగికి సంసారం వొంటబట్టేసిందే.

కాని నాకటువంటివంటే మొదటినుండి మంటే, పొదుపు, ఏం పొదుపు చెప్పండి! ఆకుద్దం మీద దమ్మిడిని నాడుకతో వేలే ఏపనిగొట్టు ముందాకొడుకుల్లా! దేవిరిగొట్టు ముఖంపెట్టుకొని, కూల్చొక్కమంటే నాకు చూడెద్ద మంట, ఏతో ఎప్పుటికప్పుడే అనందం. బ్రతుకిన్న తరువాత అనందంలేని బ్రతుకేం బ్రతుకు చెప్పండి! అయినా మంగి మాటకు ఎదురు చెప్పడమిదే.

“అప్పుడే సంసారం వొంటబట్టిపోయిందే.” అని మాత్రం అన్నా-
ముద్ద నోటిలోకి పేసుకొంటూ.

“ఏదాదవ్వాస్తుంది. వొంటబట్టడమూ, తిండిమూ ఎప్పుడూ కలుస్తే,”

“అలా, అలా తింటున్నానండి అలవేలు మంగమ్మగారూ!” అని గుబురగా నాలుగు ముద్దల్లో, చల్లి అన్నం అంతా పూర్తిచేసి, గంజి నాలుగు గుక్కలు పట్టేటప్పటికి హాయిగా వుందనుకోండి. చల్లిగంజి

విజంగా మాకు తల్లిపాలే. గంప మంగి నెత్తిపై పెట్టి నేను లేపు లోకి వచ్చేసాను.

పరికమోత అయిపోయినందుచలన, బాజలమోతకు, కొమ్ములు సర్దుతున్నారూ మా వాళ్ళు ఇంతలోకే పేసరుమిల్లు కుర్రోదొకడు— వాడొట్టి ఆకళాయగతంకెండి. ఎప్పుడూ వాడిమకాం మా సంఘమాపేసే. ఒగుర్చుకుంటూ వచ్చి “ఇంతేముంది? మోహన్ రావుగారిని పోలీసులు లారీలపై తీసుకుపోతున్నారు.” అన్నాడు.

నా గుండెల్లో రాయిపడింది. అప్పుడు నా ఎక్కినే వున్న సూరన్న — “మంచిపని జరిగింది, శనివాడిలింది చూరికి,” అన్నాడు. నాకు కోపం వచ్చింది. కాని, చూట్లాడలేదు. వీరరాజు చటుక్కున అందించాడు జవాబు — “యీ షావుకార్ల నెత్తికి మేకులు డిగొట్టే వాళ్ళింకా వున్నారటే” అని, నేను మాత్రం ఒక్క నిమిషం అక్కడండకుండా వచ్చేసాను.

31

యింటికి వచ్చి, మంగికి విషయం చెప్పేటప్పటికి తెల్లబోయింది ఆ వార్త. విన్నప్పటినుండి నా నరాలు స్వాధీనం తప్పాయి. సరిగ్గా అడుగే పడడంతేమీ. గబగబా ఆనందరావు యింటికి వెళ్ళాలని బట్టలు వేసుకొని గుమ్మంబాటదొరున్నాను.

మంగి అడ్డాచ్చి—

“అయిన అరెస్టు అయ్యావంటే నేను నమ్మను. పోనీ, బోజనం చేపి వెళ్ళకూడదు!” అంది.

“అదే! తరువాత యాసుకోవచ్చులే. బోజనం ముందా; ఈ పని ముందా; అని బయటికి వచ్చేసాను.

రోడ్డు మార్గాన్ని, గాకుండా, గిట్టుమార్గాన్ని అట్టి పూలంక బయటదేలా.

పోలీసుల లాటి వెళ్ళుటంమాట నిజమే. అనందరావు ఇంటి మీద దాడి చేసిన మాట నిజమే. ఎందుకలా అనుకున్నారంటావా; నేనీకా పూర్వో అడుగు పెట్టానోలేదో. పూరంతా నందడిగా వుంది. అంతా చెప్పుకుంటున్నారు. ఆ పూర్వో కూలీ సంఘాలకు వ్యతిరేకమైన సరుకు చాలా వుందీరెండి.

నేను వీధిలోంచి వెళుతుంటే కొండతి మాటలు ఇలా చెప్పిలో జడ్గాయి

“రాత్రి వచ్చిపట్టు కూసాంకదా; ఎలా పోయాడలా చొంగముందా కొడుకు; చాలా ఆశ్చర్యంగా వుండే!”

“మొత్తంమీద ఇది మహేంద్రజాలంలా వుందిలే. ఒకవేళ తెల్ల వారు యామునే తిరిగిపోయాడేమో!”

యీ మాటలు నాకెంతో సంతోషాన్ని కలిగించాయి. మందుబెండలో దప్పకొన్న వానికి మంచినీళ్ళు చొరికినట్టయిందనుకోండి.

కానీ నాకింకా అనుమానమే. అయినా అనందరావు ఇంటికి. వీధిత్రోవను వెళ్ళేదానికంటే దొడ్డిత్రోవనే వెళ్ళడం మంచిదనుకొని, ఆ

వీటి ప్రక్కనుండి నెమ్మదిగా పెరటిలోవన వాళ్ళదరి తాటాకులు వత్తిగింది దోపరికెళ్ళా ఆ తాటాకు చప్పుడుకు గమ్మున అరుంధతి బయటికి వచ్చి—

“వో కొంప ముంచేస్తావు. బప్పుదే జోరీస లొచ్చి, పెళ్ళేరు. నెమ్మది” అంది.

ఒకవేళ ఆయన అరెస్టు అయితే అరుంధతి ఇలా ఎందుకుంటుంది. అని అనుకొని — నోటితో మాటలాడకుండా “ఏం? పున్నాడా?” అన్నట్లు సౌజ్ఞచోగాను,

“మొండు లోలికిరా తరువత చూశాకోవచ్చు.” అని కండ్లతో అంది — అరుంధతి. అరుంధతి ఎంత తెలివైన అమ్మాయమోనన్నారు. అబ్బి ఎంత జాగ్రత్తే చూడండి.

నేను చొడ్డిలోంచి గుమ్మంలోకి వచ్చాను. అరుంధతి. తలుపు నెమ్మదిగా పేసింది మామూలుగా పేపించా. ఎవరైనా చూస్తున్నారేమోనని అటూ ఇటూ ముందు పరిశీలించి మరీ పేసింది.

ప్రేతితో గది చూపించి. అరుంధతి ప్రక్కకు తప్పుకుంది.

నేను గదిగుమ్మంలోకి వెళ్ళి అలా ఆయన విషయాల పిళ్ళేస్తున్నానై విల్లబడిపోయాను. ఎందుకంటారా? ఎదురుగుండా చొంగిమునిపేషం పేసిన అర్జునుడిలాగా డెహాన్ రావుగారు మంచంపై కూర్చున్నారు. నన్ను సొంజ్జతో కూర్చోమని ఆహ్వానించారు. నేను కూర్చోని అప్పర్భంగా అన్నా—

“పూజో గగ్గోయగా వుంది, తెల్లనారు యామున వెళ్ళిపోయి వు టా దని అంతా అనుకుంటున్నారే” అన్నా.

అయిన జేయరుమాయ అడ్డుపెట్టుకొని నవ్వేడు. మళ్ళీ నేను ఆత్మ
కతో అన్నా —

“ఏం ఎలా తప్పించుకోన్నాడు?”

“అరుంధతి నడుగు చెబుతుంది.” అన్నారు మోహన్ రావు ఎదటి
గొంది చూపిస్తూ —

నేను “అరుంధతి” అని పిల్చా.

నెమ్మదిగా. గుమ్మం దగ్గరకువచ్చి — మోహన్ రావుగారి మాట
వినివట్టుంది — “అయిననే అడుగు” అని వెళ్ళిపోయింది.

నేనన్నా:

“మా మంగి జ్యోతిషం చెప్పినట్టు చెప్పించనుకోండి”

“ఏమని”

“అయిన ఆరెట్టు అయ్యాడంటే నేను నమ్మను. అని”

“ఎలా అయినా అడవాళ్ళు దేదికయినా తగుతురు.” అని ఏజ్
బావార్థంగా అని ఎడది గడివైపు చూసాడు.

“చెప్పండి! ఏమైంది ఎలా తప్పించుకున్నాడు?” అని మళ్ళీ ఆత్మ
కతో ప్రశ్నించా.

“అరుంధతిని అడగమన్నానుగా!” అన్నాడు నవ్వుతూ.

“మీరు చెప్పండి!” అని మళ్ళీ అడిగా.

“చెప్పడానికేముంది! అరుంధతే రక్షించింది, అదిగో....” మాటిన
దిట్టం బుట్టవైపు చూపిస్తూ — అందులోనే నన్ను దాచింది, బాళ్ళంతా

వెతిలేదు, అడుగుకు అటుకుమాదా ఎక్కిచూచాడు, చివరికి తెల్లముఖాలు
వేసి రాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పారనుకో! అని వచ్చేడు.

అయినకు అట్లుదండో నవ్వొచ్చింది గాని నాకు చాలా కోపం
వచ్చింది. నాకు అవాడు భోజనం వర్తించే వంటలు అరుంధతికి, మోహన
రావుకు జరిగిన సంభాషణ, ఏమీమాటొక్కట, తెలిసికొచ్చినట్లు, నా
మనోనేత్రం ముందుకు వచ్చింది ఇక నాకు కోపం అగతేదు. అవాడు
ఏమైనా అనడానికి తెగించలేకపోయాడని అని యీనాడు తెగించేసాను.
ఏదో అనకుండా పుంజలేకపోయాను. వెంటనే తీవ్రంగా ముఖం పెట్టి
అనేసా—

జూసారా: హృదయం బుద్ధివ శ్రీ తన ప్రాదాన్వయం యిస్తుంది”

అ మాటను ఆయనర్థంచేసుకున్నాడనుకొంటా. అ మాట బలంగా
గుండెల్లో గుచ్చుకొని ఉండాని అతని ముఖంలో నివ్వెగపాటు కనబడింది.
ముఖం అ మాటకు వెనక్కి తూలింది కూడాను.

ఓ నిమిషం వున్నాక నేనే అన్నా,

“యీవేళ తాతకి మా ఇంటికి రావాలి సుమా.”

ఆయన ఏదో ఆలోచనతోనే కలలాపాడు.

ఆ అంగీకారాన్నందుకొని నేను వచ్చేసా.

రాత్రికి వస్తానన్న మోహనరావుగారు రాలేదు. నాకు అందోళనగానే వుండి, చాలాపెవటివరకూ — అంటే, సూర్యోదయం కావస్తోంది తాతేడు అనవసరంగా నీవి మూనివేయడం ఎందురని గట్టిగా పనిలోకి వెళ్ళాను. అంతట ముంజురొజున మిగిలిపోయిన వలకలు మోసాయి. అవి ఇంకా తరగనేలేదు. మా సాహుకారు వచ్చి —

ముందు తేవులో జాబాలు ఆ వడవ మీదికి ఎక్కించండి. అన్నాడు.

ఏమైనా మేత్రీ యిష్టంగా. దానికి మేత్రీ అన్నాడు గండా:

“వూఁ! మోసెయ్యండిరా, గంటవది” అని, మేత్రీకేం తెలుసు మోత సంగతి. ఆ జాబాన్ని మోయడానికి నీగ్గా పూటానా వదులుండి. గంటలో అయిపోతుందటాడు. సరే ఏదయితే ఏం? కూలి వస్తుందిగా అని మోయడం ప్రారంభించాం.

పది దగ్గర కావస్తోంది. కాని మంగి భోజనం తేవేలేదు. రాత్రికి వస్తానన్న మోహన్ రాకపోవడం, మంగి భోజనం తేవకపోవడం నాకు చుత్త కంగారుగావుంది. పోలి వెంటనే భోజనానికి వెళ్ళొద్దామా అంటే కోటి లింగా లెక్కడ? కంఠాలచెరువెక్కిడ? నా భాతా హొటలుండిగా. వెంటనే వెళ్ళి ఏదో కాస్త టిఫిన్ చేసి, మళ్ళీ మోతకు అందుకున్నా. రోజూ మోతలో మునివిపాటిటివాళ్ళను తిట్టడండా అడుగు పడేడికాదు కాని, యీ వేళ పాటలూ, ట్రూ లేకండానే జరిగిపోయింది.

సాయంత్రం అయింది. కూలికి మేస్త్రీ, సాహకారు వద్దకు వెళ్ళారు. మేము చుట్టూ చేరాం. మేస్త్రీ, సాహకారు, ఏదో గుస గుసలాడుకుంటున్నారు. నాకు అనుమానం తట్టింది. మా జుట్టులో మంచి యువకులున్నారులేండి. ఏదైనా పని ఎవడినయినా నోరు మూయింవగలరనుకోండి అండులోనూ వీర్రాజున్నాడే. మంచి గడేకారిరకం. సూరన్న అబలు వీళ్ళు లేకపోతే, చిత్తంవచ్చినట్టు సాగివుండేవి. వెంటనే ఒకడు అందుకున్నాడు.

“ఏమిటండీ మేస్త్రీగారు గుసగుసలు సాహకారు గారు ఏమంటారు?”

సాహకారు — కోపంతో అన్నారు.

“మితండుకోయ్. పానకంలో పుడకల్లా, మీ మేస్త్రీ పున్నాడుగా!”

“పని చేస్తున్నది మేమా: మా మేస్త్రీ!”

దీనితో సాహకారికి మేస్త్రీకి కూడా ఒక్కసారిగా కోపం వచ్చింది.

ముందుగా సాహకారు నాతనిల్ల మీడినుండి ముందుకు వంగి—

“అయితే మీరే కూలి పుచ్చుకోండి.” అని మేస్త్రీ వంక మాసాడు రెప్పగొట్టే విధంగా.

మా మేస్త్రీ ఆ మాటలలో పడ్డాడు.

“అవును మరి! నేనెందుకు పనిచేస్తున్నది. మీలేగా. యీ పనులన్నీ ఎవడు చేస్తాడు? తేవటినుండి ఇవన్నీ కూడా మీరే చూసుకోండి!” అన్నారు కోపంతో.

మేమంతా చెమదొడ్చితే, కూర్చి పుచ్చుకోవడంకూడా మా మేట్రికి పెద్ద భనే అయిపోయింది. ఆవును మరి ఏదో పితలాజికంపెట్టి డబ్బు సంపాదించడానికి కష్టపడటం కూడా అశాసరం కదండీ. ఇంతకీ మా మేట్రి అన్న నమరిన్ని ఏమిటంటారా

విజంగా వున్నాయితేంటి, ఇంటికి నాలుగు కర్రపేళ్లు, ఏదో బంపం పొట్టూ తీసికెళ్ళాలంటే. ఆ కబుర్లూ యీ కబుర్లూ చెబుతూ కూర్చోవాలి కదండీ. ఆందులోనూ, అవన్నీ సాహుకారు బండికిదే తీసుకెళ్ళాలిగా అటువంటప్పుడు ఏదో ప్రక్కని కూర్చోని పిల్లిమీద ఎలుకను, ఎలుక మీద పిల్లిని ఎక్కిస్తూ చూడలాడకపోతే ఎలాగు చెప్పండి, ఇదంతా తక్కువ వనా. ఏమిటి

ఈ తగువు తేలేతాతేదని, నేనే కలుగజేసుకొని అన్నా-

“ఏమిటో వాళ్ళు రెచ్చిపోయారని పెద్దలు మీరు రెచ్చిపోతే ఎలా చెప్పండి? కావివ్వండి మేట్రిగారూ!”

సరే కూర్చి పుచ్చుకోవడం జరిగిపోయింది, ఇక సంవకం వద్ద ఎలాగూ వుంది. గొడవ! సంవకం వద్ద ఏ తగువు వచ్చినా కింమట్టి పర్యంతం అయితేనేగాని, తేలనే తేలడు.

రెక్కలేస్తే కూర్చి మనిషికి తూపాణా డబ్బులు రావడంలేదు.

“మరి ఉదయన్ని బాబులకేం చేశాడు కూర్చి అన్నాడు ఏర్పాటు.”

“ఎగుమోత తోడంతే!” అన్నాడు మేట్రి.

“అదేం కుదరదు, రేవులోందే వేరాలిచ్చి, కలిసొచ్చిన కూలికి తాళం పెంచుకొనే, యీ పద్ధతేం కుదరదు; అన్నాడు వీర్రాజు.

ఎవడు కొట్టినా మన కడుపే” అని మా జుట్టులో ముసలాడన్నాడు.

“పూరుకుంటే నరి, అందరి కడుపులూ కొట్టొచ్చు, ఎన్ని పూళ్ళ యినా ఏలొచ్చు, అన్నాడొక యువకుడు.

సూరన్న ఏమంటాడో, దానిని జట్టి నా వుద్దేశం చెబుతామని కవిపెట్టుకు చూస్తున్నాను. అంతలోకే సూరన్న అందుకుని:

“కనీకం ఎగుమోత, దిగుమోత కూలివేసినా తాగుణ్ణు కదందీ!” అన్నాడు.

“నరే వెళ్ళి అడుగుజాం, అని లేవబోయాడు మేత్రీ.

“అదేం కుదరదు, ఎగుమోత, దిగుమోత రేవుకు చేరా కూలి వేయాలిందే, నాటికి అడ్చున్నామా ఏమిటి; అన్నాడు వీర్రాజు చుర కత్తిలా.

“అయితే మీరే వెళ్ళండి” అన్నాడు మేత్రీ. కూలి సొమ్ము ముందు పారేస్తూ -

“పుణ్యం సంపదం మీకా; పాపం సంపదం మాకా; అయితే మీరెందుకు? అన్నాడింకో యువకుడు.

ఇది కవిపల్లి గోత్రాలవరకూ వచ్చేలావుందని నేనే కలుగచేసుకున్నా.

“నరే పదందీ ఇక్కడెందుకు మనలో మనం గొడవపడడం పాపంకాదు పద్దనే తేల్చుకుందాం. పదందీ” అన్నా.

అంతా లేచారు. సాహుకారు వద్దకు వెళ్ళేం. శేషగిరిరావుగారు కూడా వున్నారు.

“ఈ కూలీకి మావాళ్ళుగీకరించడం లేదండీ!” అన్నారు మా మేస్త్రి.

“ఏం ఏం కష్టపడ్డారు? రేవులో బాజులు పడవలో వేయడమేగా, అయితే యింకో జట్టుతో చేయింకోవాలన్నమాట!” అన్నారు సాహుకారు. నాకా మాట గుండెల్లో గతుక్కుమని గుచ్చుకుంది. ఏమిటో! మావాళ్ళంతా ఆ సాహుకార్లకూడా పోతు. మేస్త్రిలతో, గొర్రెల్లా పోవడమేగా, లేకపోతే ఎన్నివేల గుండెలున్నాయి. ఆ మాటలనడానికి! ఈ మేస్త్రిమాండాకొడుకులు చేసారు యీ గొడవంతా. ఎవడి జట్టుకు వాడే అధినేత. వాళ్ళిష్టమొచ్చినట్లు కూలి రేట్లు పుచ్చుకోవడం. ఒక పద్ధతా. ఒక పద్ధాంతమా! అందుకే ఇంకో జట్టును తెచ్చుకుంటానన్నారు. మా కార్మికుల్లో జిక్యత శుభంలే ఆ మాటంటాడా! ఏమైనా, మా మోహన్ చెప్పినట్లు యీ కూలిరేట్లలోనున్న యీ గతుకులు వూడిస్తే నేగవి, కార్మికుల్లో జిక్యత రాదని నేను మౌనంగా భూరుకొన్నా.

పొరుషంతో పీర్లాజు ‘ఏ జట్టు చేస్తుందో కమ్మనండీ!’ అన్న మాట ఆ సందడిలో విపరీతమే. ఎలాగయినా సాహుకార్లు, మాలా మాకు తగువులు పెట్టడానికే ఎప్పుడూ చూస్తుంటారు కదండీ!

సరే సాహుకారు అన్నమాటకు మేస్త్రి ఏమంటాడా! అని ఎదురు చూసాను! నీళ్ళ నములుతూ -

“ఏమో మావాళ్ళంగీకరించడంలేదండీ.” అన్నాడు సూరన్న లేచి—

“ఎగు, విగు మోకలయినా వేయకపోతే ఎలా చెప్పండి?” అన్నాడు, శేషగిరిరావుగారు అందుకొని —

“పని కొండమైనా కూలి మీ ఇష్టంవచ్చినట్లు వేయాలన్నమాట. రివాజ ఇంతే,” అని మా సాహుకారును సమర్థిస్తూ మాట్లాడాడు. విజానికి అది సమర్థించడంకాదు చెప్పగొట్టడం.

ఇక నేను పావుకార్ల మాటలు సహించలేకపోయాను. “రివాజ ఎవడు వెడితే వచ్చింది. రివాజా నోటికి ముద్దవేసుకుంటా, కట్టుకట్టే యీ రివాజాలు పోయి ఒక పద్ధతి ఏర్పడాల్సిందే,” అనుకున్నా. నేను అర్థంచేసుకున్నదేమిటంటే. యీ వర్తకులు వాళ్ళలో వాళ్ళకు ఎన్ని తగు పులున్నా స్వరక్షణకు, అంతా ఏకమే. అవి.

“అవును. సూరన్నగారన్న కూలి ఇవ్వాలిందే” అన్నా. అప్పటికే జట్టు అందరితో ఏకాభిప్రాయంకలిగింది.

శేషగిరిరావు తన వెనుకటి లోకువను ఆధారం చేసుకొని. తేలికగా తేలిపోయాడు — కుళ్ళిపోయిన చేప గోవావరిలో తేలినట్లు — అన్నాడు గండా.

మీ బాబు సొమ్మేం లేదిక్కడ.”

మిగిలిన వాళ్ళంతా ఒక్కసారిగా తగులుకున్నాడు.

“వూ?” ఏళ్ళ బాబుల కష్టార్థితమే పుండిక్కడ?” అని వ్యంగ్యంగా ఒకడన్నాడు.

“మమ్మల్ని ఎవరు మాటలాడమన్నారక్కడ?” అని ఇంకొకడన్నాడు. మొత్తంమీద ఊపిరిసలపకుండా, తలకొక మాట విసిరేసరికి శేషగిరిరావు గారికి మా కూలోళ్ళ మజా తెల్సినట్టుండి. ఏమైనా కాలేకరువులు మందే గుండెలు ఏకమైతే, వీళ్ళు ఎన్ని కుట్రలు పన్నితే మాత్రం కూలోళ్ళ దగ్గర కుడురుతాయండీ! ఏదో గొరవం దక్కించుకోవాలికి -

“మీరూ మీరూ చూచుకోండి నాకెందుకొచ్చిన గొడవ!” అంటూ తేచి వెళ్ళిపోయాడు. సావం శేషగిరిరావుగారు కోతుల తగువు తీర్చడానికి వచ్చినట్టు వచ్చాడు. మేమేం కోతులం కాదుగా.

అదిరికి మా వొత్తిడికి సాహుకారు రట్టకోతేక, ఎగు, దిగు మోతలు వేసి, కూలి ఇచ్చేసాడు. అదయినా తెగేవరకూ సాగదీస్తే తాదం తేదతి మేం మానం జాల్పేంలెండి.

నాకు యీ గొడవలో సంతోషించడగ్గ విషయం ఏం కనబడిందంటే సాహుకార్లకు నామనయిన సూతన్నకూడా కలిసొచ్చేడు. పొట్ట సమస్య వస్తే ఎవరయినా ఏకం కావల్సిందే కదండీ.

నాకు అకతి దహించుకుపోతోంది. మోహన్‌కూడా తాలేడు. మంగి తోజనం లేతేడు. ఈ రెండూ నాకు అంతోళనగానే వున్నాయి. వుడయాన్ని తిప్పినుకు హొటలువాడికి జబ్బులు ఇచ్చినేసి, ఇంటిత్రోవ వట్టాడు.

మా జట్టు కురోళ్ళంతా నాకూడా పడ్డారు.

‘మేట్రీలను వీకేస్తేనే గాని లాభంలేదు నారాయణా’ అన్నారు ఏర్పాట.

“ఇటువంటి మోకల్లాసై - మోయం అని చెప్పేయడమే” అని ఇంకొకడన్నాడు.

తన యౌవనమంతా యీ వర్తకులకు దారబోసి. ముసలి తల్లి చంద్రులనయినా రక్షిండుకోలేకపోతున్నామే. అర్ధాకలితోనే కృంగిపో పలసి వస్తుండే ఆశ్వులు మోపైబోతున్నాయే; అని బాధపడుతూ. అంటున్న నా సోదరుల ముఖాలు చూచి నాకు జాలికలిగింది. అంత గట్టిగా వాళ్ళు తేచ్చుకోవాలంటున్నారంటే. వాళ్ళ బాధలే వాళ్ళను తెగించేలా చేస్తున్నాయని గ్రహించాను. నాకు యీ మేష్ట్రీమీద సాహుకార్లమీద వొట్టమండిపోయింది. కాని ఏంచేస్తాం; సమయం వచ్చిందాకా; నేనన్నా వాళ్ళతో.

“ఈ వేడి అందరికీ పుట్టాలిగా. ఆరూ జబ్బు. యీ మేష్ట్రీ తోనే పోదు. ఒక వద్దతిలో కూలిరేట్లు విద్దయించాతి. అదినారం కూలి గొడవ తేచ్చుకోవాలి. ఒకటూ; వీళ్ళను కమిటీనుండి తీసేస్తేనే సరిపోదు. జట్టులో మేష్ట్రీలను కూడా తగ్గిస్తేనే. వీళ్ళను పూర్తిగా. పునాదులు కదిలింపగలుగుతాం” అని అటాండగా ఏర్పాజ అడ్డొచ్చి -

“మన జట్టులో ఎంతసేపు వీలేయాలి మన మేష్ట్రీని” అన్నాడు.

నేను కాస్త సముదాయస్తూ -

“ఏర్పాజా, మనం నొక్కరం తేస్తే సరిపోదు. ఇది అడితే మోతం మీద అన్ని జట్టులోను జరగాలి. ఇంతకీ త్వరగా ఎన్నికలు జరిపి ముందు కమిటీలో వీళ్ళ వని పట్టి. కూలి తేట్లు విశావంకూడా తేచ్చుకుంటే తరువాత చూడొచ్చును.”

“అయితే ఇంతకీ ఎన్నికలెప్పుడు?”

“అది మన ప్రచారం మీద వుంటుంది. వీర్రాజూ, శునం నిద్రా హారాణ మానయినా సరే, ఎంత త్వరగా ప్రచారం పూర్తిచేస్తే ఆప్పుడే జరిపెయ్యొచ్చు.” అన్నా.

“ఏదో త్వరగా తేల్చేయవలసిందే. ఈసారి వీళ్ళను ఎవడెన్ను కంటాడో చూస్తాం. సరే ఔకళం.” అని వాళ్ళంతా వెళ్ళిపోయారు. నేనూ “తేల్చుకోవలసిందే” అని వెళ్ళిపోయాను.

33

నేను యిండికి వెళ్ళేటప్పటికి యిల్లంతా గండరగోళంగా వుండి. మంగి పిల్లవాణ్ణి భుజాలపై ఎత్తుకొని, పాలిస్తూ అరుగుమీద అటూ, ఇటూ త్రిప్పుతోంది. మంగి భుజాలపై పిల్లవాడు తలవ్రేలాడేసాడు. తీరా - ముఖం చూస్తే తెల్లగుడ్డు కనబడుతున్నాయి. నాకు కంగలెక్కువై పోయింది.

నేను వొక్కుండడం చూచి, మంగి ఇంటిలోకి చూస్తూ -

“అమ్మా! ఆయనొస్తున్నారే.” అంది.

నేను సరిగ్గా గుమ్మం ఎక్కేటప్పటికి మా ఆత్తగారు ఎదురుగా వచ్చి -

“యీ బుట్ట చెరువు గట్టుపై పారేపిరా నారాయణా” అని చీసంగా అంది.

అబ్బట్ట ఏమిటోకూడా నేను అడగలేదు. ఎలా అడగమన్నారు చెప్పండి. ఎంతో విచారంగా వున్నారు. మా అత్త, మంగిను, నేను మా అత్త ఎటువై మాట్లాడలేదు.

తీరా బుట్ట చూస్తే, అబ్బట్టలో పీక తెగ్గొసిన కోడిపిల్ల మూడు విమ్మకాయలూ, ఆయిదు రాగి కాసులూ, పసుపూ నలుపూ అన్నంముద్దలూ వున్నాయి నాకు ఆశ్చర్యమేసింది. మా అత్త లోపలికెళ్ళగానే నేను మంగిని అడిగా.

“ఇదేమిటి?”

“పిల్లవాడిపై అమూంధ పడింది.” అని వాళ్ళతో అంది మంగి.

నాకింకా ఆశ్చర్యమేసింది.

“ఏమూంధ?”

“ఇంకేమూంధ? మొన్న చచ్చిందిగా గొప్పలిమూంధ? అంది కోపంగా, పండ్లు కొరుకుతూ.

నేను విశ్రాంతిపడనయ్యా చచ్చిన ముండేమిటి? పడడం ఏమిటా? అని.

“అరిగో! దొడ్డిలో చింత చెట్టుపై వుందట అ అంజ, వెదవ అంజ చెప్పడప్పుడు కొట్టాతి - అంజని” అని తిట్టింది.

నాకిన్నుతర్థమైంది. మా పిల్లవాడిపై గాతినాలిందని, ఏదో “దెయ్యం” అంటారటగాని, నేనెప్పుడూ, యీ దెయ్యాలను చూడనేలేదు. ఏమో పెద్దలు చెప్పింది చూరికే పోతుందా? అనే అనుమానం మాత్రం నన్ను పీకలాడింది.

ఇంతటి నా కొడుకు ఆరోగ్యం నాకు కావాలి. వట్టి గొడ్డురకా
లేయితే. పిల్లల్ని తిట్టుకొని. వేపించుకు తింటాడుగాని. పిల్లలన్నవారికి.
కొడుకు ఆరోగ్యం కంటే కావలసిందేమింది, చెప్పండి: అండలోనూ.
పిల్లలు లేనివాడికి కాలిక్యూరూడా పెడుగుతు దీకాడండి: పరివృజ్ఞానికి.
పండులేకపోతే ఎంతో, సుసారానికి పిల్లనాడు లేకపోతే అంతేగా, ఏదో
భగవంతుడి దయవల్ల నా పిల్లోడి ఆరోగ్యం బాగుండితే అదే జాల. ఎన్ని
బుట్టలయినా పారేస్తాను. అండలోనూ పెద్దలు : పుక్కిత్య గృహం
చూడ్యం అన్నారగా. నిజం చెప్పాద్దూ, నేను యిదికి పచ్చేటప్పటికి
తప్పకుండా నేను జంటూ. "లాల్లా తాల్లా" జంటూ. నా చాగిలితోకి
బిరబిరాపచ్చి. తన పిల్లనవ్వతో, నా అయ్యాసాన్ని తీర్చే పిల్ల ఆరోగ్యం
కంటే నాకెక్కిన కావలసిందేమిటి చెప్పండి:

బుట్ట పుచ్చుకొని గుమ్మం దిగాను. నాకు ఎలక్ట్రిక్ స్తంభం అంత
దూకంలో మోహన్ ఎడరియ్యాడు. ఇటువంటి మూర్కపు పనులుచూస్తే
మోహనరావుగారు, తడతాని నాకు తెలుసు. అందుకే గదిగబా రోడ్డుదాటి
చెరువు గట్టుపైనున్న పరివృజ్ఞాన్ని నడిపించాను.

చితికలో అయినకూడా నడిపించాడు. దూతంనుంచే - ఏమిటవి?"
అన్నాడు.

"వస్తా. నడండి. ఇంటికడ ఎవరూ తేడలే" అన్నాను - నేను
గంజారుగా.

ఇంకా నాకు దగ్గరగా వచ్చి.

"ఇద్దరం కలిసే వెళదాం" అన్నాడు.

“సరే” అని గజగబా, ఆమర్చివెట్టు తొర్రలో బుట్ట పెట్టి. కాళ్ళు కడుక్కోడానికి చెరువులోకి దిగుతుండగా, తగ్గరకు వచ్చి అన్నాడు— మళ్ళీ.

“ఏమిటదీ?”

నేనేం మాట్లాడలేదు, అది బుట్ట అని మాత్రం మోహన్‌కు తెలుసు. ఎలాగంటారా? నేను ఆ తొర్రలో పెట్టడం చూశాను. కానీ అందులో ఏముంటో తెలియదు. అతను నేనేదో సంసారం పని శరద్ధగా చేస్తున్నాననుకున్నట్టున్నాడు మళ్ళీ చిరువప్పుతో అన్నాడు.

“ఏం నీతో సంసారం బాగా ప్రేళ్ళు తన్నుకున్నాయండో?”

నేను కాళ్ళు కడుక్కోడానికి రేవురోకి వెళ్ళుతు ఉండలర ఆయన నా విరాట ముఖాన్ని తనిపెట్టలేదు, నేను వెంటనే ఏమిటానో చెప్పకండానే కాళ్ళు కడుక్కొని బయటకు వచ్చి, బుచ్చి వొందుకుంటూ, ఆయన మాటలు సమాధానంగా నా బొటనపేర్చి, తేమగానున్న, ఆచెతివు వాల్చు నేలలో గుచ్చారు. నాలో సంసారం ఎంత లోతుగా ప్రేళ్ళు తన్నిందో ఆయనకు నా తర్య పలవ అర్థమయ్యే తుంటుందనుకుంటా. నివార మతనాన్ని అతను కనిపెట్టి —

“ఏం విచారంగా వున్నావ్? ఆ బుట్ట ఏమిటి?” అన్నాడు.

“ఎల్లరాజీమీద గాతవడించబడ”

“ఎవరయినా చెప్పారా? నీవు చూశావ్?” అట్టికితో, కోవంగా నా ముఖంమీదకి ముఖంపెట్టి అన్నాడు. ఆ మాటలలో ప్రేమలోనుండి పుచ్చు విందే కోసం మాత్రమే బయటబడ్చింది కేకలేస్తాడని నేనన్నా : —

“మంగి, మా ఆత్మ కూడా అంది”

“ఈ అక్షతాళ్ళతో మా చెడ్డ చిక్కలున్నాయి. పిళ్ళకు తెలీదు చెప్పితే వివరు, పిచ్చివాడా! నీకయినా తెలీదూ, దెయ్యాలు భ్రమలు తప్ప మరేంటి చెప్పూ.... పద పద యింటికి ఆసలు విషయాలేమిదో తెలుసుకుందాం” ఇద్దరం యింటికి వెళ్ళాం. కాస్త మసక చీకటి పడిందా పుటికే, ఎవరూ మోహన్ రావుగారి జాడ కనిపెట్టలేదు. అంటే ఇంటిలోకి వెళ్ళిపోయాం.

మా ఆత్మగార్ని కూర్చోబెట్టి ఆసలు విషయమంతా అడిగారు. నారయితే చెప్పడంలేదు. మోహన్ రావుగారికి మొగమాటం వలన ఆతా చెప్పింది. నేను పనిలోకి వెళ్ళాక రెండు తులాల రస కర్పూరం వేయడం సాధుగారి విభూతి, సోకికెళ్ళడం, అక్షతుకు దిప్పి తీయించడం వరకూ జరిగిందంతా చెప్పింది. మోహన్ రావుగారు ఎంతో జాతపడుతూ చెప్పేరు.

“ఇదంతా వట్టి పిచ్చుకూర్కా. రెండు తులాల కర్పూరం వేస్తే పెద్ద వాళ్ళు సహితం భరింపలేరే. పిల్లవాడికా వేయడం? మన వాళ్ళ కలాగే పిల్లల్ని చంపుతారు. అంత విరోధనం కాకపోతే, అమృతం పట్టకూడదూ హాస్పిటల్ కు తీసుకెళ్ళగూడదా? అని ఎంతో నొచ్చుకొని, వాకు ఒక చీటి ఇచ్చి, అర్జంజుగా పెద్ద సేషన్ వద్దకి వెళ్ళి డాక్టరును తీసుకు రమ్మన్నాడు.

మోహన్ రావుగారిచ్చిన వుత్తరం డాక్టరుగారికి చూపించగానే ఆయన మరుక్షణం బయలుదేరి నాలోనే పడ్డేసాడు. అక్క వెంటనే వచ్చే డాక్టరు బహు అరుదు జూడంది. అందరూ ఒక్కొక్క డాక్టరు, దక్షిణం

ముండు చెల్లిస్తేనేగాని రానే రాదు. నాకు చాలా సంతోషమైంది. అంత దూరంనుండి, శాకష్టాన్ని అంత ప్రమాదాన్ని గుర్తించి వచ్చిన డాక్టరుగారిని ఎంతైనా లోలోన మెచ్చుకున్నాను.

అయిన వచ్చి. పిల్లవాణ్ణి చూడగానే మోహన్ ఏమైతే చెప్పాడో అదే చెప్పాడు. పైగా రసకర్పూరం ఎంత శక్తివంతమైన వస్తువో మాకు కండ్లా చివరకునప్పుడు కనుగొని చూపించాడుకూడా. అయిన ఎంతో వ్యధతో అన్నాడు గండా:

‘ఆ రసకర్పూరం వలన జీర్ణకోశం అంతా పచ్చివుండు అయిపోయి తిండిపడక, నీరసపడి, తలత్రేసి, గ్రుడ్లు తేలేస్తే దెయ్యం అనుకున్నాడు. యీ దైరాగిలు ఇటువంటి అనుమానాల్ని, భూతాలు గా చిత్రించి, పిల్లల జీవితాల్ని నాశనం చేస్తారు.’ అని మందిచ్చాడు.

నామీద చిరఃపరిచయమైన మా ఆత్మగారు డాక్టరు చివాట్లు పెడుతుంటే నోతత్తలేడు. కాని పెద్దపులు చూత్రం విరిచింది. అంతేకదండీ! - యీ చాందసులతో - ఎంత తలకాయ మెరిస్తే అంత పెద్ద డాక్టరు.

తెల్లశారాక పిల్లవాడు తేరుకున్నాడు. యీ ముండు వలననే అని మా ఆత్మకు నమ్మకం లేదు. నేనూ. మంగీ నమ్మేం. మోహన్ చెప్పినట్లు యీ భూతాలు వట్టి ద్రుమలే అనుకున్నా.

మరునాడు ఆదివారం, నేను యింటి వద్దనే వుండిపోయాను. నాకు మోహన్ ఎన్నో రాజకీయ విషయాలు బోధించడం మొదలైంది. తింతలోకే మా జాబు దగ్గరనుండి కలుగు వచ్చింది.

జట్టలో చేరేటప్పుడు యచ్చిన వందరూపాయలు కక్షణం యిమ్మడి ఆ కుమారు. ఆశ్చర్యపోయాను, మా బాబు యింత క్షతంత్రపతికి దిగాడేమిటా అని.

బ్రతికినా. తచ్చినా వీళ్ళ దు కిగ్గేటట్టు కనబడటం లేదు విడి పోయి వున్నా. మా బాబు బాకీ అని కిబురు సంపాదించే అర్హత మిటి చెప్పండి. మా బాబు నన్ను జట్టలో వేల్చిస్తే, తెచ్చిన కూలి అంతా అతని చొడిలోనే పోతామ కదా! అదబ్బు నేనేమోరా అదిగోనా! మూల వరసకు అంటున్నానులేండి. అతని బుద్ధి చెబుతున్నానంతే.

నేను మోహన్‌తో అన్నా -

"వెదవ దబ్బు, తండ్రి కొడుకులకు కూడా శిరోశం పెడుతోంది చూసారా!"

"ఏదో వెనుక క్షతంత్రం పుండకపోతే మీ బాబుంత హతాశుడై అందుతోనూ, పని మట్టి నాటకాలు గానిపోయి, దబ్బు అక్షరాలా దంటానా!"

ఈ మాట మోహన్ నోటి వెనుక వెలువడేసరికి నిన్నటి దృశ్యం అంతా నా ఎదుట ప్రత్యక్షమైంది. నిజమే! ఆ శ్రేష్ఠగిరి సమైక్య మా బాబుకు పురుస్కారంచేతమో, అనుకొని, మోహన్‌రావుకు నిన్నటి విషయాలన్నీ కూలకషంగా చెప్పేశాను.

34

మోహన్ సుదీర్ఘరోచనతో అన్నారు.

"సరే! పరిస్థితి మనకు అనుకూలంగానే ఉలిగింది. మీ జట్టు గొడవ

అన్ని జట్లూ వ్యాపించి, అందరినీ ఉత్తేజ పరచే మానదు. యీ పరిస్థితిని మనం తక్షణం ఉపయోగించుకోవాలి. అలా పరిస్థితులను పునర్వ్యవస్థీకరిస్తేనే సమయస్ఫూర్తితోనే మనం పని చేస్తుంటామి, సరే. దీనిని అడనుగా తీసుకొని, కూలి సమస్యను ముందుపెట్టి సూతన ఎన్నికలు కూడా జరిపివేయాలి."

"మరెప్పుడు జరుపుదాం?"

"అమోవానగనాడు జరిపితే?"

"అయ్యోయ్. అప్పుడు ఎక్కను ట్రైకోగలమా? ప్రతి వారు వదలుకోలే ఉంటారుగా?"

"అయితే వచ్చే ఆదివారం, ఆదివారం కూలి సమస్యకూడా పెట్టవచ్చు."

"సరే. దానింది" అన్నాను.

మా మంగి చటుక్కున వచ్చి—

"అస్తమానూ కలుగలే మరెన్ని రాజ్యాతేలాలో ఏమిదో; భోజనానికి లేవండి." అంది.

అంత చలాకీగా ఎందుకుందంటారా? మంగి పిల్లవానికి కాస్త మెరుకు వుట్టింది కాస్త అన్నాడటకూడా. అందుకే అవకాశం తన్నుకొడుకు నిజం తల్లికి కాకపోతే ఇంకెవరికి చెప్పండి? సరే భోజనానికి లేదేం.

భోజనం అయింది. నేనన్నా మోహన్‌తో -

‘కాస్తేపు’ పడుకోండి. నేను సంఘం ఆఫీసుకు వెళ్ళి, వచ్చే వారం ఎన్నికల గురించి కుర్చోళ్ళకు చెబుతా.” నాకు అనుకున్నప్పుడు అ పని పూర్తి కాకపోతే ఏమిటో అనో బెడదగా వుంటుంది తెలిసింది.

“కూర్చో, తొందరేమిటి.” అన్నారు మోహన్. ఏదో వుండి లేకపోతే సంఘం పని గురించి వెళ్తానంటే ఎందుకు అవుచేస్తాడా? అనుకుని కూర్చున్నా.

సందిలోంచి ఏనో ఉత్తరం తీసి, “ఇది చదువు.” అని నా చేతికి ఇచ్చాడు.

చదవటం మొదలుపెట్టాను.

“మోహన్: ... అని చూడమే సంభోషించి వూదే” అన్నా నేను ఎందుకు నాకు అనుమానం వచ్చిందంటావా? ఆ ఉత్తరం పురు వ్రాపింది. ఒక శ్రేణికురాలినుండి వచ్చిన ఉత్తరం “ప్రియా” అనో, “ప్రియమైక” అనో, సంభోషిస్తూ వుండొచ్చండీ? అదే నా అనుమానం.

మోహన్ అన్నాడు.

“ముందు చదువు.”

మళ్ళీ చదవడం మొదలుపెట్టాను.

“నీ ఉత్తరం అమృతభాదంలా అందుకున్నా.... తీరా పిచ్చి చదువుతూంటే, నీ ఉత్తరంలోని, పరకులు అని కూడా, నా హృదయం కంపించింది. దీర్ఘ విశ్వాసంతో పుత్తరాన్ని ముడిచి అలోచించా. నాకెంత సేపూ అపుత్తరం, నవనీతాన్ని తాకుకున్న అగ్నిజ్వాలగా కనబడింది

నాకింక ఆరోచనే తట్టలేదు. రవికి చూపించా. అది చూచిన రవి
“మోహన్ ఆరెస్తు అయితే నీ బ్రతుకు అడవిగావిన వెన్నలయిపోతుంది.
ఆలోచించుకో” అన్నాడు. విజమే. మోహన్. నాయా యౌవ్వనం.
మూడు పువ్వులారుకాయలుగా వికళించాలనే వాచిస్తున్నాను. మోహన్,
మంటరి మధ్యనున్న విన్ను నేను తాకలేకపోతున్నందుకు క్షమించు.”

“పుమ”

నా గుండెగిపోయింది. విజంగా యిది చదివి మోహన్ ఎంత బాధ
పడిపోయాడో? నేను కోపంతో అన్నా!

“చూచారా: ధనికల మాటలన్నీ యిలాగే వుంటాయి. నమ్మించి.
నూతిపోగుతో గొంతులు కోసే రకం. ఏమైనా యీ కుండనపు బొమ్మిడికి
హృదయముండదు చూడండి”

“బాగా అన్నావు నారాయణా. నేను అనాదే అనుకున్నా. నీకు
జ్ఞాపకముందే ఉంటాడనుకుంటూ — ప్రేమ త్యాగాన్ని కోరుతుండేగాని.
స్వార్థాన్ని కోరడం అంటే ఉమ మౌనంగా వుండి. పైపెచ్చు నా ఉత్తరం
నవనీతాన్ని తాకుతున్న అగ్నిజ్వాలలా వుందట. అసలా హృదయం నవ
నీతమైనట్టే. అది నవనీతం కాదు - నల్లరాయి. ఇక దానిని అంటుకునే
డేవిటి: విజంగా నారాయణా. పేదరి హృదయమే నవనీతంలాంటిది
ఎన్నో బోధించే నేను ఇంజులో పెడమార్గం త్రొక్కినా. నీవు.
మొన్న ఆరుంకతి నన్ను రక్షించిన సందర్భంతో ‘చూచారా: హృదయం
యిచ్చిన అడదే ప్రాణం ఇస్తుందన్న” మాట బాణంలా నా గుండెల్లో

గుచ్చుకుంది. నేను పుస్తకాల్లోంచి ఎన్ని చూసినా, సీసానబట్టిన కత్తాల్లాంటి జీవితానుభవాలు తోర్చేయలేను. వెంటనే ఉనుకు ఉత్తరం వ్రాసా. ఇది దానికి జవాబు. నారాయణా, ఇదిగో నా నిశ్చయం. నేనరుంధతినే పెండ్లాడతా." అని నా చేయి పట్టుకొని ఎంతో వొత్తిడిగా జాడించాడు.

నేను వెంటనే ఎగిరి గంతేసాను. వాడితో పిల్లవాడికి సగం పైట తొలగించి అమృత సదృశమైన తన పాలను ఇస్తున్న మంగి ఊజూలు పట్టుకొని -

"మోహన్ అరుంధతిని పెండ్లాడుతున్నాడు తెలుసా, అన్నా.

మొదట "అబ్బ! మంచిదెద్దాలేదు." అని సిగ్గుతో, పాతతో పొంగిన రొమ్ములపైకి పైట సర్దుకోబోతున్న మంగి, 'నిజమే నిజమే.' అని పిల్లవాడిని ఊజూలపై వేసుకొని, మోహన్ దగ్గరకు వచ్చి -

"నిజమే. ఒక్కేయండి." అని ఆక్రమకతో అంది.

"ఒక్కేమిటి? యధార్థంగా చెబుతున్నా." అన్నాడు నవ్వుతూ మోహన్.

మా మంగికి ఒట్టు వేయించుకోవడం సరవాలెండి, అన్నా నేను నవ్వుతూ.

మరి మీ జాబు వాళ్ళు ఒప్పుకోవడూ."

"జాబూ, అమ్మనూ ఏప్పుడో వాడులుకున్నా. అందరినీ వాడులు తున్నా. ఒక్క ముక్కలో చెప్పాలంటే, నా సమస్త కుటుంబం యీ శేఖ ప్రజలే మంగి అన్నాడు మోహన్. జాలిగా మంగి ముఖాన్ని చూస్తూ. అ మాటలు, మమ్మరిద్దరినీ తన్మయం చేసాయి.

రేపి ఆదివారం, ఎన్నికలకు ఏర్పాట్లు చాలా గొప్పగా చేసేం
లెండి. సంఘం పెట్టిన వదేండ్లకు ఇదే మొదటి వధేమో - చాలా అట్ట
హాసంగా చేసాం, ప్రవేశ పెట్టవలదుకున్నవి రెండే తీర్మానాలు. కూలీ
రేట్లు పట్టిక ఒకటి, ఆదివారం సెలవుకూలి ఒకటి అంతే. కూలిరేట్లు
అందరితో ఆలోచించి మోహనాపుగారే తయారుచేసి యివ్వారు. ఉంటా
మూడుజాతి. బూరుగు, పనస మొదలైన అన్ని రకాల కలపలకు చక్కగా
కుదిరేలా ఏర్పాటుచేట్లు ఆ పట్టిక చూస్తే. ఇక కార్మికులలో కూలి
రేట్లలో తగవుల రావడం సాహిత్యం చీలదీయడం ఇటువంటివేమీ
జరుగనే జరుగవు. అది అమలుజరుగుతే కార్మికులలో మంచి జక్యం
ఎప్పుడుతుందనుకోండి, ఇక ఆదివారం సెలవు కూలి - గవర్నమెంటు
కూడా అంగీకరించి చట్టంచేసిందే. - ఇంకా చాలా సమస్యలున్నాయిగాని
నిద్రైన ఎక్కినట్లు ఒక్కొక్క మెట్టు ఎక్కాలి తప్ప. ఒక్కసారే ఎగిరి
పోదామంటే లాభం లేదు కదండీ! అన్నిటికంటే చిక్కు సమస్య కొత్త
ఎన్నికలు, ఎన్నికల సమస్య వూడే. చాలా కష్టం. మేము తయారుచేసిన
జాబితాలో ఇద్దరు మేత్రీలు, సూరన్న పేర్లు తప్పు తడిమా మేత్రీల
పేర్లు లేనే లేవు ముఖ్యంగా జాబితాలలో భీమయ్య పేరు లేదు. ఆ
ఇద్దరు మేత్రీలను ఎందుకేకామంటారా? ఏదో అందరినీ తీసుకుంటామని,
ముక్కుకు సూటిగాపోతే లాభంలేదుగామరి. అందులోనూ, పుచ్చెందు
సంసారం నెత్తి మీద వుండి, కష్టపడినా కాలంగడవని మేత్రీలు

న్నారకదండి - వాళ్ళను వేసుకోకం వలన నష్టంలేదు. ఇక సూరన్న అంటారా: విజానికి అతన్ని తగ్గి చేయవలసిందే. కాని మోహనరావు గారు అన్నారు గదా:

“అతడు పెద్ద సంసారం వున్నవాడే. వీతోపాటు కొమ్ము బజాన వేసుకొని మోసేవాడే. పొట్ట సమస్య వచ్చినప్పుడు ఏకంకాకుండాపోడు, ఒకవేళ అతను కాంగ్రెసు అని తొలిపేస్తామమనో, అతని వెనుకనున్న జనాన్ని చూద్దోమన్నాడు.

నేను మాత్రం దీనికి ముందు అంగీకరించలేదు సుమచీ. ఎందుకంటారా: ఏదో సూరన్న ఒకదానిలో కలిసొచ్చినా అదయినా వా నెత్తి మీదకు వచ్చిన సమస్య కాబట్టి కలిసొచ్చాడు, లేకపోతే ఎన్ని విషయాలతో యితను సొహాకార్ల పెంపుడు బిడ్డలా ప్రవర్తించలేదు; అదీగాక పోయినా. అతని వెనుక జనాన్ని చూడమంటాడుగదా: ఆ తెక్కన చూస్తే. భీమయ్యకు ఇతర మేష్ట్రులకు మాత్రం వెనుక జనంతో, అలాగంటే మోహనరావు ఏమన్నాడో తెలుసా:

“భీమయ్యలాంటి మేష్ట్రులకూ, సూరన్నకూ సంబంధంలేదు. కార్మికులందరితో యీ మేష్ట్రులపై చాలాకాలంగా అనవ్యం వుంది. కాని నోరెత్తి మాట్లాడలేకపోతున్నారు. సూరన్నపై అలాగుంచానురి.”

“సరేలేండి.” అని నేను బలవంతంగా అంగీకరించాను.

మోహనరావుగారికి బలవంతంగా వొప్పించడం అంటే అయిష్టం అంటేత నన్నెలాగయినా వొప్పించాలని మళ్ళీ అన్నాడు.

“మనం ఆతని వెనుక నాన్ని చూచాలి. మీ జట్టులో జూత్రమే ఆతనిపైపున్న ద్వేషాన్ని చూడకూడదు. అందులోనూ ప్రేమియూని యన్ ఒకరి సొత్తుగా వుండకూడదు. ఇక్కడ సంఘాన్ని మనం నిర్మించాలంటే, కాంగ్రెసు అయినంతమాత్రాన్ని ఆతనిని త్రోవవేయకూడదు. అందులోనూ, సూకన్న కాంగ్రెసులో, కరుడుగట్టిన మొండిరూపుకరి ఏదాంతి కాదుగా’ అన్నాడు.

నా యిక్కరిగింది, “సరే” అని హృదయపూర్వకంగానే అంగీకరించా.

ఏమైనా, ఆ రోజు శనివారంనాడు నేను అడితీకి వచ్చి కాస్త అభిప్రాయాలు, ముఖాలనుబట్టి సేకరిస్తే, భీమయ్యలేని జాబితా నెగ్గేలా కనబడలేదు. అందులోనూ, ఎన్నికలు వగైరాలపై ప్రచారం వేడి, వేగిగా అందుకుంటేమో! ఆవేశ క్రితవాడూ ఎన్నికలగురించి ఆలోచించేవాడే. వాళ్ళ అభిప్రాయాలు ఎలాగు.దనివ్వండి. కాని తాము తమ నాయకులను ఎన్నుకోవడంలో వాళ్ళకు పెద్ద బాధ్యత వుందనేది మా ప్రచారం వాళ్ళలో గుర్తింపజేపించుకు. అంతేకాదు కడిల్చివేసినంతకు నాకు చాలా సంతోషంగా వుంది కాని నన్ను యీ భీమయ్య సమస్య మరీ వీడిస్తోంది. “ఎవరొనా” “పెద్ద” ఆఫీసునుంచి వచ్చి, రేపు పార్లమెంట్లో మాట్లాడితే బాగుండు”ననిపించింది నాకు. ఏమైనా మోహన్తో మాటలాడాలని బయలుదేరా. ముందు అడితీలో కుక్కోళ్ళందరికీ ఇంకో సారి ప్రచారం చేయమని హెచ్చరించి మరీ బయలుదేరాను.

మోహన్ ఇప్పుడెక్కడ చొరుకుతాడు? అతను ఒక ప్రాంతంలో చొరుకుతాడా? ఏమైనా సరే, అని అనందరావు ఇంటికి బయలుదేరా.

నేనూ ఆనందరావు ఇంటికి వెళ్ళేరకి, ఇంటి వద్ద, అనందరావు లేడు, వాళ్ళమ్మలేదు. లోపల కేరింతలు, కొడుకున్న శబ్దం వినబడుతోంది.

నేను లోపలికి ప్రవేశించి చూచేస్తుంటే, మోహన్ ఆరుంవతి చెవి పట్టుకొని నవ్వుతూ—

“వూ! చెప్ప, ఇప్పుడు నేను చెప్పినది అని చెవి మెలిపెడుతున్నాడు.

ఆరుంవతి : ‘ఈ’ అని అరుస్తోంది

అబ్బ! ఎంత త్వరగా చనువు వేసుకున్నాడ. ఏముందిలెండి రెండు హృదయాలూ కలవాలిగాని. కిలిస్తే ఎంత నేపండి చనువు చేసుకోవడం? నిలబడిన మనిషినల్లా గబుక్కున లోపలికి వెళ్ళా ఆరుంవతి : గుడ్ మోహన్ నుండి కప్పించుకొని, దిగ్గున మంచండిగి, విడిచింది. ఎంత చెప్పకపోవాలి: నా శరీరం చివుక్కునుండి సుమండి

“అంత అయిపోయిందేమిటి?” అన్నా.

“అయిపోవడానికేముంది? రెండు చేతులు కలపడమేగా!” అన్నాను మోహన్ నవ్వుతూ అతని ముఖంతో కాస్త పిగ్గు తాండవించింది. మగ వాడికే పిగ్గున్నప్పుడు అడతాని సంగతి వేతే చెప్పాలా? ఆరుంవతి పిగ్గుతో అక్కడ నిలబడలేక ప్రక్క గదిలోకి వెళ్ళిపోయి పోయ్యిదగ్గర కూర్చుంది. నేను, వాళ్ళిద్దరూ ఏదో అనందంగా కాలక్షేపం చేస్తుంటే, ఓపికను కోల్పోయి వాళ్ళ మనస్సులను కనిపెట్టలేక గబుక్కున లోపలికి వెళ్ళినందుకు ఎంతయినా బాధపడ్డాను నిజంగా! కొత్తగా పెండ్లయిన

వహివరుల మనస్సులను అందులోనూ కల్పించుదురు బహుశులుగా కలపెడకారముకొండి. అందుకే అరుంధతి కల్గి ఏ పనికి వెళ్ళని మనిషి అయినా వీళ్ళద్దరినీ, వారి అనందానికి వాదిలపెట్టి ఎక్కడికోపోయింది. నేనూ తిరిగి వెళ్ళిపోతే బాగుండువనుకొండి. కాని పికలమీదికివచ్చి కూర్చున్న సమస్య నన్ను వేచివురు తింటోందిగా; అందుకు వెళ్ళక తప్పిందికాదు.

నేనన్నా -

“ఈ తీర్మానం వెట్టడం కష్టం. ఎవరో మీలాంటి ముఖ్యులు వచ్చి మాటలాడాదికప్పు నాకరం గాదు,”

నన్ను బహిరంగంగా ఎలా రమ్మన్నావు చెప్పు అన్నాడు. ఆయన తీర్మానం వెట్టడం విషయంలో, నా విజమైన కిష్టాన్ని గుర్తించినట్టు జారిగా మాటలాడాడు.

“పోనీ. ఇంకే ముఖ్యులైనా సరే,” అన్నా.

ఆయన కాస్తేపు అలోచించి అన్నాడు.

“సరే. అవేళ సూర్యనారాయణ ఇంటిలో నాతో మాటలాడారు చూసావు. - అకనివి పంపితే”

“ఆయన బాగా మాటలాడతాడా అవి. అదీగాక, అవేళ ఆయన మేస్త్రీబంటాలవి అన్నాడుగా”

“ఆ తిక్క యిప్పుడు కగ్గిందిలే. మొన్న ఆవరాల జట్టు సమ్మె జరిగినప్పుడు, మేస్త్రీల నాయకత్వంలోని పస వెలుగుకున్నాడు,

“సరే, పంపండి. అవి వెళ్ళిపోదానికి లేదా.

మోహన్ మళ్ళా హెచ్చరించాడు.

“జాగ్రత్త. ముందు కూరిగొండి తీర్మానము పెట్టి రక్షణక నూతన ఎన్నికల తీర్మానము పెట్టండి నమో”

“సరే, నేను గదిలోంచి బైటకు వచ్చి, వంటగదిలో వంట వాడు తున్నట్టు వటించి, మా మాటలన్నీ వింటూ నిరణ్డ అడుంపితితో” అని కోళంగా అన్నా.

“ఇంక నీవు మాతో మాట్లాడవులే, పెద్ద నాయకుడ్ని వాడిలో వేసుకున్నావు. ఇంకెందుకు మాటలాడతావు?”

అరుంధతి చాలా తెలివైన పిల్లకదా! మరీ ఏమందో చూడాలి.

“అలా మాటలాడను. నేనూ నాయకురాలినై. మీరు తప్పు ఎంతా చేస్తుంటే చెవి కట్టుకొని మాట్లాడతాను,” అంది.

‘అమ్మదొంగ’ అని పేరొక్కోంగా వాటివెయ్యి వినుచోయాను.

దేవిలోనో కొడుకున్నాననుకున్నట్టుంచి, హడలిపోయిందంటే నమ్మండి. “ఒక” మని తలుపు వేసేసింది. నేను చటుక్కున వీటిలోకి వచ్చేసాను. మళ్ళీ గమ్మన తలుపుతీసుకొని బయటకొచ్చింది. నేను నోటిలో బొటనవేయి పెట్టుకొని నాలుగువేళ్ళూ ఆడిస్తూ, వెక్కిరించు కుంటూ వచ్చేవాను. అది తూచి నిరగబడి నవ్వండి - అరుంధతి.

కందు అలా మూడుకునేసరికి, అదివాకం వచ్చేసింది. అవేళ అతీతి మంచి కలిపిడిగా వుంది. నేని యావనట్లు యేముల నుండి యాస్తున్నా. మీడింగుకు వస్తున్న కార్మికులే. పదియేసరికల్లా వెయ్యికి దాటిపోయారు. విచిత్రమేమిటంటే ఎన్నడూ రాని అదికూలీలు కూడా తెందు వందలకు పైగా వచ్చారు.

కాస్తేసటికి అంతా పుచ్చువ్వులు అందరి ముఖాల్లో ఏదో అకాంత పెల్లివిరుస్తోంది. కాని కనీసం తెందు గంటలలో పీటింగు పూర్తిచేయబోతే ఒక్కడుండడు. ఆ విషయం తెలిసే ముందు నేను లేచి, ఎక్కొంట్లు వదివా—ఆ ఎక్కొంట్లు పరిచేసేఅప్పటికీ మోహనరావుగారికి వారంరోజులు తీసుకుందనుకోండి భీమయ్య చేతిలో ఎక్కొంట్లు సరిజేయడం చూడలేమిట! అతనివద్దంవచ్చినట్లు జర్నపెట్టి జమాఖర్చు వ్రాయుడు యీ ఎక్కొంట్లుగాని సరిగా లేకపోతే లేదరు కిమీషనరు నంబుమే దిద్దుపెస్తా గని యీ మేఫ్రీఅకేం తెలుసు!

ఇక నేను ఎక్కొంట్లు వదివగానే, గందరగోళం బయలుదేరింది. ఒక మేఫ్రీ లేచి—

“దురి గత సంవత్సరం వసూలు చేసిన దబ్బంతా ఏమయింది?” అన్నాడు.

అదిగో అప్పుడే అడుగులో హంసపాడు. నిజంగా నాకు ఆ ఎక్కొంట్లు దగ్గిరుండి మోహనరావుగారు క్రతీదీ వివరంగా

చెప్పబట్టి సరిపోయిందిగాని. లేకపోతే ఏళ్ళకో చచ్చినంత పనిజరిగేది. నేను చెప్పా—

“బ్యాంకులో వెయ్యిరూపాయలకు పైగా వుంది.

“మరి తక్కిన దొడ్లో” అన్నాడింకొకడు.

ఇంతమందిలా ప్రశ్నలేస్తుంటే బెల్లం కొట్టిన తాయలా. తీవ్రయ్య మాట్లాడడే నాతేమిటి. పెద్ద సంప్రదానపుచేసుకులా కూర్చున్నాడు. మామిదాడ రెడ్లలా ఆ వారితలపాగా గ్లాస్కో వలుపులాల్సి. దానికి జంగారు కాసుల బొత్తాములా. వాడూనూ — డబ్బు చూడేవాడు వీయమ్మ అయినా — అంతా ఆడుగుతుంటే లేచి మాటలాడడే.

నేనే సమారాశం చెప్పా.

“బొంబాయి క్రైడ్ యూనియన్ ఆఫీసుకు. బెజవాడకు కట్టిన తుసుకూ గత ఏడాది తోళ్ళ కాత్తికుం ఇండ్లు కాలిపోయినందుకు నహాయం చేపినది....ఇంకా ....దిల్లర అర్బులు... ” అని నేనంటాడగానే —

“మరీ లెక్కలన్నీ ముందుచెప్పుకోవూ,” అన్నాడొక కూలి.

“అంతా ఆమోహించినట్టే... తర్వాతతేల్చండి,” అన్నాడు, సూకన్న. అంతా చప్పట్లు కొట్టేశారు. అమ్మయ్య ఒక గొడవొదిలిపోయింది.

వెంటనే కూలిరేట్లు వివరావట్టిక వాళ్ళముందు పెట్టా. అ పట్టికను విపులంగా వివరించా. ఇటువంటి కూలిరేట్లకోసం ఎన్నాళ్ళ నుందో కలియ కంటున్నారేమో — కార్మికులంతా సులువుగా అంగీకరించారు.

అదినారం పెరిపు మాని పెట్టాం దానిని వ్యతిరేకిస్తూ, ఒక తంటాడుగండా.

“ఎవరేయికుండా కూలి ఎవరిస్తాడయ్యా?” అని, వారు అత్యంత సాహసకార్య పెద్దకొడుకులా మాటలాడడమకొంది.

ఆ ప్రశ్న వేసేవరికి, నేనింకా జవాబు చెప్పకుండానే వీర్రాజు లేచి -

“అదినారంనాడు ఎవరి ఎవరు చేయనన్నాడయ్యా? ఇంకో రోజు కూలితో పెంచిస్తే సరి” అన్నాడు.

“గవర్నమెంటు చట్టప్రకారం, అదివానిం అడిగియి కట్టేయవలసిందే” అన్నాడతడు.

“అందుకేనోయ్, కూలి యిమ్మంటా, ప్రభుత్వ చటాన్ని అమలు జరుపుతారు కాని, ప్రభుత్వమే చెప్పిన కూలి ఇవ్వరేం?” అని వీర్రాజు కేకలేస్తాడు, మాగట్టిగా చిసిరాడులెండి ఆ రెండు మాటలూనూ దాని మీద ఇక గందరగోళం ఆపుకుందని పెద్దాఫీసునుండి వచ్చినాయన లేచి గవర్నమెంటు నిట్టాన్ని చూపిస్తూ -

“గవర్నమెంటు ప్యాసుచేసినప్పుడు, వీళ్ళొప్పుకుంటారా? వీళ్ళ జాబులొప్పుకుంటాడా?” అని బుర్రకొడితూ మాటలాడాడు. ఆయన ఇప్పటి మాటలనుబట్టి, నేననుకున్నదేమిటంటారా? దురుసుతనం ఎక్కువని, ఆ బుసా మా వీర్రాజు ఇవ్వలేదండీ.

మొత్తం మీద అంతా అంగీకరించారు.

“సరే. ఈ కోర్కెలు వర్తకాలు నెలరోజులలోగా అంగీకరించకపోతే, సమ్మె చేసయినా, శుభ కోర్కెలు నెరవేర్చుకోవాలి. చెప్పండి: ఏమంటారు?” అన్నాడాయన.

నేను ఆశ్చర్యపోయాను. తీవ్రమైన కోపం వచ్చింది కూడా. యాయనను సమ్మె గురించి ఎవరు మాలిలాడిమన్నారు?

సభలో పెద్ద గురితా అమలుచేసింది.

మేమీరింతా వ్యతిరేకించాను. ఆక్కడక్కడ కూర్చున్న యవతులంతా, “చట్. ఉత్తరది. సమ్మెచేసి తీరాల్సిందే” అన్నారు. గదిగది చప్పుట్లు కొడుతూ, మొత్తం మీద ప్రతిష్టంభన ఏర్పడింది. మేమీరి తీవ్రమయిపోయామన్నారు. నేను ఏదో పరిష్కారమార్గం కోసం లేచి.

“ఇప్పుడే సమ్మె చేసేస్తామనుకోకండి. పాహళార్లకు మన కోర్కెలను తెలియబరుస్తాం. అంతే తీరా వాళ్ళంగీకరించకపోతే అప్పుడు ఆలోచించుకోవచ్చు.” అన్నా, ఆయన మాటలాడిన దానికి దీనికి లేదా ఏమిటంటా? చేసిన తప్పును పడిమండిలో చెప్పుకున్నట్టే కదండీ. నా ఉద్దేశ్యంలో ఆదే మంచి.

“సరే. అలా వ్రాయించి త్వరగా తేల్చేద్దరూ?” అని ఆ మేమీ అన్నాడు వినుగుదంతో.

‘సరే. ఏమంటారు? అవి, యీ దఫా చేతులెత్తమన్నా.

లేదని చేతులు తెక్కుపెట్టాం. 1100 తేలేయి. ఇక మిగిలితే రెండు వందలు అంతే.

“అమ్మయ్యా: ఇప్పుటికి ఎలాగో నెగ్గేం, ఇక ముందుంది - మునుక్కుపండుగ, ఎన్నికల సమస్య వుంది తూసారూ, చిన్నప్పుడేవిన చొండాకు వనరు కల్గిక్కిస్తుందనుకోండి అప్పటికే వదలుకుండున్నారే అయి పోయింది సూర్యోరణాలు తీవ్రమైన పేడితో గుచ్చుకుంటున్నాయి. అందరికీ వమితులు కారుకున్నాయి

ఆప్పుడు శ్రీధర్‌యూపయన్ అభిమనుండి వచ్చినాయన లేచి - ఎన్నికల చిత్తు జాబితా చదివి - మంచి రాటిగా -

“ధైర్యంగా పనిచేసే యువకులు నేడు మనకు కావాలి త్యాగంతో పురితేయోడులు కావాలి అటువంటివారినే ఎమ్మెల్యేలొంది” అని తూర్పుతూరు,

“శ్రీమన్మొగడి పేరు లేదేం.” అన్నాడొక మేర్మి ఎడో భీమయ్య ఆ శం మీదనుంచి పూడిపడ్డట్టు, ఆ లేచినవాడు పూర్వ కమిటీలో మొదటి అతన్ని తీసేసినా నోరెత్తలేకపోయి, భీమయ్యను తీసేపి నందుకు వాపం కిష్టంకలిగింది. అదొక నాలుకెంతెండి ఎడిచినవాని మొగు తొస్తాతన మొగుడుగవస్తాడనే నీడుపు తప్పు ఇంకేము కాదుకండి.

జాబితాలో సూరిన్న పేరుండి కాబట్టి, అతను వ్యతిరేకంగా మాటలాడలేదు.

ఒక మేర్మి లేచి - “జాబితా దాగుండి, కాని భీమయ్యగారుందా ట్నందే” అన్నాడు.

దానిమీద గండరగోళం దులుబదేరింది.

పిల్లల అన్ననే - చురకెత్తిలాంటోడు - లేచి తాలావావ్వలా అందుకున్నాడు.

ఎంతకుండగూడదో తెలుతా వినండి

"మొన్న మా సాహుకారు తక్కువ కూతివేస్తే, నోరు మెదప లేదు. గిరి విదానీ, తొలిపెంపుదల గురించి, కమిటీలో అడివాళ్ళకు కూలి పెంపనక్కరలేదని. మగవాళ్ళ కూలి పెంపుదల గురించి అయినా అక్కడ జరిగింది. ఇక్కడ కొందరు సాహుకార్లతో కలిసిపోయాడు. పైగా, మాటలాడితే చాలానాలు...." అని కోటికంగాల గుడిలో, శివతాత్రినాటి గంటలా గిరి గిడా మాట్లాడేవాడు.

రన తన చప్పుట్ల మోగిపోయాయి ధైర్యమంటే అలాగుంటావి. ధైర్యంగా మాటలాడినా కను - ఆ పిల్లల మాటల వల్ల అందరి ముఖాలు విస్పారాయి. నాలో ఉత్సాహం విజృంభించింది. మా ఎన్నకల జాతికా విజయకోలాహలంతో, పూరింద వేయించుకొంది.

ఇంతకీ, యా మేష్తీక కడిటిలోంచి పోయేడు, అంతటితో నరీ పోతుంటా: ఇట్టు మేష్తీలుగా కూడా తగ్గించి. కొమ్ము రుజాన వేస్తేనే గాని నెమ్ము లాగడనుకోండి.

వన్నెండలుండి. సేవరుమెల్లు గొట్టం అరిచింది. మీటింగు పూర్తయి పోయింది. అంతా ఎగిరిపట్టుకువాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు. సాయంత్రం ఛాబో తియింపడానికి మాత్రం అందరినీ రమ్మని చెప్పింది.

ఆ నెగ్గినవారిలో నేను ప్రధాన కార్యదర్శిని గొప్పేమిటంటే - నేనే పెట్టినా, అందరి ఆమోదాన్ని చూరగొంది. నన్ను "దొంగ"ని ఒకప్పుడు తెట్టిన రకాలు ఇప్పుడు నాయకుడుగా ఎందుకు గౌరవించారో నాకర్థం కాలేదు.

మనునాటినుండి, అదితీ అంతా మహా అల్లకల్లోలంగానే వుంది. ఓంటింగు అయిన వెంటనే సామాకార్లకు మార్కెట్లను తెలియజేస్తూ వెంటనే ఆమలుజరకవలసిందిగా మేమోరాదం వ్రాసి పంపించాం. అందులో అనవసరంగా సమ్మె పరిస్థితులు కల్పించవద్దని కోశం.

దీనిపై వ్యాపారులు గోంకలు కొంచంతలు చేసి, 'ఇదిగో సమ్మె నోటీసు ఇచ్చారని - సమ్మె చేస్తే తోలీనులను తెప్పించి కొత్తేస్తాం' అని గంపెడ్డలైతని వర్తక వర్గం అంతా ప్రచారం మొదలుపెట్టింది. నాళ్ళ విషప్రచారంతో షేఫ్రీలను మూడై రెచ్చగొట్టడాగం మరి విమరీతంగా వుంది.

ఎప్పుడయితే మే ష్రీ ల శని వాపిలిపోయిందో, యునజలంతా వుసారయిపోయారంటే నమ్మండి, మా వాళ్ళుమాదా వర్తకుల మోసాల్ల ప్రిచారంపై తోనుకావద్దని 'ఎస్కొవాలి' దుమకగా ప్రచారం చేస్తున్నాడు

రెండుదై పులా ప్రచారం ముమ్మడింగా జరిగిపోతోంది. ఒక్కొక్క రోజు ఎంతో అందోళనతో, ఆవేశంతో గడిచిపోతోంది.

మేము వర్తకులకు మేమోరాదం పంపి పదిరోజులు కవస్తూంది వాళ్ళపద్ధతుండి జవాబులేదు. సమ్మెపరిస్థితులు నెగ్గలాగానే ఉని ఒడుతున్నాయి. ఎందుకంటారా కూర్చుంటా ఎంచి పట్టుకలగా వున్నాడు.

తెంకనే పట్టించి పంచనలోకవానికి కమిటి మీటింగు చేశాం. ఆ మీటింగులో తేలరు అవినయ చగ్గరకు చాయితారంవెళ్ళి కోర్కెలను వివేచించడానికి, అదికాకం తెలపు కూలి గురించి అవగదానికి వీర్రాజునూ నమ్మ చేశారు. అంతే పేనుయే గట్టిగా అడుగుతామని ఏమిటో వాళ్ళు విప్పగావి. సట్టిగా మాటలాడితే కాళ్ళాయ కొడిసాగుతామంటే దానవాలు పేటలో, తేలరు అవినయ వెళ్ళాం. ఆ అవినయలో గునుట్లో, అవినయ ఏదో మాటలాడుతుంటున్నాడు. పేను వెళ్ళి అవినయకు మా కోర్కెల మమోరాంతం సమర్పించాలి అది మీరు కొలి ఆయనన్నారు —

‘ఏమంటారు?’

“మీరూనా వోక్కిం కలిగించుకొని. ప్రతిక్క వట్టాన్ని అవలంబరనవిని చూపాల్సింది.”

“రెడ్ల కలిగించుకోవడం దేనికి? మీ పక్షానికి నడిగితే వాళ్ళు ఇస్తారు.”

“ఓ! ఇంకేం? వాళ్ళ సమ్మెకు రెప్పగొట్టి మమ్మలను తుద్రేక పరుస్తుంటే వాళ్ళిస్తాతా!”

‘అయితే పించేయవన్నారు.’

‘ఈ వట్టాన్ని తిక్కరిస్తున్న వర్తకులను అరెస్టుచేసి ఎందుకు కడించకూడదు?’ అన్నా నేను

‘అంత దురుసెండుకు వర్తకులకు అదివారం తెలపుకూలి ఇవ్వడం న్యాయమని చెబుతాంగా.’

దానికి మా వీర్రాజుకు బొల్లుమందిపోయింది.

“ఇంట్లంటుకుపోతుంటే నూతులు త్రవ్వ ప్రయోజనం ఏమిటి?” అన్నారు.

మరి ఏమనుకున్నాడో — ఆఫీసరు మానం వహించాడు, అదే సమయంలో ఆఫీసు గుమస్తా పైగచేసి, లేచి బయటకు వచ్చాడు. మేమూ బయటికి వచ్చేం. ఏదో. మాలో ఏళ్ళాపాటి మొదతెట్టాడు.

“ఈ ప్రభుత్వం చూట నీటిలో మూటనుకోండి. ప్రభుత్వం చట్టం చేసినా అనరణలో అనలుజరపదని ఆర్డరున్నాయి. నేను ఏం చెప్ప గలను? మీ శక్తి విబట్టి చూచుకోవలసిందే! అన్నట్లుగా ఆయన భావాల్ని బట్టి అర్థంచేసుకున్నాం.

ఓసోసి. ఇదంతా డ్వారపూడి దొంగలబట్టే. ఒకడు బండిలోవి లాగితే. ఇంకొకడు వాడిలోవి. మరొకడు శేబులోవి లాగేరుకంటాగే వుండి. అన్నట్లు వెనుక మోహన్ చెప్పాడుగదా. అసలా వర్తకులు ప్రభుత్వం ఒకటేనని, యీ పట్టుకుల లాభాలను కాపాడడానికి ప్రభుత్వం అని కూడా చెప్పేడు. అలా చెప్పినప్పుడు నాకంత సులభంగా అప్పడర్థం కాకపోయినా యిప్పుడు బాగా అర్థమైంది.

ఇక మా పీకాజు త్రోవపొడుగునా నాలో ఏదో అంటూ కాళాలు మిరియాలు నూరుతూనే వున్నాడు. “అంత చేతగాని ప్రభుత్వం చట్టం ఎందుకు చేయాలి? అని వాని పట్టుదల. మేల లేబరు ఆఫీసునుండి ఆడితీ చేరాం.

ఓ! చూచుకోండి, అడితీ కుతకుతలాడుతూ వుడుకుతోంది, అసరి పదిరోజులనుండి వర్తకులు మమ్ములను సమ్మెకు రెప్పగొట్టే విధానా లాలోచిస్తునే వున్నారగా వాళ్ళకింతకూ అంత మంబెందుకంటారా? వాళ్ళలా చెబితే అలా గెంతే మేస్త్రీలను తీసేసామని.

మేము అపీసునుండి తిరిగి ఆదితీకి వెళ్ళబప్పుటికి శేషగిరిరావుగారి చుట్టూ జనం మూగివున్నారు ఇప్పుడు నాకు తెలిసింది. శేషగిరిరావుగారే ఆదితీ సంఘం ప్రెసిడెంటు. మేము ఆదితీలో అడుగు పెట్టేటప్పుటికి, మాతెమరుగా చాలామంది కూర్చి వచ్చేరు. అందులో ఒకడన్నాడు.

“అదిగో. మేష్ట్రులను తీసికెళ్ళి మాయంచేస్తున్నారు. సంఘం తరపున నీవెళ్ళి. ఏదైనా సరే వాళ్ళతో సుప్రదించడానికి వీలైతే దని తెప్పు” అన్నాడు.

ఆ(1) నేననుకున్నట్లే జరిగింది. మేము ఎలాగూ రెచ్చిపోతామని మేష్ట్రులను తీసివి సు: ఘాన్ని కాలదన్నారు. సరే ఫలితం ఎలావుంటుందో నని అనుకుంటూనే నేను గబగదా శేషగిరిరావుగారి అవతీలోకి వెళ్ళా—

శేషగిరిరావుగారు కండ్లెర్రజేస్తూ -

“పీకేం సంబంధంలేదు - బయటికిపో! మేష్ట్రీలే యీ కూర్చిలకు ప్రతినిధులు. వీళ్ళతోనే ఒడంబడిక చేసుకుంటాం” అన్నారు.

నేను నాలుక కొడుక్కున్నాను. ఎంత తప్పుచేసాను. వాళ్ళు ఎన్ని కుతంత్రాలు పన్నినా మనకేం? దూరంగా వుండవలసిందినుకున్నాను. పూరే అయిపోయిందిగా.

వెంటనే నా వెనుకనున్న కూర్చిల ముందుకు వచ్చి. యీ సరళి వానికి పుగ్గరింపబోయి —

“నాకాయజే మా ప్రతినిధి అకవితోనే మాదిలావాలి.” అన్నారు. నా శరీరం పొంగింది. నా వెంట్రుకలు విక్ర-బొడిచాయి. ముందుకు వెళ్ళడమే మంచిదనుకున్నా. లేకపోతే. యీ వర్తకుల పొగరుమోతుకనం

కూలీలకు ఎలా ఆర్థమయ్యేదిమరి; ఆహా! యింత గౌరవంగా చూడబడుతున్న నాయకుడిని, కూలీలకు ద్రోహం చేయాలని ఎలా బుద్ధిపూరుతుంది చెప్పండి

బయట మూ వీర్రాజు అల్లరి ఎక్కువైపోయింది. నేనింకా శేషగిరిరావుగారి అడితీతోనే వున్నా. వీర్రాజు శేకలు బయట వినబడుతున్నాయి. తీరా ముఖం ఎత్తి బయటకు చూస్తే పనులన్నీ కట్టేసి, యీ గొడవేమిటో చూద్దామని కూలీలంతా వచ్చేసి రోడ్డు క్రిక్కిరిసిపోయారు.

'మనం ఎమ్మెకనున్న వ్యక్తినన్నా! సంఘాన్నన్నా. ఒక్కటే, శేషగిరిరావుగారు నారాయణను ఆగౌరవించటమంటే, లెండువేలమంది కూలీలమైన మనలను చెప్పుతో కొట్టి ఛాతెంజి చేశారన్నమాట, వచ్చేయండి. పోదాం. ఆ మేష్ట్రీలతోనే నివేదించుకోనీవ్వండి మనం శేషగిరిరావుగారిచే బూతులు తినడానికి ఆవిసీతివరులమేంకాదు పదండి' అంటున్నాడు వీర్రాజు. వాడికి ఆరికాలుమంట నెత్తికెక్కిపోయింది. వాడు బయట మాటలాడుతుంటే, యీ అవమానానికి అచటూవున్న కూలీలకే గాక, నాకు కూడా ఘద్రేకం వచ్చేసింది. దేవికన్నా ఓర్పు మంచిది కదండీ. అలాగే పూరుకున్నా.

శేషగిరిరావుగారు మళ్ళీ కండ్లెర్రచేస్తూ ---

"ఇదిగో, నారాయణా! ముందు బయటికి పో, లేకపోతే యిది పిస్తా. నా అడితీని దోపిడీ చేస్తున్నారని పోలీసులకు పోను చేస్తా' జాగ్రత్త." అన్నాడు.

అతని మాటలు చూస్తే నిజంగా సమ్మెకు రెప్పగొట్టి, మేము
మేష్ట్రులను తీసేసినందుకు కిపిరిద్దుకోవాలని, అన్న మాటలు కలిపిపోతూ
ఏమిటి చెప్పండి

ఇక నేను సహనం కోల్పోయా.

“చేయి చూద్దాం.” అన్నా.

మా ముద్దరి మాటలూ విన్న బయట కూర్చిలు ముక్త కంఠంతో ---

“ఏమీ చూడనక్కరలేదు; తా. నారాయణా! బయటికి వచ్చేయ్.
యాయనెవరితో రాజీచేసుకుంటాడో చూద్దాం!” అని పిలిచారు.

నేనింక కూర్చి గొతవం కాకాడవలసి, “వదండి!” బొదాం.”
అని బయటికి వచ్చి రోడ్డుమార్గం పట్టా. నాకూడా మా అడితీ కార్మికు
లంతా వచ్చేసాను,

కొంచెందూరం వడితాక నేనే నోటికి రెండు చేతులు అడ్డుపెట్టి---

“సోదరులారా! అంతా పేదరుమిల్లు మైదానలోకి రండి. అక్కడ
ఆరోచిద్దాం” అన్నా.

అంతా పేదరుమిల్లు మైదానంలోకి వచ్చేకాదు, కుతకుతలాడివున్న
ఆవేశం. అంచులుదాటి పొంగిపోయింది. ఇక అక్కడ కార్మికులకు
ఏవ్వరూ ఎదురు చెప్పలేదు. చెప్పేరా. వాళ్ళ కోపానికి అహుతి కావల
సిందే. కార్మిక శక్తిని కండ్లాడా చూడాలి. ఎవరికయినా ఇంకకంటే
అదను దొరకదనుకోండి,

మీటింగు మంచి అలజడిగా వుంది పీరాజులేచి --

“జననము శేషగిరిగావుగాఁగ అగౌరవపరచినందుకుగాను, ఆసమ్మతిగా యీవేళ పనులు మానేయాలి ఊహనలు ఇప్పేరేగాని మనం వెళ్ళకూడదు.” అన్నాడు.

అంగీకరించారు. ఆ పుండ్రకం వివనినయినా చేయిందే స్థితిలో వుండి, ఆ కూరింత పనులను కవిపెట్టి ఎవ్వడు మాటలాడినా వాళ్ళకు నాయకుడయిపోతాడనుకోండి.

“మేము చెప్పేవరకూ ఎవ్వరూ పనుల్లోకి వెళ్ళకానికి వీల్లేదు” అన్నాను నేను.

అంతా అంగీకరించారు, సమాజేళమైపోయింది. అంతా ఎవరింద్లకు వారెళ్ళిపోయాడు.

38

ఓటింగు కాగానే మోహన్కోనం ఇంగారుగా పూటలంక వెళ్ళేను. అయనక్కడ లేడు. సూర్యనారాయణ ఇంటికి వెళ్ళినా లేడు. అతన్ని కనుక్కుంటే ప్రక్కనే వున్న మునిసిపల్ కార్మిక శేటర్ వుంటాడని చెప్పగా అక్కడకు వెళ్ళేను. అయనక్కడ దొరికాడు.

“నమస్కారమండీ” అన్నా.

“ఓ, ఓ. కూర్చో బలే విజయాన్ని సాధించావు. ఓ, సీకోనమే చూస్తున్నా” అని నా వెన్నుచరిచాడాయన. ఏమిటో ఆయన విజయం అంటాడు కాని యీ పరిస్థితి తెలీదనుకున్నా.

విజయంలాగే వుంది. అంతా పనులు మానేశాడు.”

“ఎందుకీ” అన్నాడు ఆశ్చర్యంతో.

విషయాలన్నీ మొదటినుండి చెప్పాను. ఆయన ఆశ్చర్యపోయాడు. “సరే నేను అన్ని ఎదులూ వాచితిపెట్టి ఇదే చూస్తా. వెంటనే మన యువకులనందరినీ భగాలువారీగా, అన్ని శేటలకూ పంపి, మన కార్మికుల నందరినీ రేవు వుదయం జనరలు బాడి అని మల్లయ్య పేటకు తీసుకురా. జాగ్రత్త. ముందు కార్యక్రమం అలోచించడావికే అని చెప్పు. నేను కోరీలో వుంటా. అక్కడకు వాళ్ళను తీసుకురావచ్చు, నా విషయంమార్పిడి చెప్పవద్దు సుమా. జాగ్రత్త. పోలీసులుంటారు” అన్నాడు.

నేను వెంటనే ఒక నిమిషమైనా ఆలస్యం చేయకుండా బయలు దేరాను, ఒకపూటలో అందరినీ కలసుకొని, మరునటి ఉదయానికి తీసుకురావడం మాటలేమిటి! ఏమైనా పేదమీద వున్నారూ కాబట్టి వెంటనే వెళ్ళితే పని జరిగొచ్చనుకుని బయలుదేరా.

ఎలాగయితే ఏం అందరినీ వుదయానికి మల్లయ్య శేట తీసుకొచ్చేం, అక్కడనుండి నెమ్మదిగా మోహన్ చిప్పినట్టు కోరీకి తీసుకుపోయాను.

కోరీలో ఒక్కొక్కసారి ఎగురుతున్న భూమి చూస్తుంటే ప్రపంచానికి పట్టిన త్రుస్సును దులుపుతున్నట్టుంది. ఆ భూమిని దొడస్తున్న కూరీలను, పైనుండి చూస్తే, లోతైన కండకాల్లో వాళ్ళు నలకల్లా కనబడుతున్నారు. ఆ కూరీల నల్లటి శరీరాలు, పొడవుకువస్తున్న రవికరణాలను ఆయస్కాంతంలా ఆకర్షించుకొని విగవిగలాడుతూ మెరిసిపోతున్నాయి. వాళ్ళ నలకల్లా కనబడుతున్నా వాళ్ళ శక్తి అపారం వాళ్ళ గునపాలకే

శక్తనంతా కేంద్రీకరించి రంధ్రాలను తవ్వ వలదు దట్టించి పేర్లు
స్తూతే. క్రిందనుండి హిమవల్లాలలా విలారంగా, తీవిగా వున్న ఆ
భూమిరాలు, ధనేలుమని పిలిచిపోతున్నాయి, ఆ భూమిని బ్రద్దలుచేసి
తీసిన కంకరబండలను తునాతునకలుగా కొట్టి రానులేస్తున్నారు - చాలా
మంది కూలీలు.

మీరు గతుకులులేని రోడ్లపై నడుస్తారే; ఆ రోడ్లన్నీ యీ
శ్రమజీవుల స్వేదంతో తడిసిన కంకర సముదాయాలే కాని అవీలైన
రోడ్లకు కారకులు - సుప్రసిద్ధ సాళంగధర కొండ పరిసర ప్రాంతాలలో.
రోతైన కందకాలతో, తమ రక్తాన్ని స్వేదంగా మార్చి, కూడగుడ్డ
లేక ఆదిద్వారతో ఆహా! రానుచున్నారు. అది కుమిలిపోతున్న పై
జీవులు అని మీరు గుర్తించరు. అవును మీరెలా చూస్తూంటే;
నవంబరులో అనేకులు శ్రమిస్తుంటే. కొందరు ఆనందాన్నినుభవిస్తారు.
త్రుండులో మీరొకటయితే ఎలా చూడగలరు;

కష్టజీవులైన కొందరు అడకులీలు తమ చిన్న చిన్న పూరిగుడి
సెలను, ఆ కోనేరులోనే కట్టకొని, తమ మధ్య కిడ్డలకు ఒక ప్రక్క
పాలిస్తూ, నెత్తిపై నూద్యుడు అంతుకతో పొడుస్తుంటే, నాలుగు
తాటాకులు రెండు వెదుళ్ళు పై నేనుకొని ముడుపుతుండలో సుత్తిఃట్టి
ఆ కంకర బండలను అతి ప్రయోగంతో, నన్నని కాంక్రీటుగా మార్చే
స్తున్నారు విజంగా వాళ్లు పనులు చేస్తున్నప్పుడు చూస్తుంటే, ప్రకృతినే
మార్చేస్తున్నట్టు కనబడుతుంది కాదండీమీరీ, అతి సుందరమని చెప్పుకోబడే.

పెద్ద పెద్ద నగరాలలోని ఎత్తయిన కాంక్రీటు భవనాలన్నీ, యీ కాంక్రీటు తోనే కదందీ, నిర్మించబడుతుంటా.

నేను మీటింగు స్థలాన్ని చూస్తూ, ఇంకా కొంచెం పైకి వెళ్ళాను. రోడ్డు ప్రక్కనే కొన్ని పూరిగుడిదెలాన్నాయి. ఒక వృద్ధశిల్పి సుత్తి. సేనం పట్టి, చిరుచెమటలు కాలుస్తూ, సమణీయ సర్వాంగ సుందర శిల్పకముదాయాన్ని చెక్కుతూ, చేయేసినా జారిపోవేటంత సున్నిత శిల్పాన్ని తీర్చుచున్నాడు. మహ్య సుధ్య ఆ వృద్ధశిల్పి అంగలార్చుతున్నాడు.

మీరు, మిమ్ము, నాగార్జునుని కొండ నాంబి ఆజంతా ఎల్లోరా మొదలయిన శిల్పకళాక్షేత్రాలలో ముగ్ధులనుచేసి, సరివశం చెడిన ప్రతిమలు చూచి "అహ, హా, అంద్రశిల్పం!" అని తజానా తడుముకుంటూ పుట్టి తట్టిబుర్రోతలే కాని వాటి శృద్ధికి వారసడియిన యీ వృద్ధ శ్రామిక జీవని తలచినయినా తలచుకొని కాబోలు, ఆ శిల్పి రోకిస్తున్నాడు.

జనమంతా వచ్చేస్తున్నారు ఒక కందకంలో కూర్చున్న మోహన్ ను చూసాను. మా కారిలనందరినీ ఒక ఎత్తయిన కొండ ప్రక్క హాయి గొల్పు గాలిని, అట్లాదహారికమైన చల్లని సీదలు ఇస్తున్న పెద్ద వర్ష చెట్టుక్రింద కూర్చోబెట్టాను, తీపిగా ఆక్కడికి మోహన్ ను తీసుకొచ్చా. అంతా అశ్చర్యపోయారు. మోహన్ ఎక్కడినుండి వచ్చాడో అని,

సంతోషపూరితులయిపోయారు కూడాను. నేను ముందే ముఖ్యులయిన యువకులందరితో చెప్పడం వలన చప్పట్లు, ఏ విధమైన గొడవ లేకుండా అంతా శాంతంగా కూర్చున్నారు.

అయిన ఆ మర్నెకెట్టు మానును అనుకొని పువన్యాసం మొదలెట్టాడు.

“కావీయండి. కుక్కకాటుకు చెప్పదెబ్బ, చిలేవని చేకాటు. మన కోర్కెలన్నీ తీర్చేదాకా యీ సమ్మె కొనసాగిద్దాం.” అని హెచ్చరించాడు. వేడిమీద పున్న కార్మికులు, ఆ అంతే సమ్మె చేసినా పలికం కావాలి” అని చప్పట్లు కొట్టేరు ఒక అరగంట మీటింగు జరిగింది, అంతా ఉత్సాహంతో తేలిపోయారు. నేను మోహన్ తో వెళ్ళిపోయా. ముందు సంఘం అఫీసుకు వచ్చి, వర్తకులకు. “కోర్కెలకోసం సమ్మె చేస్తున్నా”మని నోటిసుయిచ్చి యింటికి వెళ్ళిపోయాను.

39

సమ్మె ప్రారంభించి అప్పుడే అయిదురోజులయింది. పోలీసులు పైకాదిక వికటాట్టహాసం చేస్తున్నారు. అతితీరిన్నింటితో ఎక్కిడమాసివా పోలీసులే ఒక్కొక్క దొంగ కూలికి, ఒక్కొక్క పోలీసు బాయెనెట్లు తెరచిన తుపాకీలతో నిలబడి. దగ్గరవుండి వనులు చేయిస్తున్నారు. అ దొంగకూలీలలో చాలామందికి శామూ పనిచేయడం అంటే, తమలాంటి కూలీల కడుపు కొట్టడమేనని తెలియదు, కోటిలింగాల పేటలో వున్నాడు తెండి- ఒక రోడ్డి నాయకుడు కాంగ్రెసునని చెప్పుకు తిరుగుతాడు.

నాడు సాహకార్లవద్ద లంచం తిని, కొంతమంది రొడ్డి పెరివలతో వెళ్ళి చుట్టుప్రక్కలనున్న హరిజనులను లాక్కొచ్చి పనులు చేయిస్తున్నాడు. సాహకార్లు, యీ రొడ్డిపెరివలూ, అన్ని పేటలకూ, అన్ని పల్లెలకూ వెళ్ళి నానా అగదాట్లుపడితే ఆవేళ యాభై మంది వరకూ దొంగకూలీలొచ్చా రంతే. అందులో ఎవమందుగురికి ఆస్పదే సడములు విరిగాయి. మోస్తున్న పరిక మీదపడింది. చేతగాని పనులు చేస్తే చేతులు విరిగొట్టు కోవడంతప్ప ఇంకేముంది? అందులోనూ, కొత్తవాడు పనిచేయడమంటే మా అడితీలో మూడుకాదు.

దొంగకూలీల వద్ద ఏకెటింగుకు వంపిన యావకులనందరినీ, పోలీసులు అరెస్టు చేసేరు. ఎక్కడెక్కడ పెట్టిన బోర్డులన్నీ లారీల మీద ఎత్తుకుపోయారు. అంటే ఇక కూలీలు శోరైతడానికి ఏల్లే దన్నమాట. మాటలాడితే సాహకార్లు, అడితీలు కట్టిస్తామంటారూ; మేము కూలీకోసం సమ్మె చేస్తేనే యింత విస్ఫోధమా!

నాకు చుట్టూ యీ నిక్కంత విధానం పోలీసులను చూస్తూంటే వొట్టా మండుకుపోతోంది. ఆవేళ మేష్ట్రలనందరినీ పోలీసులు స్టేషన్ కు తీసుకుపోయి, సమ్మెకు కారకులయిన కూలీలను చూపెట్టమని. నిల వంతం చేశారు.

భీమయ్య నా పేరు చెప్పగా, మా బాబును పోలీసు ఆఫీసరు గదమాయిస్తే — మా బాబేమన్నాడనుకున్నాడు? “ఆ పోలీసీ లంజాకొడుకు నా కొడుకేమిటి? వెతవ నా కొంపలోంచి ఎప్పుడో పోయాడు. వాడికి బాకూ సంబంధమేలేదు.” అన్నాడట.

మేష్ట్రులద్వారా తెలుసుకున్న కూలీలను బోలీసు స్టేషన్‌కు తీసుకుపోయి బాదుతున్నారు. స్థానిక కాంగ్రెసు నాయకులు, ఇంకోవైపు, యీ మేష్ట్రులనందరినీ, అడితీ వర్తకసంఘం అపీసు ఎక్కించి —

“ఇదిగో, మీరు జాతీయ క్రైడ్‌యూనియన్ కాంగ్రెసులో చేరతాం అంటే వొడులుతాం. లేదా: మీ పని.....మరి చూసుకోండి.” అని బలవంతం చేశారు.

భీమయ్య ఏడుపు ముఖంపెట్టి — మరి తికమకలు రకంకూడా కట్టండి — అన్నాడు గదా

“అ వెదవలంతా మాతో వుంటే యీ గొడవ అంతా ఎండికు; ముక్కుకు త్రాళ్లుకట్టి చేతిలో వుంచుడును. మీ రెరుగరూ యీ పదేళ్ళు ఎలాచేసానో,” అన్నాడట.

అప్పుడు కాంగ్రెసు నాయకుడన్నాడట.

“మీరయినా చేరండి.”

“ఓం, ఇంకేం తప్పకుండా చేకతాం” అన్నాడట అంతా.

ఓశో, వీళ్ళ జాతీయ క్రైడ్‌యూనియన్ కాంగ్రెస్‌నంటే, యీ మేష్ట్రులు, సాహుకారులూ అన్నమాట.

దొంగకూలీలు రాకుండా శతవిధాలా మేం ప్రయత్నిస్తున్నాం ఏకటింగు చేస్తున్న యువకులనందరినీ ఒకవైపు అరెస్టుచేస్తుంటే, ఆ ఏకటింగు కార్యక్రమం అడితీలో లాభంలేదని .....కొంతమంది యువకులను దళాలుగా ఏర్పరచి, పేటపేటకూ ప్రచారానికి పంపుతున్నాం.

సాహుకార్లు ఎదురెత్తవేరారు. మరెప్పుడూ దొంగకూరియ రాక జోతే ఎంచేస్తారుమరి. ఆవున్న నెలలైమంది దొంగకూరినూ పోలీసుల కావలాతో పనికాగానే రోజుల ముఱ్ఱులోనే పెట్టి, గొర్రెపోగుం వేటలతో తృప్తిపరుస్తూ, మళ్ళీ బురయాన్నే పోలీసు కావలాతో బయటికి తెస్తున్నారు. వేము రాక్షసులందు కిరపత్రాలు మిల్లులోకి గుప్పిస్తున్నాం. మొత్తం మీద ఐదో రోజుకు చూడే పై చేయి.

అబ్బ! యీ సమ్మె అంటే మాటలుకాదు మమండి! నిజంగా పెండ్లిచేసిచూడు. సమ్మె చేయించుచూడు. అన్న సామెత పూరికే పోలేదు. అందులోనూ యీ సమ్మె పెండ్లికంటే చాలా కష్టమనుకోండి. నాకు మోహన్ రావుగారు రెండేండ్లు నూరిపోసిన రాజకీయ విషయాన్ని యీ సమ్మెలో సృష్టంగా కనబడుతున్నాయి.

వర్గపోరాటంలో ఏదిత జనుల సహాయంతో. కూరిలంతా మాత్రమే ఒకపై పువుండి పోట్లాడతారనీ. ఏదో అటూ, ఇటూ పూగిన లాదే రకంతన్న జుగిరిన దోపిడీ సజ్జంతా ఒకటి అవుతారనీ నాకు మోహన్ ఇచ్చిన ఉన్నతంకో వుందికూడాను.

పూళ్ళో పరిస్థితికూడా ఇలాగే వుండి. మా సమ్మెను బలపరుస్తూ కూలి సంఘాలే ఎక్కువ అందోళన చేస్తున్నాయి ఏమైనా పేదోడు పేదోడిపై సానుకూతి చూపించకపోతే ఎవడిమీద చూపిస్తారు చెప్పండి.

చీకటి రాక్షసునిలా చేతులువాసి నేను క్రమేపింది. నేనా రాత్రి లింగంపేట బయలులో ప్రచారానికి దళాల సన్నద్ధంచేస్తున్నా. ఎవడో గార్మికద్రోహి సమాచారమందజేసి వుంటాడు - ఆ కాలరాత్రిలో కాలముల్లా పోలీసులు ప్రత్యక్షమయ్యారు, “థనా”మని ఆకాశంలోకి వాళ్ళు కాల్చడం — వెంటనే మా దళాలు చెదరిపోవడం జరిగిపోయింది నేనా యాదృచ్ఛిక సంఘటననుండి తేరుకోకముందే నన్ను పోలీసులు చుట్టుముట్టేసారు, పోలీసీఫీసరు, ఎడాపెడా చెళ్ళు చెళ్ళుని కొట్టాడు, జుట్టు పట్టుకొని వొంచి మెడపై మోచేతితో పొడిచాడు. ఆ ఆపీసరును చూపైనే భయమేస్తుంది, వాని తలకాయ వాని భుజాలమధ్యకు దిగి పోయి నట్టుంది కండ్లు కనిండుడిలా బోరమీదున్నాయి.

“చెన్ను లంజాకొడకా నీ పేరేమిటి?” అని వండ్లు పటచటా కొరికి మళ్ళీ కొట్టాడు.

నా జీవితంలో ఎప్పుడూ ఒకడిచేత ఇంతబలవంతంగా దెబ్బలు తినలేదు. ఇంకా చెప్పునలసివస్తే, నేను నలుగురిని తన్నా. నేను మొండి పుటాన్నయినందువలన నాడు కొట్టిన దెబ్బలన్నింటినీ దురిపేసా నేనేమీ మాటలాడలేదు.

“ఎవరి కొంప కొట్టడానికీలా దొంగలంజాకొడకా అర్థరాత్రిక్కడ కాసేపు?” అని చేతిలోనున్న కొండాకామాతో దొక్కలో పొడిచాడు.

నా కండ్లు తిరిగాయి. నోటమాట రాలేదు. “అమ్మ” అని లాటో తున్న మాటను పెరవులతో బలవంతంగా అప్పుచేసుకున్నా కడుపు రెండు చేతులతో పట్టుకొని అలాగే కూర్చుండిపోయాను.

“తేతా కేటులంజాకొడకా!” అని ఇనుపనాదం వున్న బూటతో తెన్నుమీద తన్నాడు. నేను గిటగిర తిరిగిపోయి నేలమీద పడిపోయాను.

అలా పడిపోయిన నన్ను గబగబా లారీదగ్గరకు యాదృచ్ఛకు పోయాడు. లారీలోనున్న ఒక్క పోలీసు —

“మా పూర్వజాతి తీస్తున్నారు ... రంజాకొడుకులు” అని కృపాశీలుడవుతో పైనుండి పొడిచాడు. అది కాస్త తప్పిపోయి కుడి పార్శ్వన తగిలిందిగాని, లేకపోతే అమాంతంగా కన్ను పోవలసిందే క్రిందనుండి నన్ను నలుగురు పోలీసులు లారీలోకి విసిరేసారు. నన్ను లారీలో పారవేసిన అయిదు నిమిషాలకు, ఒకరినితన్నుకుంటూ తీసికొచ్చి లారీలో పారేసారు. నేను హడలిపోయాను. కొంపదీపి మోహన్ కాదుకదా! అని మరి అంత పొడుగే వున్నారు ఇకనూనూ. మోహన్ కూడా. మాతోనే వున్నాడా పొలాల్లో. కంగారుగా ముఖాన్ని పరిశీలించడం మొదలెట్టా. ఎలక్ట్రిక్ దీపానికి కాస్తదూరంలోనే లారీ వుండడంవల్ల ఆ విద్యుత్ కిరణాల సహాయంతో ఆ ముఖాన్ని పరిశీలించగలిగాను. అమ్మయ్య! అనుకున్నా మోహన్ కాదు. ఒక జట్టకూలి. పాపం ఎంత గట్టిగా తన్నారో అని విచారించా.

రాత్రి పడకొండు గంటలు. టంగ్ టంగ్ మని కొట్టబడ్డాయి. మమ్మల్ని పోలీసుస్టేషన్ ఏడు మెట్లూ ఎక్కించారు. వరండాలో నిల

బెట్టారు. అప్పటికే నా వోపికలా హరించిపోయింది. ఇంకా ఏం చేస్తారోనని గుండెలు బితుకు బితుకు మంటున్నాయి. నన్ను గోడకు నిలబెట్టారు.

నా కెదురుగా ఒక్క అఫీసరు, కాకి యూనిఫారంపై గుర్తిపు జీసులా వున్న క్రాసు బెల్టును ధరించి, లావాటి శరీరంతో కూర్చున్నాడు. అతని కండ్లు ఏనుగు కండ్లలా వున్నాయి. దట్టమైన మర్కట పెండ్లు కలతో నిండి ముందుకు పొడుచుకొస్తున్న కనుబొమ్మల క్రిందనుండి నాపై వు చురచురలాడుతూ చూచాడు. ఏనుగులాగే వాని కంటికి నేను ఓ పెద్ద బ్రహ్మరాక్షసునిలా కనబడ్డట్టున్నాను. నన్ను కట్టుకొని తెచ్చిన అఫీసరు వాని చెవిలో ఏం పూదాడో నాడు కుర్చీలోంచి లేచి. నా జాబ్బు పట్టుకొని. కొబ్బరికాయ కొట్టినట్లు. గోడకు నా తలకాయనేమి దట దట బాదాడు బాదాడు —

“కమ్యూనిస్టువా?... లంజాకొడకల్లారా. మీ రోజులు దగ్గర కొచ్చాయి ... చెప్పా: నీ పేతేమిటి?”

నాకు తడవిదలాడిస్తూ. బాధతో మూయగుతూ —

‘వా....రా....య....బ.’ అన్నా.

“పొదండి. లంజాకొడుకుల్ని!” అని పోలీసుల వాంకమాస్తూ, నా రోదవడల్లో పొడిచాడు. నేను తూతిపోయాను. చుట్టూవున్న పోలీసులు లాటిడెస్పొల వర్షం కురిపించారు. “ఎన్” మని కణకపై తగిలిన దెబ్బకు నేను పడిపోయాను. అంతే తిరివాత ఏం జరిగిందో.

తెల్లవారుయమున స్పృహవచ్చి చూచేసరికి. నా ప్రక్కనున్న జట్టుకార్మికుడు హాయిగా గుర్రు పెడుతూ నిద్రిస్తున్నాడు ఈ వికాటకవాటాల్లో.

బందించబడిన వ్యక్తికి ఇంత ప్యేవ్వుగా ఎలా ద్రిదపటించా: అని ఆశ్చర్యపోయా. నేను ఎడమప్రక్క తలత్రిప్పిచూడడంతో ఏదో నా దివదకు చల్లగా తగిలింది. తీరాచూస్తే నా శిరస్సుచుట్టూ తక్తం మడుగై పోయివుంది. తల తడిమి చేతులు చూచాను. నా శలకంటుకున్న చిక్కటి రక్తాన్నిచూచి భయకంపితదగనిపోయాను. నా జన్మలో అంత రక్తాన్ని చూడలేదు. ఇలా ఎందుకు బాధపెడుతున్నారో, నాకర్థంకావడంలేదు. రక్తపిత్తమైన, నా ఆకచేతిలో, నా మంగి, నా దిద్దడు యీ నా హింసలు చూచి, కండ్లు రెండు చేతులతో మూసుకొని ఏడస్తున్నట్టు ప్రకృత మయ్యారు. నా చైత్యనాడుల్ని శ్లోకపటి లాగినట్టు వెనక్కిలాగుతున్నారు చూస్తున్నకొలదీ నా శరీరంతో దడపుడుతోంది.

తెల్లవారింది. మళ్ళీ ఆ అపీసరు నా ఎడమ ప్రకృతినయ్యారు. నా ఎడమ వాడు భయంకిర నరపితాచలా నిలబడ్డాడు కావలా పోలీసు "బర్"న తలుపుతీసాడు. రెయిడమే తడవుగా, నడుగుతు పోలీసులు వన్ను బకబరా బయటికు యీర్చేరు. కరుకుగావున్న ఆ సీమెంటు నేలకు నా శరీరం కొట్టుకుపోయి, బాధపెడుతోంది. దొడ్డిలోకి టిసుకెళ్ళి మూడు బార్లీల వీరు నా నెత్తిపై దిమ్మరించి, పళ్ళీ తీసుకొచ్చారు. కొట్టుకుపోయిన నా శరీరం గున మండిపోతోంది.

ఆ అపీసరు నడుంపై రెండు చేతులు వేసుకొని కాళ్ళారజాపి కలా రుగా నిలబడి అడిగేడు.

తెలిపిందా నా సంగతి: వెనుకటి అపీసరునుకాను. వాళ్ళందరినీ బ్రకకాలని కొట్టేరు. నేను చావాలనే కొడతాడు తెలుసా: చెప్పు నీవు కిమ్యూనిస్టువేనా: అని గుద్దెత్తచేశాడు.

కమ్యూనిస్టు అంటే ఎలాగుంటావో నాకు తెలియదు. ఆఫీసరు అలా అడగడంలో నానికపించిందేమిటోటాకా? కూతివాడన్నయిన నన్నే ఇలా చావకంతున్నారే? నేనే వాళ్ళకు ఇంత శత్రువయినప్పుడు, కమ్యూనిస్టు అనేవాడు వాళ్ళకు ఊరీ శత్రువన్నమాట. ఈ విషయం నాకెప్పుడయితే బుర్రలోకి వచ్చిందో ఏదో చెప్పి యీ కలెర హింసాకాండమంది కప్పించుకుందామనుకున్నానేగాని నోరెత్తలేకపోయాను. నా పని ముందుచూస్తే నయ్యి, వెనుకచూస్తే గొయ్యిలాగొచ్చింది. బ్రతికుండగా ప్రాణాలు తీసేలావున్న ఆ ఆఫీసరుముందు గడగడా వడిపోయాను. తప్పించుకునే మార్గంకోసం మండుచెందలో జలాశయం వెదకుతున్నట్టు వాయువేగంతో నా మనస్సు పరుగెడుతోంది. యీ నా మనస్సును అతి వేగంతో నడుపుతున్నది. నా మనోనేత్రాలయిండు. ఏకధార కన్నీటితో ఏడుస్తూ కేరింథాటకొడుతూ "లాలా! లాలా!" అని వస్తున్న నా బిడ్డడు మాత్రమే.

ఏమయితే? "సత్యమే జయం!" అన్నారుగా పెద్దలు. విజాన్నే చెప్పేను.

"కాదు "

"కాదురా, లంజాహదకా? పోనీ వాళ్ళతో నీకు సంబంధమేమిటి? చెప్పు. చెప్పనా? ముక్కులు ముక్కులుగా తరుగుతాను జాగ్రత్త." అని హుంకరించాడాఫీసరు.

నీళ్ళు విజం చెప్పినా తన్నేలాటున్నారు. సత్యానికి ఎప్పుడూ కష్టాలేకదండి కాని ఎప్పుటికయినా సత్యంజయించితిరుతుండని నా నమ్మకం.

అ సత్యాన్ని మాటగట్టి, నవ్వునముద్రలతో పారేసినా, మళ్ళీ వొడ్డుకే తేరి కర్తవ్యాన్ని పాలిస్తుంది, అవి ఓర్పుతో నేనం మాటలాడలేదు.

ఇంతట్లోకే ఇంకొకడు ముందుకొచ్చి —

“ఈ లంజాకొడుకు ఇలా చెబుతాడా?” అని చాచి కొట్టాడు. నేను వెంటనే నా దివదపై చెయ్యి అడ్డుపెట్టుకొన్నా. లేకపోతే సొండ్లు రాలేవి. ఆ దెబ్బ ఎంత నట్టిగా కొట్టాడంటే, వాడు కొట్టి అరగజం వెనక్కి తూలిపోయాడు.

“ప్రక్కలికగదన్నండి, వాడే చెబుతాడు” అన్నారాటివరు. ఇక బానిలో నా చావు మూడిందనుకున్నా.

మోకాళ్ళు, మోచేతులు, కాలిరీతలు, భుజాలు వగైరా సర్వావయవాలపై ధన్ ధన్ మని కొడుతున్నాడు, నేనింక పెదవులుమూసి వుంచ లేకపోయాను. ఆ బావలు శకువులుకూడా తిరించతేవు, సరుజ్జీ నేను ఒక లెక్కా. నాకు తెలియకుండానే నా పెదవులు పలికాయి.

‘చెప్పక... కొట్టకండి.’

“మంచిసిగ్గువ్వండిరా పెదవకి ముందే ఏదవగూడదు!” అని ఆ కొడుకున్న వ్యక్తి. ఆమూసంతో నిట్టూర్చి. చేతిలోని లాతీవి క్రిందకు ఆతిభావంతో దింపేశాడు.

మంచిసిగ్గు ఇచ్చారు. త్రాగి అన్నాను.

“అయ్యో, రక్షించండి, నా పెళ్ళా బిడ్డల ముఖాలయినా చూచి రక్షించండి, ప్రమాణికంగా, యీ భూదేవిసాక్షిగా చెబుతున్నా. కమ్యానిష్టులెవరో చూశా నాకు తెలీదు,”

“దెబ్బకుగాని చెయ్యం జడవదు; పూర్వం అని అపసరు బాటు కాలితో తెబుక్కుచుని, గుండెలపై తన్నాడు. నేను గోడకు దాపైపోయి. “అమ్మా, అంటూ జారిపోయాను.

ఎంత కీరాతకులయినా, పిల్లలుగలవాడికి కాస్త జారి అయినా ఉంటుంది. ఇవి పిల్లాపీచులేని గొడ్డురకాలు. నేనింక తేవలేకపోయాను.

నా సెల్లో నాతోపాటు విడిచించిన కార్మికుడ్ని బయటికి తీసారు. పాపం. ఆ కార్మికుడు యీ నా చెప్పలు, తక్కువచూచి అప్పటికే వాణికి పోతున్నాడు. నన్ను చూపుతూ. ఆ కార్మికుడ్ని ఆ అపసరు అడిగాడు.

“ఒలే, నీడు కమ్యూనిష్టేనా?”

“నాకు తెలీడు, కాని బాబు, మా సంఘంలో పనిచేసేవాడేనంకి.” అన్నాడాకూతీ.

అపసరు నిబ్బంది నుద్దేశించి -

“వీళ్ళు వట్టి మరాఠీ రకాలు. ఏకేలు కోసినా విజం చెప్పరుగా?” అంటూ కార్మికుని వైపుచూచి --

“ఓరిగ్గా చెప్పు లేకపోతే నీకూ ఆ గాతే అన్నాడు.

“నిజంబాబు అంతకంటే నాకు తెలీదు.”

“సరే! ఈ లంజాకొడుకు నోటిలో వుచ్చుకొయ్యా.” అని అజ్ఞాపించాడు అపసరు.

ఓయి తామవండ్రా. సత్యానికి భరీక్ష ఇవా అనుకొని విద్రాఢుడ సయ్యాను, ఆ కార్మికుడన్నాడు -

“రావటం లేదండయ్యా”

“ఇదంతా చూగెత్తు నీళ్ళు త్రాగించండి లంజాకొడుక్కి.” అన్నాడాపీసతు.

ఆ కార్మికుడికి నీళ్ళు త్రాగించి “నీలే ఇప్పుడు పొయ్” అన్నాడు. ‘రావడం లేదండీ!’

‘రావడం లేదురా: ..’ అని పెళ్ళున ఆ కార్మికుణ్ణి చూపు రాలేలా కొట్టి ఒక త్రోపుతో కొట్టులో త్రోసేశారు. అపీసతు పోలీసుకేవో చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

వాళ్ళు మళ్ళీ నన్ను జాబ్బు పట్టుకొని చేతులకు సంకెళ్లు వేసి, బలవంతంగా చింతరుష్టలతో బాదడం మొదలెట్టాడు.

శాశిక నరాలు పట్టు తప్పిపోయాయి. నేను అమాంతంగా క్రింద పడిపోయా, నా బాక్యా పిల్లలకోసమైనా శరణందాసునుకున్నా. ‘రోటిలో తలదూర్చి రోకటిపోటుతెవడం ఎందుకు?’ అని మళ్ళీ ధైర్యం తెచ్చుకున్నా.

ఇక నన్ను కొట్టిన పోలీసులూ విసుగెత్తిపోయారు.

ఒక బలంగావున్న పోలీసు, నా గుండెలపై చాచి తన్ని - “జాగ్రత్త. ధోజనం వేసి వస్తా. చెప్పనా: బయ్యెట్టుతో పొడిచేస్తాం: బిద్దార్” అని ఒగుచుస్తూ అన్నాడు. అంతా వెళ్ళిపోయాడు.

రాజాతున్న అగ్నిజ్వాలలు. వాయుదేవుని పవనాలగు. ఇంకొక వైపు మరోలి కాస్త విశ్రాంతి యిచ్చవట్లయింది. అప్పటికి మొత్తం ఏక దాతగా పదిహేను గంటలు బాదారు. ఏమాత్రం బలహీనుడయినా పాతి ప్రాజం వుసురుమంటూ ఎగిరిపోమేది. నేవయినా ఇంకో గంటగడిస్తే

నా ప్రాణాలు ఎగిరిపోత తప్పదు ఏమో ముందు గతి ఎలాగుంటుందో, ఏమైనా ఇదొక యమలోకం యీ యమలోకంలో ఎవడు వడినా తన భవిష్యత్తు ముఖదాయకమనుకోవడం భ్రమ. అసలు యీ బండిభానా వుండే- కష్టపరంపరలు తప్ప ఇ.కే.ఎ కాదు

సరిగ్గా మధ్యాహ్నం మూడయింది. నన్ను బయటికి తీశారు నా సుందె బతుకు బతుకుమని కొట్టుకుంటోంది. సంతెళ్లు తీపివేసి కారు తున్న రక్తాన్ని కడిగించేరు. అంతట్లోకే స్టేషనుముందు పోలీసులారీ ప్రత్యక్షమయ్యింది, నన్ను రెండు చేతులు పట్టుకొని లారీ ఎక్కించారు. "అమ్మయ్య." అని దీర్ఘవిశ్వాసాన్ని విడిచాను యీ బండిభానా ఎంత కష్టపరంపరయైనా. మనిషిని తరువాత భవిష్యత్తుపై. ఆశా దృక్పథాలు నిగిడ్చి. అవరోకించుట అసహజం కాదుగా.

41

నన్ను తిన్నగా నవ్వుతైలుకు తీసుకుపోయాడు. నవ్వుతైలులో నాకావేశ నిద్రావస్థలేదు. దెబ్బలేని తావేలేని నా శరీరం ఎంతో బాట పెడుతోంది. ఆ బాటంతోడు ముండింకేమి చేయబోతారోననే మాన శికావేదన.

ఢిల్లీన తెల్లవారింది. సెంట్రీపోలీసులు అంగ్ బంగ్ మని గంటలు కొడుతున్నారు. ఆలా కొడుతున్న ప్రతి గంట నాకు చావు

గంటలా వినిపిస్తుంది. నా గుండె టక్, టక్ మని కంపిస్తూ కొట్టు కొంటోంది.

కడు భారంతో పడకొండో గంట విసబడింది. నేను పరధ్యానంగా గంటల లెక్క పెడుతూ వడుకున్నా కిర్రున గేటు తెరచుకుండి నా శరీరం గగుర్పొడిచింది. వార్డు పోలీసు లిద్దరు భూతాల్లా ప్రత్యక్షమయ్యారు.

“రానా, బయటికిరా!” అని హుంకిరించాడు పోలీసు. నేను తటాకున శ్రేణులను నోరెత్తకుండా.

వార్డులు పిల్లలుగలవాడనుకుంటాను. నా స్వయాపాన్ని చూచి “న్నాడు -

“మళ్ళీ తీసుకొస్తే జైలు బట్టలు కట్టించి తీసుకెళ్ళకూడదు!” అని.

నన్ను విడిచిన పోలీసు మెత్తబడ్డాడు, ప్రక్క పోలీసు వెంటనే ఆందుకొని -

“అదేం కదరదు. అలస్యమైపోతుంది. తీసుకురండి” అని ఆజ్ఞాపించాడు.

నా ముంగి వచ్చి యీ నా బట్టలుచూచి భయకంపితరాలై పోతుండే. బట్టలు మార్చుకొని ఎంత బాగుండును? అనుకున్నా.

మళ్ళీ ముంగి వస్తుందా? అన్న ప్రశ్న నన్ను ఎదుర్కొంది. రాదేమో? జాయెనెట్టు మొగుల మధ్యనున్న వాని కోర్కెలు సఫలమౌ

తాయః గగన తునుమాలౌతాయః వీచికి జవాలు నాకు బట్టలు కట్టించ
మన్నప్పుడు వచ్చిన సంతోషములోనూ. పోలీసు విరాకతిందినప్పుడు
కలిగిన విస్ఫుహలోనే దొరికింది.

రక్తపిక్త వస్త్రాలతోనే నన్ను బయటికి తీసాడు. నేను వాళ్ళ
ముందు నడుస్తున్నానే గాని వాళ్ళెక్కడికి తీసుకువెళుతున్నారో నాకు
తెలియడంలేదు. నా రెండు కళ్ళూ. నాదుగు కళ్ళకోసం వెదుకుతున్నాయి.

యాదృచ్ఛికంగా కోర్టుముందు నా రెండు కాళ్ళూ అగాయి. నన్ను
తోవలికి తీసుకెళ్ళి పోను ఎక్కించాడు. ఇప్పుడు నా కళ్ళు కోర్టుహాలును
పరీక్షిస్తున్నాయి ఎత్తయిన పీఠంమీద న్యాయాధికారి కూర్చున్నాడు.
అయిన తలపై గోడకు చేతితో వ్రాసిన తలాజ వ్రేలాడుతోంది.
దానిపైని సన్నని పత్రంతో సగ్గుంగా కవచితున్న రాణిబొమ్మ.
అదిక కుడివ్రక్క గార్భభ వర్చస్సు గలిగిన చక్రవర్తి బొమ్మగల పటు
వ్రేలాడుతోంది. కుడివైపునున్న చక్రవర్తి కుడికాలి క్రింద ఆ భర్మ
కాటా. కుడి పళ్ళెంమొగ్గుచూపుతోంది.

నన్ను ఆ న్యాయాధికారి పిక్కించాడు.

“ఏమి అడిగిలో దొంగవని. మొన్న కలన దొంగతనం చేసా
వని నీపైన నేకమోదించబడింది. నీనుంటావు.”

ఈ ప్రశ్న నన్ను అశ్చర్యచకితుణ్ణిచేసింది. ఇది అక్రమంగా
మోపిన నేరంకన్న ఇంకేమీకాదు, నేనన్నా —

“అది అబద్ధం. నాకు ఆ నేరానికి సంబంధం లేదు.”

ఈ నేరానికి సంబంధం లేకపోతే, వెనుక దొంగతనాలు చేసే వాడివా?

ఈ పళ్లు నన్ను ఆలోచనలో పెట్టింది. ఏం సమాధానం చెప్పాలో నాకింట్లోకావడంలేదు. అమాయకాలపై నిందారోపణ చేయడానికి యీ న్యాయాధికారులు, తమ తెలివితేటలన్నీ ఉపయోగిస్తారు.

నే ననేశాను.

“నాకు తెలీదు”

వెంటనే బయటనుండి ఒక వ్యక్తిని పిలిపించారు ఆ వ్యక్తి గజగజా వచ్చి, బుర్రోవంచుకుంటూ సాక్ష్యం బోనులో నిజబుడాడి, ఆ వ్యక్తి న్యాయాధికారి ఆడిగిన ప్రశ్నకు జవాబుగా ---

“ఇతను నాకు తెలుసు. పెద్ద గజదొంగ” అన్నాడు.

ఆ మాటకు నేను ఏమరపాటుగా వున్నవాని భుజంతట్టినట్టు వులిక్కి పడ్డాను. నేను గజదొంగనా? ఏమిటి? నేనేం దొంగతనం చేశాను, అనుకొని తీక్షణంగా, ఆ వ్యక్తి ముఖంవైపు చూచాను. ఆ ముఖం పరిచయమైనదే. ఆ ముఖంతో నాకు బడేండ్ల క్రిందట పరిచయం వాడిం తెవరముకున్నాడు; వాడే—సయోముఖ విషకుంభంలా, ఆ ముఖం నాదూను. పూర్వ వాకిరేవుల్లో మూడొంతుల శరీదుకు రెండింతలిచ్చి నా వద్ద కలవ కొన్నవాడే “ఓరి, నమ్మకద్రోహీ” అని చీద్రొండుకున్నా, కోర్టు బయట వరండాపై, ఇద్దరు ఆడితీ వ్యాపారులు, నన్ను క్రొవహించడా పెట్టిన అఫీసరు ఏవో మంతనాలు జరుపుతున్నారు, కార్మికల సమ్మెకు

కారకుడనవి కవిర్యక్తదానికి ఇవి వర్తకాలు. పోలీసు అవినయ కవిని చేసిన కుట్రలా కనబడింది. జానికి సమ్మెకు నేనా కారకుణ్ణి? కార్మికుల కాలే కడుపులే వాళ్ళను సమ్మెకు పురిగొల్పాయి. సమ్మెకు ఒకడు కారణం అంటే నేనొప్పుకొను. ఈ ప్రపంచం ఒకటి యిష్టానిష్టాతో ప్రమేయం లేకుండా గిర్రున తిరిగిపోతుంది. కులం సమ్మెలు కూడా అటువంటివే.

వాదా మాటన్న అరదంబకు నా జీవనాదల్లోని రక్తప్రవాహాన్ని స్థంభింపజేసిన మాట విన్నాను.

“ఇకవిపై ఆరోపించబడిన నేరం విజయనగరం నమ్ముతూ, అయిదేండ్ల కఠిన శిక్ష విధిస్తున్నాను.”

శిక్ష, శిక్ష, కఠినశిక్ష! అయిదేండ్లు! దేవికి! దుష్టులకు యానికంటే, దూడను కర్రయమన్నట్లుంటే తీర్పు. నన్ను నానా హింసలు పెట్టినవాడే నా ప్రతివాదా! వాది పాత్యమా? వీళ్ళకు సజ్జార్లు, వర్తకులా వీళ్ళకునుకూలంగా తీర్పు! ఏమిటి విచారణ! ఈ కోర్టు కేడెన్సు హింసించడానికి ప్రభుత్వం కేజీలోని ఆయుధమునడానికి సందేహమేమిటి? వ్యాయం గ్రుడ్డిదా? అని కళ్ళు ముసుకన్నా, చేతులకు ఆరదందాలు వద్దాయి. పోలీసులు లాగిన కర్రవాతగవి నా కాలు బయటపడలేదు.

మంగి గేజీవద్ద తడక దృష్టితో చూస్తోంది. మంగి ముఖం కఠినంగానికి మారుతోంది. చూస్తున్నకొద్దీ దెయ్యంపట్టినదని ముఖంలా కనబడుతోంది. నా తయారీకర రూపాన్ని చూచి చంకలోని సిల్కనాడు

కెప్పుడు కెప్పుడు ఏడుస్తున్నాడు. మంగి చలింపడం లేదు. తండ్రినయిన నన్ను చూచి పిల్లవాడు "లాలా! లాలా!" అని కింకిలా నవ్వువలసిందిపోయి ఎందుకలా ఏడుస్తున్నాడు: ముక్కుపవ్వులారని ముద్దుపాడలకు భయంకర రూపం కనబడితే ఏడవకపోతే నవ్వుతారా?

మంగి జీవచ్ఛవంలా వుంది. మంగి కన్నీటి దారలు అవక్షణికమైన నుండి క్రింద అవటసా పడుతున్నాయి, ఆ దారలను భూదేవి కడుదారంతో దిగమ్రుంగుతోంది. మంగిని చూచి నా కండ్లలో గిరుగిన కన్నీడు తిరిగి పోయింది. కంఠం అశ్రురుద్ధమైంది.

గద్గద కంఠంతో అరిచా.

"మంగీ, మంగీ," అని చేతులు చాచి ఊంఘకడుగేశా. నన్ను పోలీసులు వెనక్కిలాగారు. మంగి ఒక్కసారిగా 'బేర్' మంది. నా బిడ్డడు రెక్కలు తెగిన పక్షిలా విరివిరి తన్నుకున్నాడు. మళ్ళీ అడుగు ముందుకు వేయబోయాను. "ఒక"మని గొఱమలు ప్రేకువేసి పక్కకు మళ్ళించాయి. వరహంతకులు, మొల్లుచుండున్న నా భార్య బిడ్డల ముఖాలు చూచే నా జాతిలేవి సాషంకులు. నేను మంగిన్నదేసింది. తుపి మాటలు చెప్పా.

"మంగీ, వెధవ ప్రపంచం. నాకయిదేండ్లు శిక్ష చేసింది. పిల్లవాడ్ని ఎలా చూస్తావో: చీకటి పక్షం రోజువే మంగీ."

"తన"మని నా మెడమీద దెబ్బపడింది. దభేతమని నా కశేబరం లారీలో పడింది. లారీ తలుపులు తటాచన మూరిపడ్డాయి. మంగి రోదన నా చెవుల్లో మారుమ్రోగింది. లారీ "బర్" మంటూ నా మంగి

రోదనమునా విననీయకుండా పది నిమిషాలలో పెంట్రీర్ జైల్ గేటు ముందు అగింది. నన్నాహ్వయిస్తూ, ఇనుపకోశం కవాటాలు తెరుచుకున్నాయ్. బయటనండి తూప్తే అది యదురొకంలాగే ఉంది.

ఇదీ—ప్రపంచం! నన్ను నా భార్య బిడ్డలనుండి బలవంతంగా వేరుచేసి యీ కత్తెరబోనులో వేసేసింది. పైగా నన్ను దొంగంది. కాదు! కాదు! గజదొంగనట! ఎవరు గజదొంగలు? గుండెలపై చెయ్యేసుకు చెప్పండి ”

42

ఏం చెప్పేశారు: లేకపోతే పెద్ద మనుష్యుల్ని కూడా నే స్తుల లిస్టులో తెక్కించి, రోజూవారీ స్టేషన్ లో వస్తారేయి. చుట్టే పోలీసుల్లా వచ్చింకా పరీక్షించడలుతున్నారా? అయితే నా తర్వాత కద కూడా ఎనేసి చురీ మీరు విజ్ఞయినికి రండి.

నేనలా కత్తెరబోనులో అడగుపెట్టానోలేదో? అప్పుడే తయారుయమకింకడదు తే పుంటారుకదండీ, జైలులో— హెచ్ నారర్లు.

“రండి. రండి.” అంటూనే నాకు స్వాగతమిస్తూనే వెనుకకు చూస్తూ—రావాలి. మంగలినాడు. రావాలి.” అంటూ మంగలివికాడా పిలుస్తున్నాడు. నేనాశ్చర్యపోయా — నాని వ్యంగ్యపోజికి. సాయంత్రానికి

తెలిపింది—యంత్రంలాంటి అతని జీవితంలో అది సహజధోరణేనని. మార్పులేని అతని జీవితంలో యీ ధోరణి ఒక మార్పు. పాతపై విరక్తి కలిగినప్పుడల్లా మాగుడు. ఏదో కొత్తదనానికి మార్పుచెందడం కూడా సహజమేకదండీ.

అలా హెర్వార్డు విలవగానే, పొడితో మంగలి తయారు. గుజ్జగా పెరిగిన నా జుట్టు గదిగది కత్తిరించేశాడు యీలా కత్తిరించడంలో వాళ్ళు కున్న ప్రయోజనం చమచైవ తరువాత హెర్వార్డురు చెప్పాకగాని తెలియలేదు. ఇందులో రహస్యమేముందితెండి. కాస్త ఎడిగిన జుట్టయితే సవరణ బేరగాళ్ళు బేర్దబ్బలు ఎక్కువ పారేస్తాకవి—అంతే. అప్పుడు మరి. ఎలాగూ బ్రికక్కపోతే ఎలా చెప్పండి — యీ వార్డర్ల జీవితం. సర్కారువాళ్ళు ఇచ్చే జీతం - నెత్తి మీద బోపీ మోయాడానికే సరిపోదు.

వరిగ్గా పదకొండు కొట్టారు. జుట్టు కత్తిరించడంతోనే సరిపెట్ట లేదు -- పిళ్ళ. మా ఖైదీలకు పెట్టే రేషను కూడా కత్తిరించారు. పైగా మజ్జిగలో నీళ్ళు. అన్నంలో రాళ్ళు. వండిన పాతా-ఇనుపది. అ తింటే తిన్న ప్రతీవాడూ, వెంటనే హాస్పటలు ప్రక్కపై నో. లేక కంపెత్తి పోయే లిటన్ లోనో కాలక్షేపం చేయవలసిందే.

“ఎంటయ్యా?” అని వార్డురు నడిగితే, కంట్రాక్టర్లుంటివాడట, వారు - మంత్రులకు బంధువట. వారు పోసే మునికి నీరంతా తీర్థంగా పేవించాల్సిందేతట. వాళ్ళని ప్రయోజనమేంటిలెండి - వడిలో అవేళించిన అ దురాకా పిశాచాన్నవారి.

అయితే రోగాలను దూరంగా వుండేవాడు - ఒకడున్నాడు - మా వార్తతో, ఉత్తరాదినుండొచ్చాడు - వాడు, వాడు తినేది రొట్టెలేమో, యీ రోగాలు వాడికంటవ్, వాడికి రొట్టెకాను, గంజాయి బాగా అలవాటు, పేకాట వాడి హాబీ ఇవన్నీ జైలులో నిరాటంకంగా సాగుతాయ్ - లెంపి, సొమ్ముంటే ఎక్కడ విడి సాగదు చెప్పండి; ఈ మార్వాడీ వున్నాడే - వాడు బలే గజబొంగ మీరు బతుకు రూపాయలే ఖర్చుపెట్టగలరు, పీడు జైల్లో కానులే ఖర్చుపెడతాడు, వాడే అన్నాడొకసారి - "ఈ పోలీసులూ మత్తుగా తివి, శ్రేస్తులొచ్చేవాకా తిరుగుతారంటే గాలిని పోగుడేసి, అమాయకులపై ఏదో కేసుపెట్టి, పై ఖర్చుకు తంటాలు పడతారంటే కాకపోతే, ప్లాబుసారంపై బీటుగొడుతున్నాడ, - పోలీసు, రైలుపెట్టె లోంచి మెడనిండా నగబున్న ఆడదీ, ఇంకా జనం దిగుతున్నాడు, దర్జాగా ఆ ఆడవాని మెడలో చేయిపెట్టి కాసులపేరు తీసినా, పట్టుకోలేక పోయాడాపోలీసు, అనుమానంపై పట్టుకోగలిగాడు నన్ను - అదయినా కాసులపేరు పట్టుకోడం వాళ్ళకరంకారేకపోయింది." అని పీక వొదిలింది "ఓహ్" అన్నాడంతే అరచేతిలో కాసులు రాలాయ్, కాసులు చూపిస్తూ అన్నాడు వాడు, "చూసావా; ఈ పోలీసులున్నారే - పస్తువును పట్టుకో లేని చేతగాని కకాలు, అధికారముందికణ అని మనుషుల్ని పట్టుకుంటారంటే" అన్నాడు.

వాడు - తప్పు యీ తిండికి మేమంతా భయపడిపోయాం ఆనేక పోదువారం పోదువారంనాడే - జైలు సూపర్వైంటు భైరవీలను పరీక్ష చేయడానికి వస్తాడు, వైలులోనున్న భైరవీల మక్కువనుండి, ఆ సూపర్వైంటు

సికిందరులా బోరవిరుదుకొని నడుచుకుపోతాడు. ఆ ఆదనులో ఖైదీలు కష్టసుఖాలు చెప్పుకోవాలి తేయి అడ్డంపెడితే సూపర్మైంటు అగుతాడు, అప్పుడు పెదపులు కదవకుండా చెప్పాలి.

కాని నేను పెదపులు కదవకుండా చెప్పలేకపోయాను — ఆ పని నా తేతకాతేదు. ఆ చెప్పకంలో మొత్తం ఖైదీల కష్టాలన్నీ ఏకకపు పెట్టేశాను — ధైర్యంచేసి, ఇంకొకడు వన్ను సమర్థించాడు.

సూపర్మైంటు మా సొద అప్పుడు వినిపించుకున్నాడో లేదోగాని, ఆయన తన ఆఫీసుకు చేరిన మరుక్షణం మాకు కబురొచ్చింది — దొరగారు సిబ్బందిన్నారని.

నా జీవితంలో ఎన్నడూ ఒక పెద్ద ఆఫీసరు ముందు నిలబడి ఎదుగను. అలా నిలబడగలిగిన ఆ రాజు ఎంత సంతోషించానో మాజిల్లో చెప్పలేను. అందులోనూ ఒక పెద్ద ఆఫీసరు నేను చెప్పేవి వినడానికి పిలవడమంటే మాటలా.

తీరా వెళ్ళేటప్పటికీ తైలరూ — అతను మలబారు మసీదుకూడా — వల్లగా దున్నుపోతు వాహనుడు, యముకున్నాడే — సరిగ్గా అలాగే వున్నాడు. నాతోపాటు ఇంకో ఖైదీకూడా వున్నాడు.

పుదారంనా ఆ జైలరు అడిగాడు.

“యీ ఆహారంతో తీరంతగా బాదపడుతున్నారా?”

“అవును — కఠించలేని బాధండి!” అన్నా నేను కవినయంగా.

ఇంకేముంది? చుర చుర చూచి. చురక వీసెనట్లు అనేసాను, వార్డులతో —

“అయితే వీళ్ళందరినీ ఒంటి కొట్టులో పూరేయ్” అని.

ఆచార్యులు నమస్కారములు. ఆచార్యులు నమస్కారములు. ఆచార్యులు నమస్కారములు.

జైలరు — అర్ధరు వేయడమే తకపుగా నన్నా బంటిపోట్లకు
 కీసుకుబోయారు — వార్తయ్య.

అ కొట్టు చూడగానే నా ఒంటిలో జెర్మిలు ప్రాకాయ్. పగవారి కయినా వద్దురా బాబు - యీ నరకం అనుకున్నా. మీరే నమ్మండి. నమ్మకస్థుండి. అవి ఒంటికొట్టు కాదు - చీకటికొట్టు. పురి టైడిలను రేపు పురితీస్తారనగా ఇండులో పారేస్తాడు. అమ్మబాబోయ్, ఆ కొట్టు చూస్తుంటే - వీడతలలు, కళ్ళముందు కనబడతాయి కొట్టంతా వంధ్యామైన వానని, అంతేకాదు బాబు. ఆ కొట్టు సరంబీ వట్టుకొని ఆరుస్తూ ఆటలాడుకునే గబ్బిలాలు. పాలెవట్టులు చూచి. నా శరీరంలో జెర్మిలు ప్రాకడంకాదు పాములు బునకొట్టేయింటే నమ్మండి. యీ కొట్టులోనే, నన్ను "ఒకే" జుని కొట్టి, మరీ త్రోసేసారు - వార్డు.

உதிரி. இது நகரம். இது-வ பழைய இடமாகும். ௩௮
புலவர்களையுடையது.

43

ఏప్పుడయితే నన్నా చీటి రాట్లలో పోరేసారో, నా...
 ఓరిబ్బితేర కమ్మినట్లయింది. తప్పు... ఆకొట్లలో... ఉన్నాను

తీవ్రంచేసే. కొరుక్కుతినే చలి. కప్పుకోడానికి దుప్పటిలేదు. ఇక తొందరకట్టగాని - అదికార్లు పరోక్షంగా పెట్టే బాధలు. ఆ బాధలకుతోడు మా కత్తం తొగి బాదించే నల్లులు. ఆ నల్లుల బాధను ఓర్చుకుంటే వీడపేళ్లు. ఏమైనా మీ అందరికీ దణ్ణం పెడతా - మీరే జైలుకు రాకుండా వుంటే.

తెల్లవారింది. కటకటాలు కిరుమన్నాయి యమకింకరులు ప్రత్యక్షం యాచికటికొట్టు తప్పితేచాలు పదివేలక్షన్నా. కాని ఆ కింకరులు నన్ను మళ్ళీ ఆయముని - అంటే జైలుకు నుమిడి - దగ్గరే లాక్కెళ్ళాడు. యముడు ఎంత వుదాడు - సావిత్రీ - సత్యవంతుల కథ చదువుకున్న మీటోటివారికి నేను చెప్పనక్కర్లేదేమికోండి. ఇంకెప్పుడూ పొగరమోతలా సగవర్తించవద్దని హెచ్చరించి నాకు భైరీకిచ్చే గళ్ళు తుస్తులు యిచ్చి - మోటలాగడంచుట్టుకే శిక్షన్నారు.

నా గుండెలు గితుక్కుమన్నాయి మోటలాగడమంటే మాటలా ఏనుగుల్లా మేసే. జైలు ఎదులే లాగలేక వొడిలికెట్టిన మోటది, దాని కిష్టం - ఒక్క ఏనుబోతులే చెప్పాలి గాని మానవులు చెప్పలేదు.

పొగలోంచి లాగి పెగలోకి త్రోవినట్టయింది - నాకు. అయినా మోట లాగక తప్పిందికాదు బయట పూర్వం ఎంత పెద్ద కలసనయినా అమాంతంగా త్రోసుకెళ్ళ గలిగిన నాలాంటి మోటవాణ్ణి మోటతాడు పట్టు కున్నాక. పది నిమిషాలకుగాని అడుగు ముందు పడలేదు. అప్పుడు వార్తరు లాతీతో పొడివాడు. పొడివగనే అడుగు ముందుకేకాను. అలా వేయడంతో జారిపడ్డాను, అంతే వార్తరు ఒక్కమట్టిగా మీదపడి పది చదా బాదారు.

ఇతంఠా మాస్తన్న మనుమలైవ వైదీలు కొందరొచ్చి —
 “అవేడి అన్యాయం!” అన్నారు అంతే వెళ్ళుదన్నీ. నన్నా కరిపి
 మూకుమ్మడి లాకప్ లో పారేసారు — ఒకటి కొచ్చినా, రెంటికొచ్చినా,
 కిటికీక్లోంచి వాళ్ళువదేసే తిండి తినాలన్నా—అంతా అందులోనే. దానికి
 తోడు—చోళ్ళు విసగడం మాకు విధించిన కొత్తకిక్ యీ కిక్ మూడు
 రోజులు ఆనుభవించాలి. ఇక మాకు రిలీజ్ వచ్చింది—అంటే మీఅందరి
 మధ్యకూ కాదండోయ్ ! వైదీలో మా వైదీం మధ్యకు. “అమ్మయ్య!”
 అనుకున్నా. యీ కైతే కష్టాల గొడను. వూపిరిపీల్చుకో గలిగితే చాలు—
 నాకు వందనోద్యాపవనంలో పూలపాన్సుపై పెవ్వరించినట్టే. ఇప్పుడు నాకు
 స్వేచ్ఛ లభించింది. బీడీముక్కలు దొరుకుతాయ్. ఏముందాడీ వార్తాకి
 దూపాణి పారేసేమా ? పావలా బీడీలు ఎగిరి గంతలేసుకుంటూ వెస్తాయ్ !
 అలాగే కాలక్షేపం చేయడం, నాకు నడవమనిపించింది—అందుకే నుంచి
 నీళ్ళ ప్రాయంగా రోజుల్ని గడిపా.

44

హఠాత్తుగా ఒకరోజు మొత్తం వైదీలనందరినీ లాకప్ చేసి పారే
 సారు—మేమంతా ఆశ్చర్యపోయాం. కైతెనింఠా కాదుకే. ఏమూల తూడనా
 పోవీను ఆపీనర్లే, మావైదీంనందరినీ బంధిస్తే. ఇక కైతెలో వెగిలిన—
 ప్రతిగోడకీ, బెట్లకీ, క్లౌక్కు పి.బి.డి, అనేక పోలీసులు వెడవడగల్గ
 వత్తొక్కమయ్యారు.

ఇక ఖైదీల ప్రతీ ద్లాకునూ, రిజిస్ట్రు బోలీసులు చుట్టుముట్టి, కొందరు వార్డర్ల సాయంతో, పోలీసుఆఫీసర్లు మా జ్ఞాకులోకి ప్రవేశించి, ప్రతీవైతీ ఎముకలిరగ్గొడుతున్నారు. నరుడన్నవాడు యమునిపాళం నుండేనా తప్పకో గలడుగాని యీ దెబ్బలకు తట్టుకోడం కష్టం. నన్ను మరీ బావగొట్టారు. అదంతా వింటే మీకు నేనేడో ప్రభుత్వంపై లేచిపోవి అయ్యాల్సి అపా దిస్తున్నానని అనుకుంటారు. నా విజ్ఞాయితినే నమ్మితే యీ విషయానికి ఆశ్చర్యపోతారు మీరు.

కాని అసలు విషయం తెలిసాక ఊం దెబ్బలు నటవిపోయి, బ్లాకులు దక్కదీల్లెలా ఫక్కుననవ్వేం, మరునాడే మమ్మల్ని, కో జైలుకు ట్రాన్సుఫరు చేశారు. అయినా ఊ ముఖాల్లో ఏవారం లేదు. ఆ ఘటనకు సంతోషమే నిండుకుంది.

ఇంతకీ ఆఘటన ఏంటంటారా : ఒక బ్లాకులోనున్న కమ్యూనిస్టు డీటెన్యూలలో కొందరు ఆరాటే, జైలుగోడలుదూకి పారిపోయారు. వాళ్ళు పారిపోతే తన్నులు మాకు, చూడండెంత విచిత్రమో :

కాని నాకు అంతకంటే—విచిత్రమవిషయం దేమింటారా : జైలుచట్టా వున్న మూడు నియమాలైనా రాత్రిప్రహరీగోడ ఆ గోడదట్టూ బయట విద్యుత్తుల మొనల పైరిసే కుపాకులు దరించి ఇరవై నాలుగు గంటలూ పకాతాచేసే పోలీసులు. ఆ గోడలోపల, చూస్తే కళ్ళు తిరిగే రెండు నియమాలలోను నీరు, మళ్ళీ దాని చుట్టూ గంటపై కుసుకులేకుండా కాళ్ళరిగేటట్టు, రాత్రింబగళ్ళు కనాకుచేసే వార్డర్ల కావలా, ఆ లోపల పుక్కుపూసలతో బంధించబడ్డ బ్లాకులు—ఆ బ్లాకులలో డీటెన్యూలే పకార్తీ చూడండెంత విచిత్రమో ఈగ చొరడానికి ఏలేనంత కట్టుదిట్టమైన ఖైదు

నుంది పరాధీన జ్ఞాపకాలా ? ఏలూరు కోరలకు, ఏలూరు తొందానికి చిక్కు
కొని తప్పించుకోవచ్చుగాని, యీ కూపానుష్ఠింది తప్పజుకోదం, వెయ్యి
మాయలు తెలిపిన వినుమూర్తి తరం కూడాకాదు.

వికంగా ఆరోజు అధికార్లు అంత తేలికపిరిచి నాదించి, మంత్రా
మంత్రా మంత్రదానికి కారణమేమిటంటే :

కొందరు కమ్యూనిస్టులు పాటేపోయాక — మిగిలిన కమూనిస్టులను పోలీసు అధికారులు అడ్డుకట్ట —

"వాళ్ళెలా పాడిపోయి రో చెప్పండి !" అని.

దానికి ఆ దీక్షాస్థూల సాయకుడు తోజుక్కునా 'అయ్యో' జపి చేస్తూ
దరికజిల్లా.

ఏమనో తెలుసాండి :

“అ పారిపోయిన విధం కేలినై, మేమిక్కడెందుకుఁగాం.” అని,
చిటికెల్ చి కయిపోయారు అధికార్లు.

పేం కష్టాలు మరిచిపోయి, శరీరేషు నవ్వాళిమకన్నువూర్చి, యీ
 డిలెన్షు నాయకుని మాటలు పేం జ్ఞానకం తెచ్చుకొనేవళ్ళం, అంతే. కరు
 పుల్ని నవ్వు, కొనకంతా దొరికే నవ్వు, మీరైతే, ఏ ముఠిమాఠిక్యం కర్తకో
 తబ్బి కర్చుకెటి. చదువుకొన్నాక నవ్వాళింతే.

అయితే, నాకు మొదటినుండి అలోచించకుండా తేవబడిన అలవాటు లేదు కాబట్టి, అలోచించకుండా నిజంగా ధర్మనందహామే వచ్చింది. పెద్ద నందహామే ఏమిటంటూ : జైల్లో మా తండ్రికి అధికార్లిచ్చేది అరణాల పరక, వాళ్ళకో, మూడుచూపాయలపైస అరణాల పరక. ఎంతలోదో చూడండి : అదేగత వాళ్ళకి నక్షత్రాలు, దోమతెలు, వారికి తెలుసు

మైసూనుకొండియ్యి. మూడురూపాయలకోసారి — కోరిన విన్నీ బట్టలు. జోళ్ళు. పుస్తకాలు. పత్రాలిలా. ఒకటేమిటి : పర్వసౌకర్యాలు వుండేవికదా : ఎంతుకు పారిపోవలసి వచ్చిందా : — అని.

యా రోజుల్లో బయట బ్రతకడమేం మజాకాదు అరజాలవరక తిండి తినే—వాకోటి భైరవీ ఒకసారి అంటామూ : “ఇక్కడ బాగుంది నారాయణా ! బయట తిండికే ముఖమోవేవాళ్ళం ” అని. ఇక మూడురూపాయల అరజాల వరక తిండికి కృషికునేవాడు — పారిపోయాడంటే—ఏదో వుండివుండాలి. నేను ఇంకో జైలుకి మార్చి బద్దాక అక్కడ ఒక డిటిన్యూ చెప్పిన తరువాత కాని ఆ రహస్యం నాకు అర్థం కాలేదు. అయినప్పటికదా : —

“ఆవేంటోయ్, ఏటిలో చేసను గట్టున పెడితే. బ్రతుకుండా : అలాగే ప్రజల్లో పనిచేసే మమ్మల్ని జైలులోపెడితే, చేస గట్టున తన్నుకొని తన్నుకొని. ఏటిలో దూకివట్టు దూకమా : ” అని.

మమ్మల్నికీ నిజమింటే గదండి :

45

మమ్మరిను మార్చిన ముఱుకదే. డిటిన్యూలను కూడా మాజైలుకే మార్చారు. అయితే. ఆ డిటిన్యూలకు వంటలుచేసేపెట్టడం మాకా జైలులో కొర్రపని. ఆ జైలు. మన తెలుగుదేశంలోనిదికాదు—ఒక సముద్రతీరాన వుండి. యికా జైలులో డిటిన్యూలతో సత్వాదిపక్ష్యం — ఏదో కొందరు బార్దర్లు, జైలటా, సూపర్నెంటు వున్నా — వాళ్ళు దిష్టి తొమ్మతే.

మా మొదటి జైల్లో తీరెన్మూలనూ, మాకూ సంబంధమే వుండేది కాదు. ఇప్పుడు కొంచెమిందుమిందు అంతా కలిసే వివాసం.

అక్కడికెళ్ళిన రోజునే ఒక దీరెన్మూల మావత్తుకొచ్చి. ఓ చిన్న తెక్కరు మొదలెట్టాడు.

“సోదరులారా ! మనదంతా ఒకజాతి. దొరకనం చెలామింద గలిగిన జాతి, కాని మనలను దొంగల్లా కిషించి, శానా హింసలు పెడుతోంది దొరకనం. విజానికి నేడు దొరతై మనల్నిపాలిస్తున్న వీరే-దొంగలు : ....”

నా తెప్పలు విక్కబొడిచాయ్. కుజుహరిం హెప్పింది. ఆయన శాగాటి హెప్పింది.

“వదలైన కత్తులతో వీకడకోసి, కనడకవి కత్తెరతో జేబులుకోసి పాపం పెంచినట్లు ధనం పెంచి తినాన్ని తమ ఇనుపైచెల్లొనూ, పాపాన్ని మన నెత్తిపా వుంచి యీ దుర్గతి కల్పించింది—దొంగలై న దొరలే .... ..”

ఆమాటలు. నా పూర్వపు జీవితాన్ని, నా కళ్ళముందు పిరిమా చూపి నట్లు చూపాయ్. అరసు మాట్లాడుతున్నవి మాటలేకాదు. జీవితము కవలనుకున్నా.

ఇక ఆయన ఆవేశంలోంచి, కర్తవ్యాతోకొచ్చాడు. అతని మాటల్ని ఒట్టి అతను వెర్రి ఆవేశపరుడు కావని, వున్నతాశయాలు, వాటికోసం త్యాగ ముద్ధి ధరి పరచితనాపరుడని నాకు నమ్మకం కలిగింది.

ఇంకా అంతాడుగదా :

“అంచేత ఇక మనం నిష్కలాంటి నీతిని, నిఖార్సయిన నిజాయితీని, స్వచ్ఛమైన నడవడికను పెంపొందించుకోదానికి - మనమీ జైలును ఒక యూనివర్సిటీగా మార్చుకోవాలి. మత్తమ పొరులుగానే గాక, మత్తమ నాయకులుగా కూడా కయారై బయటకెళ్ళి, ఎత్తువల్లాలను సరిచేసి, కష్టజీవుల రాజ్యాన్ని పాడించగలిగిన షేజీ నాయకులుగా కయారవ్వాలి.”

ఒహో! విజంగా ఆ మాటలు - నాకు నష్టాని కంటుకున్నాయ్. నాలో పట్టదల తీవ్రమైంది. ఆవును మరీ, గుండె చీల్చుకొని, గొంతు చించుకొని చెప్పినా నామాటే నమ్మని - కఠిన పాపాజమైన యీలోకంలో ఆయన విజంగా డెవలోకంలోంచి వచ్చిన యజ్ఞదో, పిద్దుదో అనిపించింది నాకు. మీరునుకుంటారు - కమ్యూనిస్టుల మాటలు బూటకాలని.

ఆయనే ఆ చెప్పిపాడున మీరునుకనే కోవకు చెందిన రకింకాదు. ఒకరోజు మీరలాగే అనుకుంటే చంద్రునిలో మచ్చలే చూస్తున్నారన్నమాట.

తెంచిన నే నడిగేసా -

“మీరన్నట్టుగానే కయారవ్వాలని వుంది కాని మీరు మాకు కయారవడానికి సాయం చేస్తారా?” అని.

ఆయన విజంగా పొంగిబోయి -

“కన్నకంటా! ఇదిగో ఇక్కడ మీరేబాషైనా నేర్చుకోవచ్చు మా దీటెన్యూల లైబ్రరీనుండి మీకే పుస్తకం కావాలన్నా తీసుకొని వచ్చుకోవచ్చు. ఇతి తిందా! మాతో సమానంగా మా సహసంక్తిని కూర్చోని లినొచ్చు మీకేమైనా, పిగిలెట్లు, మట్టలా కావాలంటే, మన దీటెన్యూ సోర్సునుండి తీసుకోవచ్చు.....

అవి యేవేవో చెప్పడం మొదలెట్టాడు.

మీరే చెప్పండి : చదువు చెప్తానుంటున్నాడు. తిండి పెడతారంట : ఇంక చూకు కావలసిందేమిటండి :

ఆయనలా మనసిద్ధి మాట్లాడేసరికి, నా చేతుల కట్టు తెగి ఆయనను కొగలించుకున్నాను. మండహాసంతో ఆయన వెళ్ళిపోయాడు. అంత లోకే వార్తలు కూడా వచ్చి, లాకివకు చైమైపోయిందని తొందర చేశాడు. మేం మా కంచాలపై తాళం వేసుకుంటూ వెళ్ళిపోయాం. మేఘాలు గర్జిస్తున్నప్పుడు నెమళ్ళు ఎంతవందంగా నాట్యం చేస్తాయో అంత అనందంగా మేం నాట్యం చేసుకుంటూ పోయాం.

46

నేనేదో అక్కస్తు కనడంలేదు. తెప్పండి : రాత్రిని పగటిగా ఎవడన్నా మార్చగలరా : పగటినిమాత్రం రాత్రిగా మార్చేయగల ప్రబుద్ధులున్నారంటే ఒప్పుకోవచ్చు. ఎందుకంటే - వాళ్ళకు కావలసిందే విద్రాగణట్టి. పగటినికూడా రాత్రిగా మార్చుకుంటారు కాబట్టి నేను మాత్రం రాత్రినే పగలుగా మార్చేనుకున్నా. అలా ఆటనెలలు గడిపా.

అప్పటికి నా కళ్ళకట్టు విప్పారు - డాక్టర్ : ఇంకేముంది. ఇదివరకు మనకగా కనబడిన ప్రపంచం నాకిప్పుడు అరచేతిలో అరటివంటొలిచినట్టు కనబడుతోంది. విజంగా నాకళ్ళకావరేషను చేసిన డాక్టరుకు నా జీవితంలో మంచిపోలేను, మహోపకారం చేసాడాయన. ఆ డాక్టరే - మా మేష్టారు.

విద్యలేని వింత పశువునైన నాకు విద్యాదానం చేసిన మహాపురుషుడాయన. ఆడు నెలల్లో పూర్తిగా పుస్తకము వదిలి అర్థం చేసుకోగలిగిన జ్ఞానం ప్రసాదించాడు. విద్యవివక్షం అంటే గ్రద్దోడికి కనిపిస్తున్నట్లే కదండీ !

విజంగా వెనుకబయలున్నప్పుడు మోహన్ యచ్చిన “అమ్మ” పుస్తకం యిప్పుడు తెండుసార్లు చదివాను. అంతేకాదు. మోహన్ ఒకప్పుడు చెబితే అర్థంకాని “ఆదనపుత్రమ సిద్ధాంతం” చదివి ఎగిరి గంతేసానంటే నమ్మండి.

నాకిప్పుడు నామఃగీ, విద్వడుకాదు - కనబడేది, పుస్తకాల దొంగర్లు, ఆక్షరాల అండ్ గుణితాలు, మాటలు, పాటలు, ఇక పుస్తకము అవర్గంగా వదిలేస్తున్న నాకు ఇక ఇంగ్లీషు, హిందీ, సంస్కృతం, ఎప్పుడు మ్రుంగే దామా, అన్నంత వుత్సాహం వచ్చేసింది కవి మాటలా, విద్యను, విద్వద్వి పెంచి - పోషించుకున్నట్టు, వీ పించుకోవాలి. గణుక్కున పెరగమంటే విద్వడు పెరుగుతారా : కాని జైలలో వున్న అనాథము చూస్తే నాకిట్టే అని పిస్తోంది, చదువు

మా జైలలో - పోకపాటు - యూనివర్సిటీలో నాకుగా భాషా తరగతులు ఉన్నాయి. ఆ నాకుగా భాషల్ని నలుగురు పండితులు బోధిస్తుండేవారు.

కోప్పడకండి. ఆ పండితులెవరోకాదు. ఓటెన్యూలే. నాకిప్పుడు ప్రతి ఓటెన్యూ ఒక రక్తబంధువై పోయారు. ప్రాణస్నేహితులమైపోయారు. అసలు నాకు కయిదీగా వుంటున్నట్టేలేదు. దేనికి లోటు చెప్పండి. కప్పితే కయిదీ జైస్తురు. మాత్రం ధరించాలంటే, దొక్కకుద్ది కావాలిగాని దాని పతేడుకండి :

తెలుగు తరగతి పూర్తిచేసుకొని, ఇంగ్లీషు తరగతిలో తెళ్ళా. పురుగుల్లా పరిగణించబడే ఫై దీరం ఇలా కావడం అందులోనూ, దీపెన్యూలకూ మాకూ వున్న సంబంధాలు ఇంత దృఢం కావడం, జైలు అధికారులకు కలవరం వుట్టించాయ్. మాటలా : ఇక్కడున్న ప్రతీ ఫై దీ. ఒక్కో మేధావై పోతున్నాడు విడుదలై బయటికెళ్ళాడా : వెయ్యేపినుంది మహావీరుల్ని తయారుచేయగలడు. ఈ అధికారకు జీతాలిచ్చి పోషిస్తున్న ప్రభుత్వమే పటాసంవలై పోతుంది. ఇదంతా తలచుకొని గుండెల్లో ఫిరంగులు ప్రేలి. జైలు అధికారు ప్రభుత్వానికి రిపోర్టులు పంపినట్లున్నాడు. వెలుతురుని జూచి భయపడేది చోరులు, జారులే కదండీ ! అయినప్పుడు మాలో పొటమరించిన వెలుతుర్ని చూచి, వీళ్ళకీ భయమెందుకు చెప్పండి.

ఒకరోజు సూపర్వైంటు ఒక ఆర్డరు మా మేయరు కిచ్చి — దీపెన్యూల నాయకుడ్ని 'మేయరు' అంటారులెండి.

"సిద్ధంగా వుండమనండి !" అని హెచ్చరించా దాసూపర్వైంటు.

ఆ ఆర్డరు కాగితం ముక్కే అయినా మాలో కార్పిచ్చు తగిల్చింది. ఇంతకీ ఆ ఆర్డరేమిటంటారా : — మాకు విక్ష పెట్టిన నాయకుల్ని కొందర్ని ఇంకో జైలుకు మార్చడం. అంటే — ఆ జైలు ఎక్కడో కాదు సిక్కిం ఎడారిలో ఒక కాన్ఫ్రెషన్ క్యాంపు అన్నమాట.

వీక లెగిరిపోయినా యీ మార్పు జరక్కాడదనుకున్నాం మేమంతా.

పాతరాకెట్ బిడ్డనుండి తల్లిని విడదీస్తే, ఆ బిడ్డ ఏడవదండీ : అలా

ఏదానం. కాని మేం యువకులం. ఈ అన్యాయాన్ని జరగనివ్వకూడదును కున్నాము.

“విజంగా యీ మాడ్చి జరగనివ్వకూడదు” అని జైలు కమిటీకూడా అంటే దీరెన్యూల కమిటీలెండి. ఒక నిర్ణయం చేసింది.

ఆ రాత్రే అర్ధరు పువసంహరించుకునేలా వొత్తిడి చేయడానికిగాను తాకవ్ ను ఢిక్కరించడానికి కూడా నిర్ణయించింది.

ఆ నిర్ణయం.... సూపర్వైంటు తెల్సింది.

సూపర్వైంటు హడలిపోయి. మడరాసు పెంట్ జార్జికోటకు వెంటనే తోసు చేసి, ఏదో అర్ధరు తెప్పించి. మళ్ళీ మా మేయరుకు చూపించాడు అందులో ఏదగులాంటి వార్త వుంది —

“తుపాకు లెండిరించ గలిగితే తాకవ్ ను ఢిక్కరించవలసింది !”

యీ వార్త విని జైలంతా అట్టుడికిపోయింది. ఒక్కముక్కలో అందరి ఆభిప్రాయాల్నీ మేయరు అందిజేసాడు—సూపర్వైంటుకు.

“తుపాకులు మా నాయకుల్ని వేరుచేయలేవ్ !”

ఇక నయం అంటే నయం అనేవరకూ వ్యవహారం ముదిరిపోయింది. నాకు మతిపోయింది. రాత్రిం జగళ్ళు చదివిన పడుపంలా గంగసాలై పోయింది.

ఇంతలోకే మా ఫైదీల దగ్గరకు దీరెన్యూల నాయకుడొచ్చి — అడిగాడు.

“మీలో దీరెన్యూలతో బుజాయి కలిపి నిలబడే దెవరు ?” అని.

నేను మాత్రం తెగించి ముందుకొచ్చి—

“దేవితై నా నేను పిదమ” అన్నా.

ఇంకా కొందరు ముందుకురికారు. కాని ఆ నాయకుడు —

“యీ పోరాటం ఆషా మాషిది కాను తుపాకీ గుండ్లను ఎదిరించి పోరాడవలసిన విషయం. మీరో శిక్షపడ్డ శైలీలు. మీరుగాని యిందులో పాల్గొంటే మార్కులు తెగ్గోస్తారు. శిక్షకాలం కూడా పెంచేస్తారు. ఆలోచించుకోండి !”

యీ మాటలు నాకాశ్చర్యాన్ని కలిగించాయ్. మీకు కూడా కలిగిస్తాయనుకుంటా. ఎవడై నా సొంత ఆవసరానికి. ఇతరులను వుపయోగించుకుంటాడుగాని, ఇతరులే తమంతకు తాము ముందు కొస్తుంటే దూరంగా వుండమనే దెవ్వరు : చెప్పరీడి.

నేను మాత్రం — మమ్మల్ని పరీక్షించడానికి యిలా ఆయవంతు న్నాడనుకున్నా.

“ఏమైనా సరే—కూర్చున్న కొమ్మును తెగ్గొట్టుకునే మూర్ఖులంకాదు.... దేవితై నా పిదమే !” అన్నా నేను.

మా శైలీల్లో తను గురించి ఆలోచించుకునే వాళ్ళెక్కడలేండి బయటికి ‘పిదంగా లేము’ అనలేక బుర్ర లొంచేస్తారు కొందరు.

కాని నాతోపాటు మరో ముగ్గురు మాత్రం — అన్నింటికీ తెలివి ముందు కొచ్చారు.

అలా ముందుకొచ్చిన నలుగురం ఆరాత్రి డిటెన్యూలతో వుండి పోయాం వార్షరను దిక్కురికించి. మిగతా శైలీలు మామూలు ప్రకారం — డిటెన్యూలతో నలసింతుం లేవి శైలులుంటుంది. శ్వారంపైనుకు పోయారు— వార్షరతో.

అంతే ఇక మొదలు. విషాద గాథ.

సూర్యుడు అశ్వకతో ఆరోజు కాస్త ముందుగానే. తూర్పు కొండలెక్కి నుంచున్నాడు. ద్వైవదు బ్రేకువేస్తున్నా. ఆగక. రొప్పుతూ. రోదుతూ పక్షివం పట్టిన రాక్షసుడిలా 'బొయ్' మన్న రైలుకూత మాకు వివరించింది.

జైలు బయట "బర్ : బర్ !" మంటూ లోరి ద్వనులు కూడా మిన్నుముట్టుకున్నాయి. జైలు చివరనుండి ఏదో దుర్వాసన ముక్కులు బ్రద్దలుమోటుటట్టు వస్తోంది. ఆ దుర్వాసన మకిలిపట్టి, బురదలాటి చెమట పట్టిన పోలీసుల దుస్తులనుండి వచ్చేదమకునేరు గనుక : కాదు. ఆ వాసన పడినవాడు కంఠానంతోగావడం అనుభవించేస్తాడు. పడనివాడికది—మనుష్యుల నెత్తురు పీల్చే నల్లరికంపు. ఆ దుర్వాసన — "సారా" అన్న మాటంది.

మధ్య విశేషం అమలులో వుండికదా అని అబద్ధమనుకునేరు. కాదు కాదు. మానవుడు తనలోని దయాదాక్షిణ్యాల ఎప్పుడు మరచిపోతాడు :— యిది పుచ్చుకున్నప్పుడే. ఆ దయాదాక్షిణ్యాల నేడు పోలీసుల్లో కనిపించ కూడదు. అందుకే యీ సారా : అంచేత నేను చెప్పింది ఎలా అబద్ధమౌతుంది. ఇంకా అబద్ధ మనుకుంటారా : పాక్ష్యం కానాలంటే బయట మీ చుట్టూ, ఇంటింటా ఖాతీ కంటే ముందు లెక్కకొచ్చే కుటీరపరిశ్రమల్లా దిన దిన అభివృద్ధి చెందుతున్న సారాబట్టిందగండి : ఎందుకంటే నేను జైలులో వున్నాను కాబట్టి నా తరపున అవి మీకు పాక్ష్యమిస్తాయి.

తాతిలో కప్పకు తిందెవడు పెడుతున్నాడో : - ఏ మార్గంలోంచి మీకూ, నాకూ కవబడకుండా ఆ తిండి ఆ కప్పకు అందుతుందో, ఆ మార్గం లోంచే. మాకు ఒక కబురందింది. ఏమనో తెలుసాండీ :

“లొంగిపోతారా, కాత్తేయమన్నారా ?” అని అడిగారు. హెచ్చరిక వంపడానికి సిద్ధంగా వున్నారని, కాదంటే, వెయ్యిమంది బయట తుపాకుల్తో సిద్ధంగా వున్నారనిన్నీ.

ఈ కబురు తాకముందే మాపక్షమంతా నరసింహమూర్తులై స్థానాల్లో సిద్ధంగా వున్నారు. రోటిలోతలదూర్చి రోకలిపోటుకు వెళవడమొందుకు :

తప్పిపించి తన్నడం మన వ్రతుత్వ సాంప్రదాయమేగా :

వచ్చింది — హెచ్చరిక.

అందుకు సిద్ధంగానే వున్న మాపక్షాన్ని హెచ్చరిక వరింప చేయ లేదు కాని—

హెచ్చరికతోపాటే ప్రత్యక్షం.

ఏమిటి :

భయంకరమైన కూరణం. బ్రెన్, పైన్, త్రినాట్ (తి తుపాకులతో వుక్కుతోపిలు ధరించిన కర్కశ దానవులు—అయిదువందలమంది ముందు ప్రవేశించారు.

ఎంత ఘోరం :

నాలుగుగోడల మధ్య నిరాయుధులైన మానవులపై, మారణాయుధాలు ధరించిన దానవుల యుద్ధం — విజంగా. ఆరోజు వర్తితలో తుడిచేసిన చెరగనిరోజు—మానవ దానవ సంఘర్షణాదినం.

హెచ్చరిక లేకుండా తొలుత తుపాకులెత్తి కాల్చారు.

మాపక్షంనుండి గణ గణ గణ గంట మ్రోగింది. అంతా అక్కరక్షణ చేసుకొమ్మని.

ఆ గంటమ్రోత, ఆబోతుల ముఖంపై పేదకొట్టిపట్టయింది. బారులతీర్చివున్న అయిదువందల దానవుల వెయ్యి పుక్కుబూట్లూ ఒక్కసారి రంకలేసే అబోక్షల్లా దూకాయ్ ఆ అయిదువందలమందినీ రక్షించే మంజూరుపోలీసుదళం దాని వెనుకే దూకింది.

హరహరా. ఎంత దారుణం.

ఇక జైలుగోడల బయట ఎంతమంది పోలీసులున్నారో తెలీదు కాని, జైలులోకి వాళ్ళు ప్రవేశించి అయిదు నిమిషాలకూ, వందకు తక్కువగాని టియర్ గ్యాస్ బాంబులు వేసేవారు. దానిపై, మంజూరు స్పెషల్ పోలీసులు, జైలు తోవల ఎదురుగా, నేలకడుపుకొని, పదివున్న నిరాయుధులపై మంటల బాంబులు విసరడం, దానిపై అగ్రగామి దానవవర్షం, బ్రెన్ - అంటే త్రినాథ్ త్రి ఒక గుండు వెళ్ళేకాలంలో విష్ణువక్రల్లా తిరుగుతూ, కొన్ని గుండ్లు వెడతాయ్. ఆ ఒక్కొక్క గుండా, వరుసగా అతడునుమంది మానవుల ప్రాణాలను ఆహంతంగా తినేయగలడు. ఆపై చి పైన్స్, త్రినాథ్ త్రియ. ఇక చూచుకోండి. ఎటు పరుగెడదామన్నా. గుండ్లవర్షం. తలత్తితే తలెగిరి పోడం తప్ప తిరుగులేదు.

ఇక మా పక్షం అయోమయంలో పడిగిపోయింది. శివోబారి చూచుకుందామంటే, టియర్ గ్యాస్ తాకిడికి, స్పృహతప్పిన వారై అంతా, అక్కడికి తట్టుకొని లేస్తే శరీరాన్ని మంటలతో, దురిదలతో బాల్చుకుతినే మంటల బాంబులు, లేస్తే తుపాకి గుండ్లు.

తుపాకిగుండ్ల వర్షం మొదలై ఆరగంట గడిచిందోలేదో. నేలంతా ఎర్రబడిపోయింది. అంతటి వికార మైదానంలాంటి విహారంగస్థలమూ, ఎర్ర

వారింది. పట్టా మా జనం రాలిపోతున్నారు. కానీ కవికరం లేని కసాయి పోలీసులు. తరిమి తరిమి మరీ కాదుస్తున్నారు. సరిగ్గా ఓమూల ఓ పెద్దనాయకుణ్ణి కాల్చివేద్దామని రివాల్వరు ఎత్తి పొంచికూర్చున్న ఒక సార్వేండు గురి తప్పిద్దామని మా బయటి నలుగరిలో ఒకడు తాయి ఎత్తాడు. అంతే సార్వేండు కనిపెట్టి కాలాడు. మా నకూదరుడు వెంటనే కుప్పలా కూలి పోయాడు.

ఇంకా ఆ సంఘర్షణ — అరగంట సాగింది. మరో వీరుడు నేలకారిగి పోయాడు ఆ వీరుడు డిటెన్యూ. ఆహా ! దారుణహత్య. కిరాతకత్వం. మాటికి మారుపాళ్ళూ కనబడిందా వీరుని బలిదానంలో.

ఆ వీరు దెవరనుకున్నారు : ఆమభవంలోను, వయస్సులోనూ పండిన నాయకు డాయన. పాతికేండ్లు విత్య బద్దరుదారియై. విరంతుర సత్యవ్రతుడై బ్రిటిషు సామ్రాజ్యంపై పోరునల్సిన, ధృఢతర దేశభక్తుడాయన జైలులో నున్న 500 మంది డిటెన్యూల తిండి విషయంలో కంటికిరెప్పలా కాపాడిన కన్నకండ్రాయన.

కుపాకిగుండుకు వారిగిపోయినా కసిదీరలేదు — దానపురికి — ఆ విందు మానవుని శతీకంపై. విడవకుండా నల్గురు కాలాల్సారు. మొత్తం 26 రౌండ్లు, శరీరం తూట్లు వడిపోయి. ఆయన నెత్తురు ప్రక్కకానవో పెరియేరులా ప్రవహించింది.

ఇదంతా నేనున్న స్థానాన్ని పదిగజాల ముంఠి జరిగిన భయానక పుట్టం.

కుపాకి కాల్పులకు జైలుగోడలు వద్దరిల్లి పోయాయి. బంధించబడిన విరాటుడులపై కాల్చిన కాల్పుల ధ్వనులకు, ఆ జైలుకు అయిదుమైళ్ళ

దూరపు పట్టణంలోని ప్రజలంతా వచ్చి, బయటనుండి చూస్తున్నారు. యీ అమానుష కృత్యాలకు, విజంగా జైలులో జరిగిన ఆ కాల్పులు వాళ్ళ కళ్ళనే పడివుంటే, అనాడే ఆ జనంలో తిరుగుబాటు తత్వం ఆవేశించి, జైలుగోడలు బ్రద్దలుగొట్టి వుండేవారు.

సరిగ్గా — ఇంకో అరగంటకు జైలంతా స్వకానంగా మారిపోయింది. డిటెన్యూల గదుల్లోని, ప్రతీసామాను తునాతునకలై బయట పడివున్నాయి. జైలు హాస్పిటల్ ప్రాంగణంలో రెండువందలమంది డిటెన్యూలను పారే సారు. అందులో చనిపోయినవారెందరో, వికలాంగులైన వారెందరో రెక్కవేయడం కష్టం. దూరానికి ఆ ప్రాంగణమంతా క్రైతపు మడిగులా కనబడింది. అంతకంటే మోరం. నేనేది పోతుందని, తెగించి యీ పోరాటంలో కలిసినో, ఆ జైలు లైబ్రరీ అంతా తగలెట్టి, బూడిదచేసారు. ఈ నరహంతకులు, విజ్ఞానాన్ని బూడిదచేసినోడి బుద్ధి ఎటువంటిదై యుంటుందో వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

స్వకానంగా మారిన జైలు అవరణంతా విశ్వబ్దం విరాళ ఆవరించే పింది. వృక్షైలుపైతం, ఆత్మ బలిదాన మొనరించిన వీరులకై, తలలు వొంచాయ్. నాకండ్లు కన్నీటి కడతల్లా అయిపోయాయి, ఆ చీరులు మమ్ములను విశేధ, విషాద విష్కంభంలో పీడి వెళ్ళిపోయారు.

అలా జరిగిపోయిందా విషాదగాభారోజ్.

49

ఇక పైచేయి సాధించిన జైలు అధికారులు, డిటెన్యూల రేషను విలువను తెగ్గోసారు.

నన్ను బలవంతంగా వేరుచేసి పూర్వపు క్వారంటైనులో పారేసారు. పారేసి పూరుకున్నారా :

నాకో పొడువం చంపడానికి, నా బట్టలిప్పి, నన్ను 24 గంటలు ఓ దండెక్కి వ్రేలగట్టారు. వృషనాలు చిరుకగొట్టేస్తామన్నారు. ఎండుకో తరువాత ఆ పనిచేయలేదు. మూసపుడు భరించలేని బాధలన్నీ పెట్టేరు. తొడిపెట్టడం మానేసారు అలామానేయడం. జైలులో పెద్దనేరమని వాళ్ళకు తెలుసు. కాని, అయిదీలను కార్మి చంపడానికై నా అధికారం పొందిన రాక్షసులు వాళ్ళు. ఏపని చేయలేరు :

“దాహం దాహమని” అడుస్తున్న ఒక్క పీటిచుక్క కూడా యివ్వలేదు. పైగా ఒకరోజు నాకు వీక్కుపోయేంతటి దాహమేస్తే నోటివరకూ మంచివీళ్ళందించి, చట్టించి నేలకొట్టారు. ఇంకోరోజు, “అకలి అకలి” అని ఆక్రందిస్తోంటే, అన్నం తెచ్చి, చూస్తుండగానే దోసె దీసకపోసారు. ఇన్ని పాపాలకు ఒడిగట్టుకున్న అధికార్లపై నాకు కోపం తీవ్రమైంది.

ఆదేశాలంలో జైలులో డిటిన్యూయి. రేషను వియవ తగ్గించినందుకు వికసనగా విరాహారవ్రతం బూనారు.

నేనుకూడా యీ ఘోర హింసాకాండకు అసమ్మతిగా విరాహారవ్రతం బూనాను.

ఏంమిచుకోమని మరల బాదించారు — అధికార్లు నన్ను. కాని ఒక సత్యంకోసం పోట్లాడుతున్నప్పుడు ఎంత ఓర్పు, సహనం అవసరమో, జ్యూలియన్ ఫ్యాజిక్, జైలులో పురికంబాలెక్కుతూ కూడా రాసిన ‘రక్తక్షరాలు’ నన్ను మరింత పట్టుదలకు లాగాయి.

ఏమైనా విరమించుకోనన్నాను. శిక్ష పెంచేస్తానన్నారు. జంకలేరు. కాని, యిరవై ఆయిదవరోజు విరాహారవ్రతం నన్ను తూచారు. తూకం ఏది నాకే బెగులు పుట్టింది.

ఏమగునంటి నా శరీరం పేనుగులా అయిపోయింది. నూటయూరై పొనులనుండి, తొందై ఎనిమిది పొనుల కొచ్చేసింది.

నాలో ఆపేరించిన సదలని పట్టుదం. నాకు ధైర్యాన్ని మరల నూట పోసింది. ఇంకో వారం గడిచింది. నాలో పూపిరి తప్ప. సమస్తం ఆగిపో యాయ్ అతి వీరసంవల్ల — రెప్పలు కూడా వాతిపోయాయి. ఆ పూపిరి కూడా ఆగిపోతుందనే భయమేసింది. కాని, బయట పత్రికా ప్రపంచం యొక్క ఆందోళనవల్లనై తేనేమి — డిటెన్యూల పట్టుదల కయితేనేం : ప్రదుత్సం పరాజయం పొందింది.

నన్ను మరల డిటెన్యూలలో కలవనిచ్చారు. నేనూ ఆహారం ముట్టాను. అప్పట్లో శరీరవృక్షంలా నన్ను వా శరీరంలో చిగురు మొలకెత్తడం ప్రారంభించింది.

సరిగ్గా అయిదోరోజుకల్లా, డిటెన్యూల కమిటీ చలవవల్ల, నాకిది విషయంలో వాళ్ళు చేసిన అప్పీలు నెగ్గి, విడుదల వుత్తర్వులావడం జరిగింది.

ఆ వుత్తర్వుతో ఆంకవరకూ అనుభవించిన అయిదు కిట్లగా సరిగ్గా జించి విడుదల చెయ్యాలని వుంది.

ఇక నా ఆనందానికి మేరలేదు. నాకావేళ పట్టనగ్గలేవు. డిటెన్యూల వార్డులో, అయిదు వందలమందినీ — అయిదు విముషార్లో కలిచేసుకో గలిగానంటే విజంగా మీరాశ్చర్యపోతారు.

ప్రతి డిటెన్యూ నేనేదో ఆదర్శప్రాయుధ్వుంటూ పొగిడేవాళ్ళే. డిటెన్యూల నాయకుడు — మరీ నన్ను ఆకాశాని కెత్తేసి మాట్లాడాడు.

“హనుమంతునికి తన శక్తి తనకు తెలిదు. అలాగే నీ శక్తి నీకు తెలిదం లేదు. నీవిప్పుడు సుగ్రీవుడవైన ప్రజాసేనకుడవే గాక. ప్రజలను వడన గలిగిన నాయకుడివి కూడా” అన్నాడాయన.

అవి వూరుకున్నాడా : అకవి తెచ్చవి గుండెలకు నన్నుడుకున్నాడు.
ఇంతకీ నేను పొడిచేసిందేమిటో చెప్పలేదు. పైగా అంటాడుగదా -
“మాటల్లో నీ పునకను వర్ణించలేను నారాయణా !” అవి. శాకు పిగ్గేసింది.
నేనా పిగ్గులోంచి యింకా తేరుకొనలేదు. వార్దరాచ్చి — “నీకు
విడదల అర్ధరాచ్చింది. నీకోసం బయట ఎవరో వచ్చారు కూడా !” అని
తీసుకుపోయాడు.

నేను గేటులోకి వెళ్ళగానే నా బట్ట లూడబికి. నా పాతబట్టలిచ్చారు.
అవి రక్తపి క్తమైన దుస్తులు. ఇంద్రుడికి వొల్లంతా కళ్ళుంటే నా చొక్కాకు
నిండా చిల్లులే. ఇంతద్లోకే. దీతెస్యాల నాయకు దొచ్చి రెండు జతల బట్ట
లందించాడు.

ఇంతేం : నిజంగా ఆ బట్టలేసుకుంటే, నా మంగి నన్ను పోలికే
కట్టలేదు. చొర ననుకొని ముఖమైనా ఏత్తదేమో :

గేటు ద్వారాలు తెరువబడ్డాయి

అందరి వద్దా పెరివు తీసుకొని బయట స్వతంత్ర భూమిపై అడుగు
పెట్టా — ‘ఆమ్మయ్యా !’ అవి.

తల్లెత్తేటప్పుటికి తార్వపడింది.

ఎవరు : నా మంగి !

బిడ్డకుతో వచ్చేసింది — ఎగిరి గుంతేపాను.

ఒక్కసారిగా నా మంగిని గాఢంగా గుండెలకత్తుకున్నాను. తొత్తవి
నా మంగి కరివం. ఎముకలగూడలా వుంది. ఆయితే ఏం :

నన్ను చూడగానే జేవదేరిందికూడాను. పిగ్గుతో నా గుండెల మీద
కరస్సు పెట్టేసింది.

నే తొవ నూనెలేవి. పిగను దువ్వి ముద్దు పెట్టుకొన్నా. నా బిడ్డకు
కూడా పెద్దవాతయ్యాడు.

విజంగా వాడు — మమ్ముల నానందదోలికల నోలలాడించే మురళీ.

“బాబూ !” అన్నా వాడికి నేనెంత ప్రేమో, వెంటనే వాణ్ణి గుర్తొకరికేసాడు. నా మంగి వాడివి అందుకోబోతే దాని ఖుగ్గులు కొరికేసాడు “చూసావా ? ఎలా కయారయ్యాడో !” అంటే నా మంగి, నేను జవాబు చెప్పలేకపోయాము.

ఎందుకంటారా ? నా మంగిని తనివిదీరా చూడటంలో తన్మయ్యడనే పోయా. నామంగంటే — విజంగా అదెంత కుష్కిరిపోయినా — ఆ కండ్లలో, మిడమిట్లు గొలిపే బోయకల ప్రకాశం మరి ఎక్కవైంది.

నామంగికూడా అలా చూస్తూ విలబడిపోయింది. ఏంటో దానిలో పువ్వుత్తున పొంగింది — మధురవాహిని.

బయట పోలీసులు వివ్వెరపాటుతో మమ్ముల్ని తూడ్డం కనిపెట్టాం. “పద మంగీ ! పోదాం” అంటూ ఎదుటనున్న బండి ఎక్కాం ఆ జైలు బశర్ లోంచి అప్పుడే ఎగిరిపోయిన పావురాల జంట మా బండికి ముందు వెడుతూ మాకు తోప చూపించాయి.

50

రాజమండ్రి చేరాం. కంటారెడకు పు గట్టుపై, చల్లవి గారి వస్తున్న పడవృక్షం పలసరి కెడరుగానున్న మా ఇంటి గుమ్మంలో అడుగు పెట్టాం.

ఒక్కసారిగా వూరంతా ఏకమై అరచినట్టు పెద్దరొద. ఆరాత్రి అంత ఒకేవాన్ని చీల్చుకుంటూ జనం నాలుగు మూలలనుంచి అరుస్తూ, రోదీస్తూ చందరవందకగా పరుగుడుతున్నారు.

ఒక ముసలమ్మ గుండె బాడుకుంటూ “అమ్మయ్యో గోదాతల్లి నాయిబునేం చేస్తుందోనమ్మోయో” అంటూ పోతోంది, నాకన్నపర్థమైంది, గోదావరికి వచ్చిందని.

ఇక నేను విముషం పుండలేకపోయా.

నేను జైలునుండి తప్పుకొన్న ఆ సమయంలో — “మానవులపై ప్రేమా దానపులపై ద్వేషం” తో గుమ్మం దిగి కోటిలింగాల రేవుపై పుక వడగెత్తా నా మంగి, ఓడ్డపిల్ల చంకనుండి దిడివి, అలాగే గుమ్మంలో జొమ్మలా నిం బడిపోయింది.

ఇంకేముంది : కోటిలింగాలగట్టు గండివడిపోయింది. సురగలు (గక్కుతూ గంజమ్మతల్లి, జట్టు విగ్రహముకుంటూ సందెటలో కలవ నంత టిసి ఎత్తుకుంటూ పోయి, ఇళ్ళనన్నింటిని ద్వేషం చేసేస్తోంది, విలయ బాంధవం చేసేస్తోంది.

హాయిగా కన్నుమూసి, యోగుల్లా నిద్రపోతున్న చంటిపాపల్ని సైతం పుష్కల కొట్లతోనే తన గవ్వంలో కలిపేసుకుంటోంది.

ఒక గంటలో అటు అలకట్టకోట, ఇటు అర్యాపురం, తుమ్మలా వంతా మహా సాగరంగా మారిపోయింది, ఇళ్ళన్నీ తెప్పల్లా తేలిపోయాయి, ఇక మనుషు లేమైపోతారో మీరూహించుకోండి.

కనికరమైనా లేక, ఘాతామందిరంలో తగవల్సాన్నిద్యంలో హరినామ సంకీర్తనం చేసుకుంటున్న పుణ్య స్త్రీలను తనపొట్టన పెట్టుకుంది గంగమ్మ.

తన కరుణారస ప్రవాహించే, తాజమండ్రీ జనులను చల్లగా చూపు కొస్తున్న గంగమ్మతల్లికి, ఇంతలో ఇంతటి మహాకోప మొస్తుందని ఎవ్వరూ వూహించలేకపోయాడు, గంగమ్మను అడుపులో పెట్టగలిగిన ఇంజనీర్ల అంచనాలను సైతం తల్లక్రించుచు చేసేసింది - తల్లి.

నగరమంతా హాహాకారంతో వింటిపోయింది మెరక ప్రాంతాలకు జేరిపోయారు జనం. కష్టతీవుల కొంపలన్నీ పునాదుల్లోనే లేచిపోయాయి. కాస్త పచ్చగా పున్న మేడలుకూడా కూలిపోయాయి. రెండు లక్షల జనాభా ఒక్క గంటలో విరాళయమై పోయారు. విరాళులై పోయారు. మోలెలై త్రి చేతులై తి. గంగమ్మకిల్లికి వసుస్కారాలు చేస్తున్నారు. తల్లి చల్లబడలేదు. పైగా పొంగడమే గాక పోతై త్రింది.

మరునాటి వుదయావికల్లా పూర్వపు ఇళ్ళపై లాంటి తిరగాయంపే గంగమ్మ ఎంతటి మహాగ్ర స్వరూపం దాల్చిందో అర్థమైపోతుంది.

ఇక దావపులకు ఆవకాశం దొరికింది. బియ్యం కూడం అయిదు బూపాయలు. రెండు గడులున్న ఇంటికి అద్దె లోజుకు అయిదురూపాయలు. ప్రజాసేవకు దన్నువాడికి సరీజెనమయం. ఇది నిస్వార్థ త్యాగులకు. చేతినిండా పని.

నాకా రాత్రల్లా నిద్రలేదు. పోయిన సామాను పైకి తీయించడం. నిండు ప్రాచాలను రక్షించడం. ప్రజల దన. ప్రాచాలను కాపాడడం. గుడ్డ లేక. గూడులేక తిండిలేక అల్లాడి పోకున్న ప్రజలకు ఆహారాన్ని అందివ్వడం మాటలా :

కుప్పించిపోయి పున్న నేను. బలవంతంగా ఏనుగుబలం తెచ్చుకున్నా గబగబా వారింటిల్లమ ఏర్పాటు చేసా. ఒక వైపు నుండి వరద పుచ్చకం నుండి ప్రజల వస్తువులను, బయటికితీస్తూ ఎవరివి వారికి అప్పగించుతూనే. రెండోప్రక్క బియ్యం గొడాలకు రాత్రం వగళ్లు కావలాలు. అధికార్లవద్దకు. ప్రజల రాయబారాలు నడపడం. పుచిత బియ్యం దిపోలూ, చౌకదిపోలూ పెట్టిందడం. మెరకప్రాంతాల్లోని ప్రజల ఇంటింటికి వెళ్లి బియ్యం. బట్ట ఇవ్వగలిగిన ప్రతీదాన్నీ దండడం — ఇకపైని

అయ్యను కవిపెట్టి. అన్యాయాలకూ, దొంగకనాలకూ పాల్పడ్డ ఊర్వారులను బిడ్డబయలుచేయటం — ఇవన్నీ ఒకడు చెప్పకుండా అప్పిరంగాల్లో నేనే పుంటూ చాలా తీవ్రంగా వదిలేసా.

పదిహేనురోజులు. కంటిపై కుమకూ, కడుపునింజా తిండి మరిచి పోయి. ఏకరాటిగా పనిచేస్తే, కాస్త నగరంలో ప్రశాంతక ఏర్పడింది. దాంకో బయట సహాయం కూడా అందుకుంది. నాకోసం నా మంగి బిడ్డగిట్టి చంకనేసుకొని వెదుక్కుంటూ వూరంతా తిరిగేది.

ఆ పదిహేనురోజులూ, వన్ను వెడకి, ఏక్కడున్నానో తెలుసుకోడం అసాధ్యం.

నా అంతట నేనే పదిహేనురోజు లయ్యాక నెమ్మదిగా ఇంటికి చేరు కున్నా. నా వీరసం, బలహీనత తూగిపోడం చూచి. నా మంగి ఇంట్లో మంచం వార్చింది. నేను మంచంపై మేను వచ్చాను.

ఆ వార్పడం వార్పడం మూడు మాసాలకు గాని మంచం దిగలేవంత జబ్బు చేసేసింది — నాకు.

నేను లేనప్పుడు నామంగి ఎలా గడిపిందో ఆ దైవానికి, తెలియాలి. నా జబ్బులో మంచులకు డబ్బులేకపోయింది. శరీరం బాతతోపాటు విసురేత మైన అర్థిక బాధ.

దానికితోడు ఆరోగ్య కాపుమేతప్ప అర్థకాపు జ్ఞానం లేని డాక్టర్లు. నాకు ఏమేమో మందులు కాగితాలపై రాపిస్తారు. గాని రోగి అర్థిక స్థితి గమనించరు.

గమనించి అదుకున్న వాళ్ళు వున్నారు.

ఇంతవరకూ నేనెవరికోసమైతే బాధపడ్డానో, వాళ్ళప్పుడు నాకోసం బాధపడుతున్నారు. వన్నుకున్నవాళ్ళు వీరే.

ఇంత జబ్బులో కూడా నాకు విచారం కలుగకుండా ఆనందాన్ని చేకూర్చింది వీరే. విజానికి నాయెడల ఇంత గౌరవాభిమానం వీరిలో వుందని కలలోకూడా వూహించలేదు.

ఊళ్ళో వున్న సంఘాన్నింటినుండి తలకొక పదిరూపాయలు చండాలు దండి నా కందవేసేవారు — నా కార్మికసోదరులు. నేనెంత పుణ్య చేసుకుంటే వారి సహాయం నాకు లభిస్తుంది :

ఇక కార్మికులేగాక. వన్నెకగిన పేటల వాళ్ళంతా చిన్నా పెద్దా తాత తమ్మం లేకుండా రోజూవచ్చి, నన్ను ఓదార్చి పోయేదేవారు. కష్టకాలంలో దబ్బా ఎవడ్ని కాపాడుతుందండీ : హృదయమున్న సానుభూతి కాపాడాలి గాని :

అతిరికి యముని పాశంనుండి తప్పించుకున్నా ఇలా తప్పించుకోదం నా జీవితంలో ఇదే పదోపాలో

నాకు కాస్త స్వస్థత చేకూరాక నేను అనుకోవీది — నా పూర్వపు పని మతల నాకిచ్చింది — సంఘం. ఇక మళ్ళీ నా కార్య కలాపాలు మొదలెట్టా.

అదే ఏడు—రాజమండ్రి త్రేడు యూనియన్ — అంటే మీకు తెలిసే వుంటుందనుకుంటూ. కార్మిక సంఘాన్నిటికీ మాత్రం సంస్థ. ఎన్ని కలు జరిగాయ్ ఒద్దంటున్నా నన్ను ప్రెసిడెంటుగా ఎన్నుకున్నాడు.

నా జీవితంలో ఎంతో పెద్ద పెద్ద నాయకులున్న రాజమండ్రిలో — వున్నతమైన ఒకటి నలంకరించడం ఇదే మొదలు.

ఎన్నికంటే జరిగింది గాని, నాపాత జీవితం వెనక్కు తిరిగి చూడు కున్నప్పుడల్లా ఏదో భయం గలిగేది. నేటి ఎత్తునుండి, నా జీవితం అగారం మాస్తుంటే కళ్ళు తరిగేవి. కాని పదవితోపాటు సంక్రమించిన బాధ్యతను విస్మరించలేకపోయా.

నా జీవితంలో విచ్చెన ఎక్కుతున్నప్పుడల్లా ఏ సామో కరవడం, ఏ పిల్ల, బిల్లి, బక్క కడుపులోనో పడ్డం జరిగేది. అంచేత నాకు విపరీతమైన భయం. ఎందుకంటారా : విచ్చెన ప్రక్కనే కదందీ ! పాముందేది :

నిత్యకృత్యాలలో రోజులు ఇకసాపేగా జరిగిపోతున్నాయి. నన్నిప్పు డెవడూ దొంగనడంతేడు. పై గ కలపమోతకు ఇంటినుండి బయలుదేరానా అ ద్రికి వెళ్ళడానికి గంట వట్టేది. నిజానికి మా ఇంటికి అతిథికి మైలున్నర వుంటే, గంటెందుకు చెప్పండి :

త్రోవలో రకరకాల మజిలీలు. ఒక్కొక్క సంఘం వేసే యక్ష ప్రశ్నల కన్నింటికి సమాధానం చెప్పుకుంటూ పోవారి ఒక్క ముక్కలో జవాబు చెప్పేసి బయలుదేరుతున్నా గంట వడుతోంది. ఇక ఎన్నడూలేనిది త్రోవపొడ గునా చిత్తాలు పెట్టేవారే. ఒట్టి చెడు పాంప్రదాయం ప్రవేశ పొట్టారు—మన పెద్దలు.

సరిగ్గా ఆ 'మేదే' ఎక్కిరిల్చాడు. అంటే అవి అపెట్టి ఎక్కిరిలు రాజకీయ పార్టీలన్నీ మహాకోలాహలంగా పనిచేస్తున్నాయి. అయితే మా కార్మికసంఘాల తరపున ఎవరికి ఓటెయ్యాలో మేమింకా నిర్ణయించుకోలేదు.

నిజానికి, రాజమండ్రిలో రాజకీయాల్లో సంబంధమున్న ప్రతీబానికి తెలుసు. మా సంఘాల్ని ఎవరికి ఓటేస్తే వాళ్ళే గెలస్తారని. ఎందుకంటే మొత్తం ఓట్లలో మూడింట రెండవంతులు మాట్లాడే. అయితే మాకార్మికులు చదువూ, సాధ్యం లేనివాళ్ళు కాబట్టి— ఈ రహస్యం తెలుసుకోలేదు.

అనుకే కావిరాగిల్లా ఓర్చేసి, తను నెత్తిన తామే మరమేకుల్ని దిగ్గొట్టుకొనేవారు గెలిచేది కూలీల వోట్లకో. తీరా అక్కడికి పోయి, చెయ్యే తేది — ధబ్బున్న వాళ్ళకోశం.

కూర్చోడు — తను జీవించాలనే అనుకుంటాడు. ఇతరుల జీవితాల్ని నాశనం చేయాలనుకోడు. అలా అనుకునే ప్రతివిరుదా మాత్రం స్వార్థురే వాళ్ళు కూలీల కోసం పని చేస్తామనవీయండి. మరేమైనా ఒరగబెదామనవీయండి — జరిగేది మాత్రం — కూలీలకు ద్రోహం. ఇక తెల్లబట్టలేను కొని కూలీలకంటే అధ్వాన్నంగా జీవించే, మధ్యతరగతికి కూడా ద్రోహమే జరుగుతుంది.

ఇకముందు యిలా జరక్కూడదనుకున్నాం. అన్ని సంఘాల ప్రతి విధుల్ని నమావేళపరిచాను

వాళ్ళంతా నా యథిప్రాయమే లైబన్నారు. పైగా యీ దపా కూలీల ప్రతినిధినే గెలిపించా లన్నారు.

నేను యిక్కడికి రాగానే మా మోహన్‌ని అప్పటికే దీపెన్‌య్యగా ఇంకో జైలులో ఎక్కడో బంధించారు. జైలులో నుంచేనే:

నిజమైన ప్రజాసేవా తత్వం దాయన. నిష్కళంక దేశభక్తుడాయన
జనంకోసం వర్వం త్యజించిన. ప్రజలకు ప్రేమపాత్రు డాయన.

అయినే యీ అసంబ్ధీ ఎన్నికలకు నిలబెట్టాలని ప్రతిపాదించా.

చర్చ ఇంకా మొదలవుతుందనగా. వెనుక మోహన్‌తో ఆందర్ గ్రాండ్‌లో పిడివాదం చేసాడన్నానే — అ యువకుడు. అనగా అతనో

కమ్యూనిస్టు నాయకుడు లేండి. అప్పుడు ఆతను పచ్చి ఒక వుత్తరం వదువుతానన్నాడు.

ఆ వుత్తరం మోహన్ రాసాడు. అంతలో - ఆతని కెలా అందిందో యీ సమాచారం - నేను పూర్వమున్న జైలులో డిట్యూల కమిటీ ఆంధ్ర ప్రాయమంటూకూడా రాసాడు.

ఆ యువకుడు చదివాడు. చదవగానే జనమంతా మిన్నముట్టేలా చప్పట్లు ఏకరాటిగా అరగంట కొట్టారు.

ఇంతకీ ఆ వుత్తరమేమంటారా :

నన్ను పుక్కిరి విక్కిరి చేసేసేదది,

అనంబీ ఎన్నికలకు నేనే రాజమండ్రికి అర్హుడనట !

దిగ్గజాలు పోరాడుతున్న రాజమండ్రి ఎన్నికలో నేనొక అభ్యర్థివా : ఇది నాకు మింగుడు పడలేదు. కాని, మొత్తం ప్రతినిధులంతా "తప్పద" న్నారు. వెంటనే నా చేతికి రక్షరేఖ కట్టేసారు - పూలదండ వేసేసారు.

వారూ తిరిగే దిప్పటికల్లా అశాశంల్ పేఘాలు క్రమ్ముకున్నట్లు రాజమండ్రి వీధుల్ని ఎన్నికల బోర్డులు క్రమ్ముకున్నయ్.

అన్ని పక్షాల ప్రచారం మిమ్మమ్మట్టింది.

ఇక ప్రతిపక్షాలు నా జీవితం అంతా అచ్చేసి పడేసారు. ఆ కర సత్రాలనిండా "దొంగ! అంటే దొంగ!" అని, ఖైదీనని ఏవేవో రాసేసారు

నాకు నిరుత్సాహం రానురానూ ఎక్కువైంది. అనేక సమయాల్లో రైల్వార్ని సకలశివని నేను - విరాళపడ్డా.

మా మంగి - నన్ను మరీ దిగిజార్చేడి.

“మనకెందుకీ బాధ.” అని.

పీరు నిజంగా నా మంగి అమాయకురాలనుకుంటారు గదా :

“ఇదేంటిరా : లక్షణ తర్పుపెట్టి మహామహావాళ్ళంతా కంగంలోకి దూకుతుంటే — బాధంటుందీ” అని

కాని — మా సంఘం పెద్దలులేరా : వాళ్ళు మా మంగికి దైవ్యం చెప్పేవారు. “ఇదిగో మంగి ! మినవాడి గెంతుకోసం. మా నెత్తురు దార బోస్తాం. సంఘానికి వందేసుకున్నాం. ఇంకో వందేసుకుంటాం. వాళ్ళ లక్షణా. మన శక్తి సమానం” అని.

ఎదో అప్పటికి దుజాల్లో తల దూర్చుకునేది.

ఊళ్ళో రబున్నోళ్ళంతా ఒకటైపోయారు. నెత్తీ గుండె బాదుకొని మరీ చెబుతున్నారు. వాళ్ళ సొద. నేను కాని నెగ్గితే వాళ్ళ కొంపలన్నీ కూలిపోతాయట ! వాళ్ళకొంపలు కూల్చితే నాకేమొస్తుంది.

పోలింగు దగ్గరకొస్తున్నకొద్దీ - ఓటరు కాళ్ళ ముందు రబ్బు క్రుమ్మరిస్తున్నారు. ఒక తమాషా : ఇంకో అడ్డీ వర్తకుడు కొత్తవద్దకి పెట్టారు. ఆదేందో తెలుసా : ఇంటికి గుండెత్తు బియ్యం.

“వాడికంటే పునుడు అవంట మల్లన్న” అని. ఇంకో అభ్యర్థి - ఈ గొరవంతా ఎందుకని - “మగోడికి చాపు. అరదానికి చీర” అన్నారు.

ఇక గుళ్ళు గోషురాలు కట్టిస్తామని కొన్ని పేటల పెద్దల మూఢత్వాన్ని పెంచి, మరీ లొంగదీసుకుంటున్నారు.

ఇక మా వాళ్ళంటారా : రోజూ పూరంతా పూరేగేంపులు జరిపేది -
“ప్రజల కష్టాలు ఏకమవు పెడతూ, అవన్నీ పోవాలంటే కూలీప్రతినిధికి
ఓటెయ్యండి” అని.

ఇలా వుండి వరస :

నదిగా ఆరోజు ఓట్ల లెక్కింపు రోజు.

సాయంత్రావికల్లా వోట్లలెక్క పెట్టేసారు. ప్రతిపక్షంవాళ్ళు, పూం
రథాలు తెచ్చుకున్నారు - పూరేగడానికి. ఊళ్ళో పూలన్నీ వాళ్ళే కాంట్రాక్టు
చేసేసారు.

పాపం వాళ్ళను చూచి నాకు జాలేసింది. వాళ్ళందరికి ఎన్ని ఓట్లొ
చ్చాయో నాకొక్కడికి అన్ని ఓట్లూ వచ్చాయి. పూరేగడానికి నాకేముంది :
అయితే మా కూలీలు మాత్రం అన్నింటికంటే ఎత్తయిన వాళ్ళ దుజాలె
క్కించేసారు, విజంగా ఆ రోజు పూరేగింపు తెల్లవారిపోయిందంటే
నమ్మండి. సరిదేవేళ యింటికి వచ్చేటప్పటికి బిడ్డర్నీ చంకకండించి కళ
కళలాడుతున్న రిక్మీలా నాకు హాదతి విచ్చింది — నా వంశి.

ఇక నేను ఎక్కవలసిన విచ్చెరా లేదు—ప్రక్క ఇదివరకున్న
పాములూ లేవు.

వాళ్ళంత దొంగని ప్రచారం చేసినా నమ్మని, జనానికి నేను ఎంతో
ఋణసడి వున్నాను. అప్పటికి నా మచ్చలు చెరిగిపోయినట్టుగా తావించా.

కాదంటారా :

ఇప్పుడు చెప్పండి : నేను దొరవని అంతా అనుకున్నా, నేను
మాత్రం అనుకోను.

కాని నేను తొంగను మాత్రంకాదు. నాలో ప్రతీరక్తకణం దొంగను కానవి సాక్ష్యం చెబుతుంది.

మీరేమంటారు :

మీరేమన్నా పాటింపడానికి నేనెప్పుడూ సంసిద్ధమే. మీరే అంతిమ న్యాయనిర్ణేతలవి నా ఆశీస్రాయ, నాపై ఆశీస్రాయవిశ్వగంహక్కు మీకుంది. దొంగనో కాదో తేల్చి చెప్పండి. నాలో ఇంకా మచ్చలుంటే మాపు చేసుకో దానికి ఆడుగుడుగునా కృషిచేస్తా. ఆత్మజ్ఞానం చేజిక్కుంటా. గతాన్ని దిద్దు కొనిభవిష్యత్తుకు ఆడుగువేస్తా. ఏం : చెప్పలేరా? మీరు మాట్లాడలేక పోతున్నందుకు నాకు బాలాబాధ కలుగుతుందనుకోండి. పోనీరెండి ప్రస్తుతంలో మీరు విర్ణయించలేకపోయినా. భవిష్యత్తు మీకాశక్తిని ప్రసాదించి తీరుతుందని నా నమ్మకం : సెలవ్.

— * * —

శ్రీ పథాల ముద్రిత రచనలు

1. విష్ణవ మహాయుగం	24. కాదంబరి
2. శివకన్య 4 భాగాలు	25. శకుంతల
3. ఆంధ్రశ్రీ	26. మనుచరిత్ర
4. సీతారామరాజు	27. పారిజాతపహరణం
5. సామ్రాట్ ఆలోక్	28. కళ్యాణార్జునదయం
6. సింహగిరి	29. గంగా - గౌరి
7. కట్టబొమ్మ నాయకుడు	30. నా ప్రియకుడు
8. పరినాటి యుద్ధం	31. శ్రీమథం
9. వీరబొమ్మిలి	32. తిరుపతి
10. శివయోగి	33. చరిత్రహీన
11. వసంత సేన	34. సంఘం
12. శాక్యముని	35. గ్రామదేవత
13. టిప్పు సుల్తాన్	36. ఖై దీ
14. ఖడ్గ తిక్కన	37. విజయా, నాటకమా :
15. వీరహనుమంతు	38. కాంతా కాంచనాలు
16. చంద్రకాంతామణి	39. జై జనాన్
17. రాణా రాజసింహ	40. గోరీ - నాప్రపంచం
18. అభిషిక్తుడు	41. .. అమ్మ
19. రామాయణం	42. .. దారిదు పితాచం
20. మహాభారతం	43. మహాకవి గోరీ
21. భాగవతం	44. భయం
22. ఉత్తర రామాయణం	45. ఘోరం
23. శృంగారనైషధం	46. ప్రహేళిక

UNIVERSITY OF HYDERABAD

INDIRA GANDHI MEMORIAL LIBRARY

T HYDERABAD (A. P.)

Cl. No. 83 ..... Acc. No. 163091

R14K DATE DUE

DURATION OF LOAN - Not later than the last date stamped below, failing which fine as per Library Rules will be charged.

INDIRA GANDHI MEMORIAL LIBRARY

T   Acc. No. 16309
Call No. 83' R14K
Author Ramaswami, P.
Title Khaidi

UNIVERSITY OF HYDERABAD
INDIRA GANDHI MEMORIAL LIBRARY
HYDERABAD (A. P.)

1. Books / Journals should be returned on the due date.
2. Borrowers are responsible for every book / journal taken by them and will be expected to pay for any book / journal damaged, defaced or lost.

Help to keep the book fresh and clean